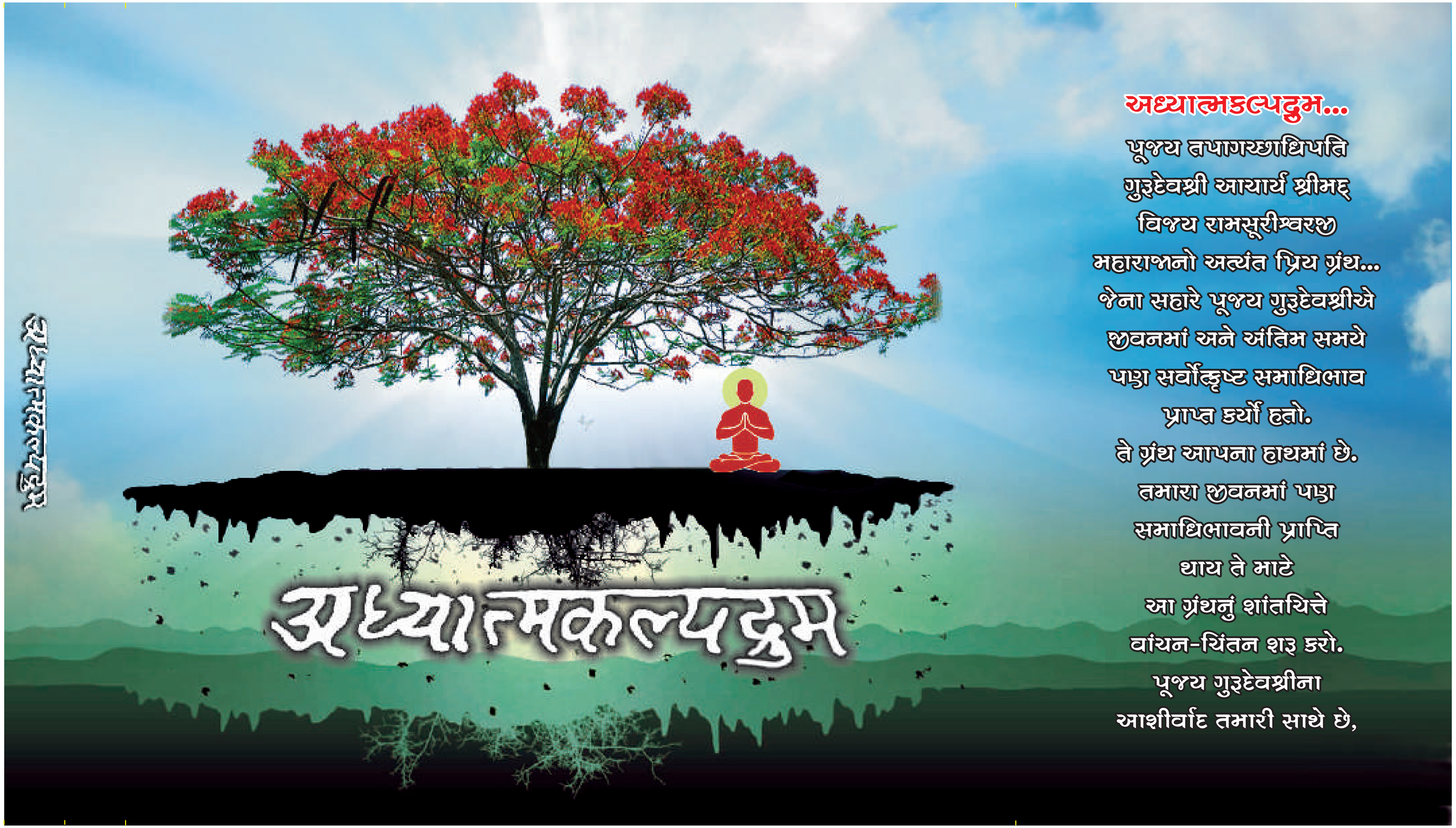
अध्यात्मकल्पद्रुम
अध्यात्मकल्पद्रुम
અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ...
પૂજ્ય તપાગચ્છાધિપતિ
ગુરૂદેવશ્રી આચાર્ય શ્રીમદ્
વિજય રામસૂરીશ્વરજી
મહારાજાનો અત્યંત પ્રિય ગ્રંથ...
જેના સહારે પૂજ્ય ગુરૂદેવશ્રીએ
જીવનમાં અને અંતિમ સમયે
પણ સર્વોત્કૃષ્ટ સમાધિભાવ
પ્રાપ્ત કર્યો હતો.
તે ગ્રંથ આપના હાથમાં છે.
તમારા જીવનમાં પણ
સમાધિભાવની પ્રાપ્તિ
થાય તે માટે
આ ગ્રંથનું શાંતચિત્તે
વાંચન-ચિંતન શરૂ કરો.
પૂજ્ય ગુરૂદેવશ્રીના
આશીર્વાદ તમારી સાથે છે,

લીમડાનું વૃક્ષ આરામ આપે...
આંબાનું વૃક્ષ આમ (કેરી) આપે...
આસોપાલવનું વૃક્ષ ઉમંગ આપે...
આ આરામ, આમ (કેરી) અને ઉમંગ
કરતાંય જે વૃક્ષ અદ્‌ભુત અને અનુપમ
એવો આનંદ આપે તે છે

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ

આ વર્ણ અધ્યાત્મના દર્શન દ્વારા
શબ્દ અધ્યાત્મ અને ભાવ
અધ્યાત્મનું ઉદ્‌ઘાટન કરીએ...
પરમચેતનાનો અનુભવ કરીએ.
ચાલો...!
હવે ગ્રંથની શરૂઆત કરીએ.

શબ્દ અધ્યાતમ અર્થ સુણીને
નિર્વિકલ્પ આદરજો રે,
શબ્દ અધ્યાતમ ભજના
જાણી હાન ગ્રહણ મતિ ધરજો રે...
-આનંદઘનજી મહારાજ

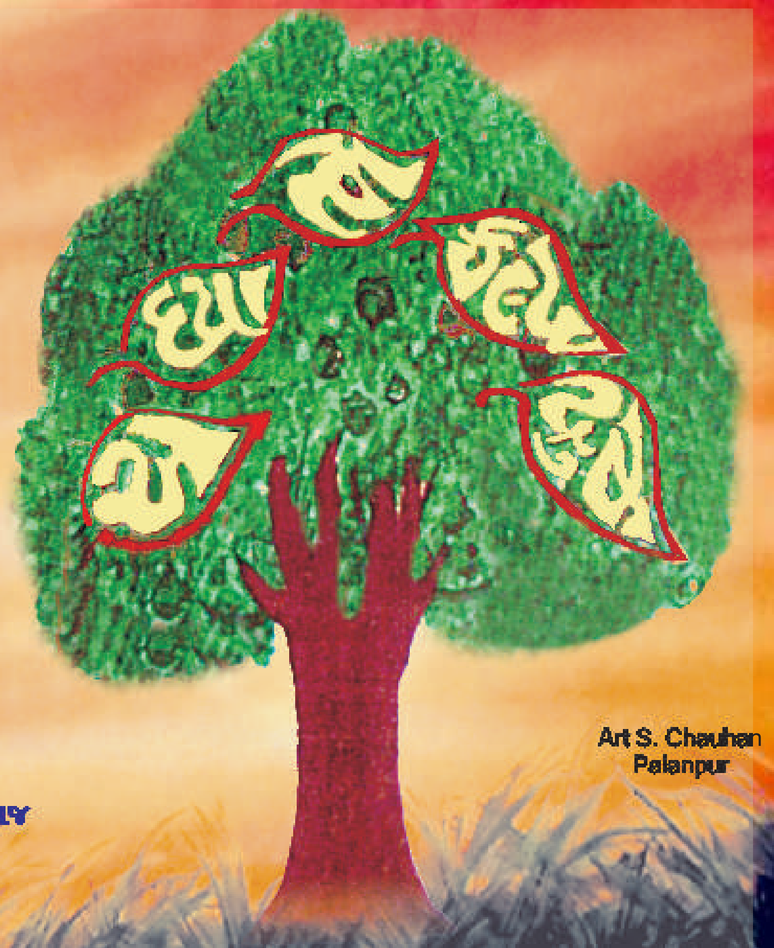

अध्यात्मकल्पद्रुम

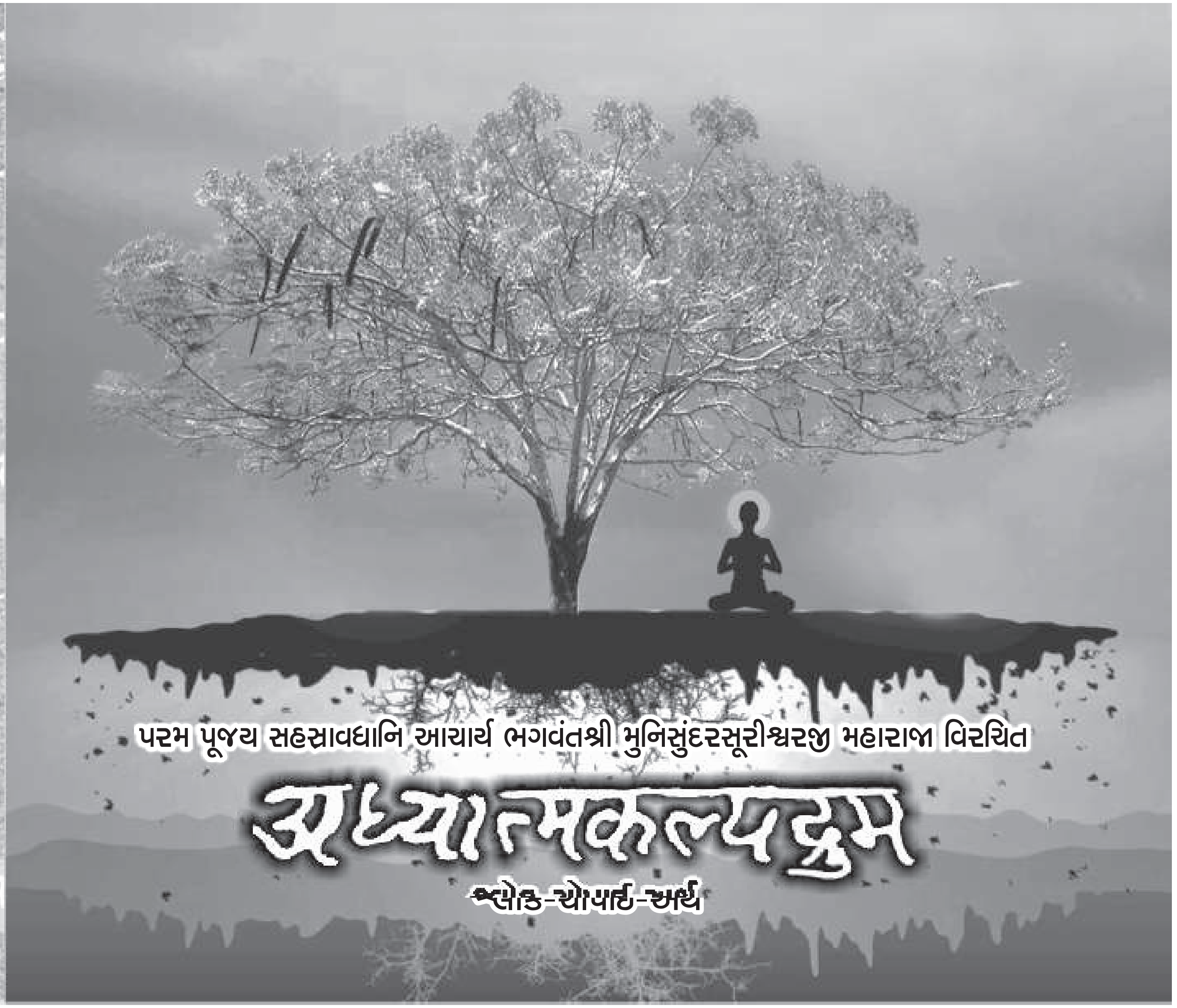
પરમ પૂજ્ય સહસ્રાવધાનિ આચાર્ય ભગવંતશ્રી મુનિસુંદરસૂરીશ્વરજી મહારાજા વિરચિત
अध्यात्मकल्पद्रुम
શ્લોક-ચોપાઈ-અર્થ

પરમ પૂજ્ય સહસ્રાવધાનિ આચાર્ય ભગવંતશ્રી મુનિસુંદરસૂરીશ્વરજી મહારાજા વિરચિત

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ

શ્લોક-ચોપાઈ-અર્થ

દિવ્ય આશિષ : તપાગચ્છાધિપતિ પ.પૂ.આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય રામસૂરીશ્વરજી મ.સા. (ડહેલાવાળા)

સંપાદન : આચાર્ય વિજય જગચ્ચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.

આવૃત્તિ : પ્રથમ

પ્રકાશન વર્ષ : વિ.સં. ૨૦૭૨, વીર સંવત ૨૫૪૨, ઈ.સ. ૨૦૧૬

પૃષ્ઠ : ૧૭૬

મૂલ્ય : રૂા. ૭૫/-

પ્રકાશક : આચાર્ય શ્રી સુરેન્દ્રસૂરીશ્વરજી જૈન તત્ત્વજ્ઞાનશાળા

મુખપૃષ્ઠ ડિઝાઈન : પારસ શાહ, સુરત

આર્થિક સૌજન્ય : સુરાજ પરિવાર

પ્રાપ્તિસ્થાન : આચાર્ય શ્રી સુરેન્દ્રસૂરીશ્વરજી જૈન તત્ત્વજ્ઞાનશાળા

૧૨, શ્રેયાંસનાથ સોસાયટી, ધરણીધર દેરાસરની પાછળ,
ગોદાવરી સોસાયટી રોડ,
વાસણા, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭
ફોન : ૦૭૯ ૨૬૬૦૬૩૬૭

A-103-104, વાસુદર્શન રેસીડેન્સી,
R.T.O.ની ગલીમાં,
ૐકારસૂરિઆરાધના ભવન પાસે,
પાલ, સુરત.

નિમિત્તમ્

“ સ્વાધ્યાય તમારો પ્રાણ...
તમે અમારા પ્રાણ...! ”

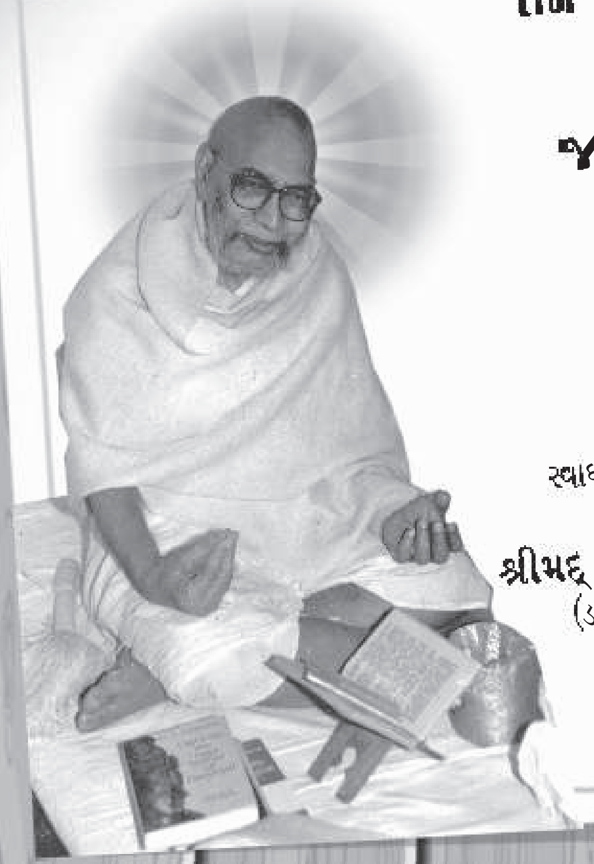

ગુરૂરામ
જન્મ શતાબ્દી વર્ષ

100
વિ.સં. ૧૯૭૩-૨૦૭૩

સ્વાધ્યાયૈકવ્યસની, સચ્ચારિત્ર ચૂડામણિ,
તપાગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્ વિજય રામસૂરીશ્વરજી મહારાજા
(ડહેલાવાળા) ના જન્મ શતાબ્દી વર્ષે
તેઓશ્રીના કરકમળમાં...

સમર્પણ...

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	અધિકાર	પૃષ્ઠ
1	સમતા અધિકાર	20
2	સ્ત્રીમમત્ત્વમોચન અધિકાર	40
3	અપત્યમમત્ત્વમોચન અધિકાર	45
4	ધનમમત્ત્વમોચન અધિકાર	48
5	દેહસ્ત્રીમમત્ત્વમોચન અધિકાર	52
6	વિષયપ્રમાદત્યાગ અધિકાર	57
7	કષાયત્યાગ અધિકાર	62
8	શાસ્ત્રગુણ અધિકાર	74
9	ચિત્તદમન અધિકાર	84
10	વૈરાગ્યોપદેશ અધિકાર	93
11	ધર્મશુદ્ધ્યુપદેશ અધિકાર	107
12	દેવ-ગુરૂ-ધર્મશુદ્ધિ અધિકાર	115
13	યતિશિક્ષોપદેશ અધિકાર	125
14	મિથ્યાત્ત્વાદિનિરોધ અધિકાર	156
15	શુભવૃત્તિશિક્ષોપદેશ અધિકાર	165
16	સામ્યસર્વસ્વ અધિકાર	171

સંપાદકની કલમે...

॥ નમો નમઃ શ્રી ગુરૂરામસૂરયે ॥

“અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ...”

પૂજ્ય ગુરૂદેવશ્રીનો અત્યંત પ્રિય ગ્રંથ...

જેના સહારે પૂજ્ય ગુરૂદેવશ્રીએ જીવનમાં તો લખલૂટ સમતા-સમાધિ મેળવી જ, પરંતુ મૃત્યુ સમયે તો તેમના સર્વોત્કૃષ્ટ પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલા સમાધિભાવને જોઈને સહુ કોઈ આવી સમતા-સમાધિની પ્રભુ પાસે માંગણી કરવા મજબૂર બન્યા હતાં.

ગ્રંથકર્તા **સહસ્રાવધાની આચાર્ય શ્રી મુનિસુંદરસૂરિજી મહારાજાએ** ગ્રંથનો વિષય જે બેખૂબીથી રજૂ કર્યો છે તે ખરેખર અદ્દભૂત છે.

સમતાથી પ્રારંભી તેને પામવામાં અવરોધક તત્ત્વોનો પરિચય ૯ અધિકાર સુધી કરાવી, ૧૦ માં અધિકારથી સમતા પ્રાપ્તિ માટે શું શું આવશ્યક છે તેની સ્પષ્ટ સમજણ આપી. યાવત્ ચારિત્ર દ્વારા પણ શું સાધવાનું, કેવી સાધના કરવાની ? તે ૧૩ મા અધિકારમાં વિસ્તારથી બતાવી. આ સાધના સમતામાં કેવી રીતે પરિણમે તેનો સ્પષ્ટ માહિતીદર્શક ચાર્ટ પ્રસ્તુત કરેલ છે.

પૂજ્ય તપાગચ્છાધિપતિ ગુરૂદેવશ્રી **આ.વિજય રામસૂરીશ્વરજી મહારાજા (ડહેલાવાળા)ની જન્મ શતાબ્દિ વર્ષે** આ જ ગ્રંથનું જ્ઞાન ગૃહસ્થો સુધી પહોંચાડવાનો એક પ્રચાર વિનાનો પ્રયાસ ચાલુ કર્યો. મુંબઈ-સુરત-અમદાવાદ જેવા ક્ષેત્રોમાં તેનો સારો પ્રતિસાદ મળ્યો. તે ગ્રંથથી વધુ પરિચિત બનાવવા એક સાર્થ ગ્રંથ અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમની આવશ્યકતા જણાઈ.

તેમાં આ ગ્રંથ ઉપર જ વિ.સં. ૧૭૭૭માં ખરતરગચ્છીય મુનિ રંગવિલાસ દ્વારા સમશ્લોકી **ભાવાનુવાદ** સ્પષ્ટ કરતો **રાસ (ચૌપાઈ)** ગુજરાતીમાં રચાયેલ. પણ આ પુસ્તકમાં રજૂ કરેલ છે, તે જીજ્ઞાસુઓને ઉપયોગી બનશે એવી આશા છે.યોગાનુયોગ આ ચોપાઈ અમદાવાદ ડહેલાના **ઉપાશ્રયના હસ્તલિખિત જ્ઞાનભંડાર**માંથી પ્રાપ્ત થયેલ હતી, તે પણ અમારા માટે આનંદનો વિષય છે.

આ ગ્રંથને ભણી, ગણી, વાંચી સમતા સમાધિના અધિકારી બનીએ એ જ ભાવનાપૂર્વક પ્રગટ કરી છે.

પુ. જગચ્ચન્દ્ર

સં. ૨૦૭૨, અ.સુ. ૧૧

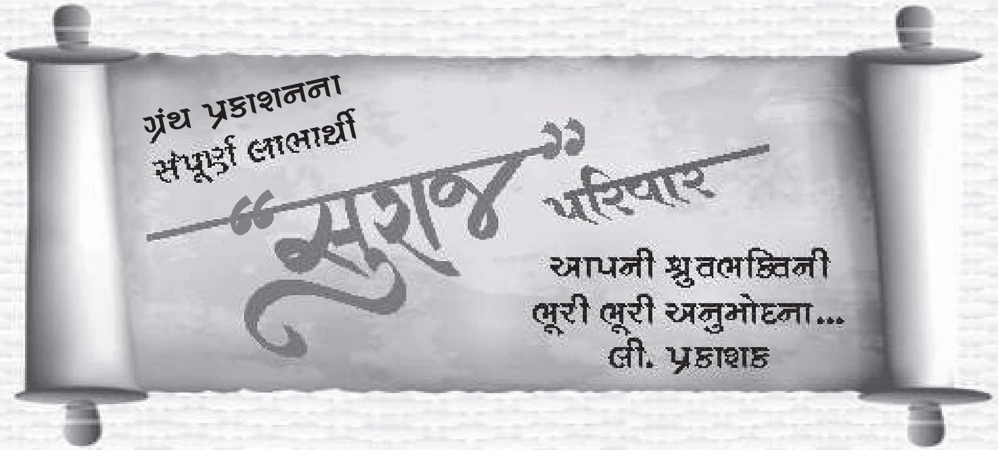

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ વિષે યત્કિંચિત્...

અધ્યાત્મ એ જ કલ્પદ્રુમ છે.

અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોમાં આ શાસ્ત્ર કલ્પવૃક્ષ સમાન છે. આ શાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય કર્યા પછી એમ પ્રતીતિ મનઃપ્રદેશમાં થયા વગર નહીં રહે ! આત્મામાંથી નીકળીને બહારની તરફ જઈ રહેલા આકર્ષણનું નામ ભૌતિકતા છે.

બહાર તરફ જવું તે ઈન્દ્રિયરામી.

અંદર તરફ જવું તે આતમરામી.

જે માણસ પોતાની ચેતનાના પ્રવાહને અંદર વાળી શકે છે, બદલી શકે છે એને બહારનું આકર્ષણ મટી જાય છે... આકર્ષણ બદલતા જ મૂલ્યાંકનની દ્રષ્ટિમાં પરિવર્તન આવે છે. જુના મૂલ્ય સમાપ્ત થઈ જાય છે. નવા મૂલ્યો સ્થાપિત થાય છે. જે વસ્તુઓ અર્થસભર લાગતી હતી તે અર્થહીન, સારહીન પ્રતીત થાય છે. આ ચેતનાની દિશાનું નામ છે **'અધ્યાત્મ'**.

<u>ચાર નિક્ષેપે અધ્યાત્મઃ</u>

દરેક વસ્તુના જૈન શાસ્ત્રકાર ચાર નિક્ષેપા માને છે. એ કોઈ પણ વસ્તુને જુદી જુદી દ્રષ્ટિથી જોવાના જુદા જુદા દ્વાર છે. અધ્યાત્મના પણ તેવી જ રીતે ચાર **નિક્ષેપા** થઈ શકે છેઃ **નામ અધ્યાત્મ**, સ્થાપના અધ્યાત્મ, દ્રવ્ય અધ્યાત્મ અને ભાવ અધ્યાત્મ. માત્ર **અધ્યાત્મ'** શબ્દ બોલવો પણ તેનો અર્થ સમજવો નહિ એ માત્ર અધ્યાત્મ કહેવાય છે. તેવી જ રીતે અધ્યાત્મનો ડોળ ઘાલનાર શુદ્ધ વર્તન વગરના પ્રાણીઓ નામ અધ્યાત્મ કહેવાય છે. આધ્યાત્મિક જીવન વહન કરનાર મૂર્તિની સ્થાપના કરવી અથવા આધ્યાત્મનું અક્ષરવિન્યાસપણું કરવું તે **સ્થાપના અધ્યાત્મ** કહેવાય છે.

અધ્યાત્મને ઉત્પન્ન કરનાર ઉપદેશ અથવા દ્રશ્ય કે શ્રવ્ય કારણોને દ્રવ્ય અધ્યાત્મ કહેવાય છે, અથવા રેચક, પૂરક, કુંભકારાદિકે કરી બાહ્યવૃત્તિએ એવું ધ્યાન બતાવે કે જેથી લોકો એમ જાણે જે એણે આંતરવૃત્તિએ આત્માનું સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ કર્યુ દેખાય છે, પણ પોતે તો કોરો ને કોરો જ હોય, તે પણ **દ્રવ્ય અધ્યાત્મ** કહેવાય છે. અને નિજસ્વરૂપ સહિત ક્રિયાનું પ્રવર્તવું તે **ભાવઅધ્યાત્મ** કહેવાય છે. શ્રી આનંદઘનજી મહારાજ અધ્યાત્મના ચાર નિક્ષેપા પર બહુ મુદ્દાસરનું વિવેચન શ્રી શ્રેયાંસનાથજીના સ્તવનમાં કરે છે. એમાં તેઓશ્રીએ ઉપરના ચાર નિક્ષેપાનાં નામો આપતા પહેલાં એક બહુ અગત્યની વાત કહી છે કે :

નિજ સ્વરૂપ જે કિરિયા સાધે, તેહ અધ્યાત્મ લહીએ રે;
જે કિરિયા કરી ચઉગતિ સાધે, તે ન અધ્યાત્મ કહીએ રે.

અધ્યાત્મ તેનું નામ સમજવું જેનાથી ઉપર કહેલ ભાવ અધ્યાત્મ સિદ્ધિ થાય, નિજસ્વરૂપરમણતા થાય અને નિજસ્વરૂપસ્થિરતા થાય, બાકી જે ક્રિયાથી ચાર ગતિમાંથી કોઈ શુભ કે અશુભ ગતિ સધાય તેને અધ્યાત્મ ન કહેવાય. આપણે શુભક્રિયાઓ કરીયે તો તેથી દેવની કે મનુષ્યની ગતિ સધાય છે, પણ આ ક્રિયાને શાસ્ત્રકાર મહત્વ આપતા નથી. શુભ કર્મબંધ કરનારી અથવા સ્વરૂપરમણતા કરાવી નિર્જરા કરાવનાર એમ બે પ્રકારની ક્રિયાઓ હોય છે અને અધ્યાત્મરસિક જીવોએ બીજી સર્વ પ્રકારની ક્રિયાઓ મૂકી દઈને સ્વરૂપરમણ કરાવનારની ક્રિયાનો આદર કરવો યોગ્ય છે. આ હકીકત કહીને પછી તેઓ ચાર નિક્ષેપાનું સ્વરૂપ બતાવે છે. જે ઉપર વિવેચન થઈ ગયું છે. તેઓ પ્રાંતે કહે છે કે – 'ભાવઅધ્યાત્મ નિજ ગુણ સાધે, તો તેહશું રઢ મંડો રે' આ વાત કહીને અધ્યાત્મને રસ્તે જ વસ્તુવિચારણા કરવાનો આગ્રહ કરે છે અને બીજા સર્વ સાધનોનું લબાડપણું સૂચવે છે.

કલ્પદ્રુમ :

અધ્યાત્મ શબ્દનો વિશાળ અર્થ છે. આ અધ્યાત્મ પોતે જ કલ્પવૃક્ષ છે અથવા અધ્યાત્મરૂપ કલ્પવૃક્ષ છે. કલ્પદ્રુમ એટલે કલ્પવૃક્ષ. કલ્પવૃક્ષનું કામ તેની પાસે આવી યાચના કરનારને ઈચ્છિત પદાર્થ આપવાનું છે. કલ્પવૃક્ષમાં પુદ્ગલસ્કંધો જ એવા હોય છે કે જે મનોવર્ગણા પ્રમાણે ઈચ્છિત પૂરે છે. કેટલાંએક કલ્પવૃક્ષો દેવતાધિષ્ઠિત પણ હોય અને તેની પાસે જ મીઠાઈ, મેવા, ફળ, વસ્ત્ર, તાંબુલ, પલંગ, રમતગમતની ચીજો વગેરે જે કોઈ વસ્તુ માગવામાં આવે છે તે તુરત જ નજરે પડે છે. જૈન શાસ્ત્રકાર જ આ પ્રમાણે કલ્પવૃક્ષનું સ્વરૂપ કહે છે એમ નહિ પણ અન્ય શાસ્ત્રકારો પણ કલ્પવૃક્ષની વાતો કહે છે. કલ્પવૃક્ષ, કામધેનુ, ચિંતામણીરત્ન વગેરે કથાનુયોગ-પ્રસિદ્ધ શબ્દો છે. અત્ર આ શબ્દનો ઉપયોગ અલંકારની ભાષામાં વાપરવામાં આવ્યો છે. જેમ કલ્પવૃક્ષની પાસે જઈ જે કાંઈ વસ્તુ માંગીએ તે મળી શકે છે તેવી જ રીતે આ અધ્યાત્મ ગ્રંથરૂપ કલ્પવૃક્ષ છે, એની પાસે આત્મિક સૃષ્ટિને લગતો જે કોઈ પદાર્થ માંગવામાં આવશે તે મળશે. આત્મિક વ્યવહાર સાથે તેને લગતો અને દૂર કરવા યોગ્ય સાંસારિક વ્યવહાર અને તેનું દુષ્ટ સ્વરૂપ પણ સાથે બતાવવામાં આવ્યું છે. એટલે અધ્યાત્મને લગતા ઘણા ઉપયોગી વિષયો આ ગ્રંથમાં મળી આવે છે.

સોળ શાખાઓ:

આ વાંછિત પદાર્થો અને સત્યો આપનાર મહાન વૃક્ષની સોળ શાખાઓ ગ્રંથકર્તાએ કલ્પી છે. સોળ શાખાવાળું વૃક્ષ કાંઈ નાનું હોય નહિ અને વિશેષ પત્રપુષ્પાદિને લીધે તે ભવ્ય દેખાય તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી. ગ્રંથકર્તાએ અધ્યાત્મનો વિષય બહુ ઉપયોગી ધારી તે પર અનેક પ્રકારે ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ ગ્રંથની યોજના બહુ સુંદર પ્રકારની રાખવામાં આવી છે.

૧) સમતા :

પ્રથમ અધિકારમાં સમતાનું સ્વરૂપ વિચારવામાં આવ્યું છે. સમતા પ્રાપ્ત કરવાનાં સાધનો બતાવવાનો ખાસ ઉદ્દેશ આ અધિકારમાં છે. આ વિષયને બહુ સારી રીતે વિકસ્વર કરવામાં આવ્યો છે. દુનિયાના સર્વ વ્યવહારમાં સમતા રાખવાની બહુ જ જરૂર છે. સમતા ન રાખનાર પ્રાણીની પ્રકૃતિ બહુ અવ્યવસ્થિત બની જાય છે. મનુષ્ય ગમે તેટલા પૈસા પ્રાપ્ત કરે, ગમે તેટલા મોજશોખ-ના સાધનો એકઠાં કરે, ગમે તેટલો વૈભવ ભોગવે, ગમે તેટલું માન પ્રાપ્ત કરે, પણ વસ્તુતઃ આધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિએ જો તેનામાં સમતા ન હોય તો તે શૂન્ય છે, અધમ છે અને તેથી પણ વધારે હાનિકારક છે. સમતા શાંતિરૂપી પવિત્ર વસ્તુને જન્મ આપનાર છે અને સ્વયં શુદ્ધ છે તેથી તેને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ મુમુક્ષુ જીવનો હોય છે. એને પ્રાપ્ત કરવાનાં અનેક સાધનો પૈકી અત્ર ચાર ભાવના, ઈન્દ્રિયોના વિષયો પર સમભાવ, આત્મસ્વરૂપની વિચારણા અને સ્વસ્વાર્થ ઓળખી તે સાધવામાં રકતતા એ ચાર સાધનો પર બહુ વિસ્તારથી વિવેચન ગ્રંથકર્તાએ કર્યુ છે. આખા ગ્રંથનું પરમ સાધ્ય સમતા હોવાથી અને તે વગર કરેલાં શુભકાર્યો પણ સંસારફળ આપનારા હોવાથી આ અધિકાર પર બહુ વિચાર કરીને વિસ્તારથી વિવેચન કરવાની આવશ્યકતા જણાઈ હતી અને તે હેતુ પાર પાડવા માટે બનતો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

૨) સ્ત્રીમમત્વમોચન અધિકાર :

ઐહિક પદાર્થમાં આસકિત થવાનાં મુખ્ય કારણો પર લક્ષ્ય ખેંચે છે. આ દુનિયામાં અસત્ય વ્યવહાર કરવાનાં કારણો સ્ત્રીરૂપ ઉપાધિથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. સ્ત્રી સાથેનો પ્રેમ એવો વિચિત્ર છે કે જેથી સ્પર્શનેન્દ્રિયને માર્ગ મળ્યા વગર રહે નહિ. એના પરિણામે કલ્પનાશકિત પર દેખીતી સુંદર પણ પરિણામે ભયંકર મૂર્તિઓ ખડી થયા કરે અને છેવટે એટલી બહેર મારી જાય કે માનસિક બળ

અને તર્કવિચારણાનો તેના ઉપર કોઈ પ્રકારનો કાબૂ રહે નહિ. આ સ્થિતિ એટલી ખરાબ છે કે તેનો કડવો અનુભવ મેળવનારને જ તેનો ખ્યાલ આવે છે. સ્વસ્ત્રીમાં મમત્વ રાખવાની અત્રે ના પાડવામાં આવી છે. તો પછી પરસ્ત્રી સંબંધમાં તો કેટલો તિરસ્કાર હોવો જોઈએ એ ખાસ વિચારવાની હકીકત છે. સ્ત્રીને જે હીન વસ્તુઓ સાથે ગ્રંથકર્તાએ સરખાવી છે, તેના પર બહુ વિચાર કરવાની જરૂર છે. આ અધિકાર આખો પુરુષવર્ગને ઉદ્દેશાઈને લખાયો છે, કારણ જૈન શાસ્ત્રકાર પુરુષપ્રધાન ધર્મ છે; સ્ત્રીઓએ શબ્દ રચનામાં ઘટતો ફેરફાર કરી સ્ત્રીમમત્વમોચન અધિકારને પુરુષમમત્વમોચન અધિકાર તરીકે વાંચવો.

૩) પુત્રમમત્વમોચન :

આ અધિકાર બહુ સંક્ષેપમાં પણ મુદ્દાસર વિષય પર લખાયો છે. કેટલાક પ્રાણીઓ પુત્ર-પુત્રીઓરૂપી સંસારમાં આસકત થઈ જાય 'છોકરા મારા સ્વામીવત્સલ' જેવું કરે છે, મતલબ પોતાના ઘરમાં આખી દુનિયાનો સમાવેશ થયેલો સમજી બીજા કોઈ પણ પ્રકારના સામાજિક વિચાર તેઓ કરતા નથી. કેટલીક વાર અત્યંત મમત્વને અંગે ફરજ વગેરેના ગૂંચવણ ભરેલા સવાલો ઉત્પન્ન થાય છે. એવા સવાલોનો આ અધિકારમાં સીધી અને આડકતરી રીતે બહુ સારો ખુલાસો કર્યો છે. આ અધિકાર શ્લોક સંખ્યામાં સર્વથી નાનો છે, પણ તેની અગત્યતા ઓછી નથી.

૪) ધનમમત્વમોચન :

આ અધિકારમાં બહુ ઉપયોગી બાબતો પર ઉલ્લેખ થયો છે. આ દુનિયાનો મોટો ભાગ-'પૈસા મારો પરમેશ્વર' એ જ વૃત્તિવાળો હોય છે. પૈસા પેદા કરવાના રસ્તા, ચિંતન, તેના વિચાર, તેની વાતો વગેરેમાં આ જીવને જેટલો આનંદ આવે છે તેટલો બીજા કોઈ પણ પદાર્થના સંબંધથી આવતો નથી. અનાદિ અભ્યાસ આ પ્રમાણે મોહનીયકર્મના ઉદયથી પડી ગયો છે. અને તેથી

ઘણીવાર વ્યવહારમાં પૈસાને અગિયારમો પ્રાણ કહેવામાં આવે છે અને તેનું જોર એટલું બધું માનવામાં આવે છે કે દશ પ્રાણને પણ છોડાવી દે છે. ધનનું મમત્વ એકદમ મૂકવું આકરૂં લાગે તેવી સ્થિતિ ઘણા પ્રાણીઓની હોવાથી દીર્ઘદ્રષ્ટિવાળા ગ્રંથકર્તાએ ધનનો વ્યય કેવી રીતે કરવો તે પણ બતાવ્યું છે. આ સંબંધમાં તેઓશ્રીનો કહેવાનો ઉદ્દેશ એ જણાય છે કે પૈસાના વિચાર અને ફફડાટમાં આત્મિક સાધન છોડી દેવાનું ઘણા પ્રાણીઓને બને છે.

૫) દેહમમત્વ :

આ અધિકારમાં પણ બીજા અધિકારથી શરૂ થયેલ લય (spirit) ચાલુ રાખ્યો છે. આ શરીર પર અસાધરણ પ્રેમ રાખી તેને આખો વખત પંપાળવું નહિ અથવા તેને શોભાની ટાપટીપથી દીપાવવું નહિ તેને આત્મિક ધર્મો બજાવવામાં સહાયભૂત સમજી તેનાથી બની શકે તેટલું શુભકાર્ય કરી લેવું. એ શુભકાર્યો કરવા પૂરતી તેની સ્થિતિ સારી હોવી જોઈએ. શરીર તરફ તદ્દન ઉપેક્ષા રાખવી તેવો હેતુ જણાતો નથી, પણ અત્યંત ધ્યાન આપી તેને પ્રેરનારને તેનામાં ચૈતન્યસ્વરૂપે રહેનારને ભૂલી જવો એમ ન થવું જોઈએ. આ અધિકારમાં સ્વદેહ અને પરદેહ બંને ઉપર મમત્વ રાખવાના ગર્ભિત આશય હોય એમ જણાય છે શરીરને અશુચિમય સમજવાથી અને તેના પર યોગ્ય વિચાર કરવાથી તેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ અને તેને અંગે તેની સાથે વર્તન કરવાનો યોગ્ય રસ્તો સારી રીતે ધ્યાનમાં આવે છે.

૬) પ્રમાદત્યાગાધિકાર :

આ અધિકારમાં પંચેન્દ્રિયના વિષયોનું સ્વરૂપ બહુ વિદ્વત્તાથી બતાવવામાં આવ્યું છે. આ જીવ સ્થૂળ ઈન્દ્રિયસુખોમાં આસકત થઈ જાય છે. સારા સારા પદાર્થો ખાવામાં સેન્ટ-લવંડર સૂંઘવામાં, હાર્મોનિયમ-પીઆનો સાંભળવામાં, સુંદર સ્ત્રીઓનું રૂપ વિકારદ્રષ્ટિથી જોવામાં અને તેઓ સાથે વિષયસેવન કરવામાં આનંદ માને છે. પાંચ ઈન્દ્રિયના વિષયો અનેક પ્રકારના છે, જેનો અનુભવ દરરોજ થાય છે. આમાં સુખ શું છે ? શું સાચું માનવામાં આવ્યું છે ? તેમાં ખરું તત્ત્વ શું છે ? ખરા સુખનું સ્વરૂપ શું છે ? તે આ જીવને કેમ સમજાતું નથી ? આ સ્થૂળ સુખો ભોગવતી વખતે કેટલું અને કેવું સુખ આપે છે ? પરિણામે તેથી શું થાય છે ? આત્મિક સુખ અને સ્થૂળસુખમાં તફાવત શો છે ? એ વિષય પર બહુ અસરકારક વિવેચન આ અધિકારમાં કરેલું છે.

૭) કષાયનિગ્રહ :

આ અધિકારમાં લખેલ હકીકત આપણા દરરોજના અનુભવમાં આવે છે અને કર્મપ્રકૃતિઓ ગ્રહણ કરવાનાં મુખ્ય દ્વારમાંનું એ એક દ્વાર છે. કષાયથી જ સંસારનો લાભ અને તેની વૃદ્ધિ થાય છે અને તે આ જીવના સંબંધમાં મોટો ફેરફાર કરી શકે છે. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર તેના ભેદ છે. સવારથી રાત્રી સુધીમાં કષાયો કરવાના અનેક પ્રસંગો આવે છેઃ કોઈની પર ગુસ્સો આવી જાય છે, કોઈવાર પોતાની મોટી મોટી વાતો (આત્મપ્રશંસા) કરવામાં આનંદ મનાય છે, કોઈવાર બગવૃત્તિ ધારણ કરાય છે અને કોઈવાર પૈસાની માળા ફેરવાય છે. આ ચાર કષાયો અનેક રૂપમાં દેખાવ દઈ આ જીવને કેવા ચાળા કરાવે છે તે સંબંધી આ અધિકારમાં બહુ વિસ્તારથી વિવેચન કર્યુ છે. આ ચાર કષાયો એવી અસાધારણ શકિત ધરાવે છે કે પોતાના પૂરજોશમાં જો તે ચારમાંનો એક પણ હોય તો આ જીવ ગમે તેટલી ધર્મક્રિયા કરે, ગમે તેટલું જ્ઞાન ભણે, ગમે તેટલા તપ કરે, પણ તે સર્વને કષાયો નકામા બનાવી દે છે અને જીવનું અધઃપતન કરાવે છે. આવાં કારણોથી કષાયોનો નિગ્રહ કરવાની ખાસ જરૂર છે.

૮) શાસ્ત્રાભ્યાસ :

આ અધિકારમાં બતાવે છે કે શાસ્ત્રના અભ્યાસમાં વિદ્વતા દેખાડવાની વૃત્તિ રહે તો શાસ્ત્ર-અભ્યાસથી બહુ લાભ થતો નથી; અભ્યાસ પ્રમાણે વર્તન હોવાની ખાસ જરૂર છે. પંડિતના નામ-માત્રથી ખુશી થઈ જવા જેવું નથી પણ મતિ અનુસાર બુદ્ધિ હોવી જોઈએ અને તે બંને અનુસાર પ્રવૃત્તિ હોવી જોઈએ. શાસ્ત્રાભ્યાસનો ઉદ્દેશ શો છે તે બહુ વિચાર કરવા યોગ્ય છે, અને આ વિષય પર ગ્રંથકર્તાએ અસરકારક રીતે ધ્યાન ખેંચ્યું છે. આ સંબંધમાં બહુ ગફલતી થાય છે. ઘણી વખત જ્ઞાનના દેખાવમાં જ સંપૂર્ણતા માનવામાં આવે છે, તે સંબંધમાં યોગ્ય વિચાર બતાવવામાં આવ્યા છે. આ વિષયની સાથે અભ્યાસને અંગે સમજમાં આવતાં ચતુર્ગતિના કલેશનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. નરક કે તિર્યંચ ગતિમાં દુઃખો છે તે તો આ જીવ સમજે છે, પણ મનુષ્ય કે દેવગતિમાં પણ દુઃખ છે એ વાત સ્પષ્ટ કરવાની બહુ જરૂર છે.

૯) ચિત્તદમન :

આખા ગ્રંથના મધ્યબિંદુરૂપ નવમો અધિકાર ચિત્તદમનનો આવે છે. ગમે તેટલી ક્રિયા કરવામાં આવે, અને ગમે તેટલી યોગ-સાધના કરવામાં આવે ગમે તેટલું જ્ઞાન ભણવામાં આવે, ગમે તેટલી તપસ્યા કરવામાં આવે, પણ જયાં સુધી મનની અસ્થિરતા હોય, ચિત્ત આકુળ-વ્યાકુળ હોય, માનસિક ક્ષોભ હોય, ત્યાં સુધી સાધ્ય પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી એ ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવાનું છે. જ્ઞાનનો, તપનો અથવા ક્રિયાનો આશય મન પર અંકુશ લાવવાનો હોવો જોઈએ. મનની અવ્યવસ્થિત સ્થિતિથી પ્રાણીનાં કાર્યો કાંઈ પણ ફળ આપી શકતા નથી. એ શુદ્ધ દ્રષ્ટિની અપેક્ષાએ યથાતથ્ય છે. ગમે તેવા કાર્ય કરવામાં ઉદ્યુકત થયેલા જીવને પર કેવી રીતે ફેરવી નાંખે છે, તેનો અનુભવ વિચાર કરવાથી તુરત સમજી શકાય તેમ છે. મન જ મોક્ષ અને બંધનું કારણ શાસ્ત્રકારે કહ્યું અને ક્રિયા ન

કહી એનું રહસ્ય આ અધિકારમાં બહુ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યું છે.

૧૦) વૈરાગ્ય :

દશમો અધિકાર વૈરાગ્યનો આવે છે. આ સંસારમાં વિષયો ઉપરથી રાગ ઉડી જાય અને વસ્તુ-રૂપ તેના યથાસ્થિત આકારમાં સમજાય તેટલા સારું વિદ્વાન ગ્રંથકર્તાએ છૂટા છૂટા વિષયો લઈને વૈરાગ્ય થવાના સાધનો બતાવ્યા છે. મૃત્યુનો દોર, લોકરંજનવાળા ધર્મનું ઉપરચોટિયાપણું, આ જીવને મળેલી અનેક પ્રકારની જોગવાઈઓ, તેનો તેણે લેવો જોઈતો લાભ, ધર્મથી થતો દુઃખક્ષય, સુખનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ, પ્રમાદથી થતાં દુઃખો, તે પર દ્રષ્ટાંતો અને આ જીવન વર્તન અને ઉદ્દેશ વચ્ચે વિસંવાદ વગેરે અનેક છૂટી છૂટી બાબતો લઈ તે પર બહુ અસરકારક ભાષામાં પ્રકાશ પાડયો છે. એ પ્રકાશનું સ્વરૂપ બહુ મનન કરવા યોગ્ય છે. એક પ્રસંગે અજાદિકના દ્રષ્ટાંતો પણ બહુ યુકિતથી આપ્યાં છે. જયાં સુધી સાંસારિક-પૌદ્‌ગલિક વિષયો પરથી આ જીવને રાગ ઘટે નહિ, ત્યાં સુધી ધર્મસન્મુખ થાય નહિ, એ સ્પષ્ટ હકીકત હોવાથી સર્વ વિષયોનું અત્રે પૃથકકરણ અને સ્પષ્ટી કરણ કરવામાં અંતિમ હેતુ તેના પરિણામે થતું દુઃખ સમજી, તેનાથી દૂર રહી, સમતા કરવાનો આગ્રહ રાખવામાં આવ્યો છે આ અધિકાર પણ બહુ જ મનન પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે.

૧૧) ધર્મશુદ્ધિ :

અગિયારમો અધિકાર ધર્મશુદ્ધિનો આવે છે. ધર્મમાં શુદ્ધિ કેટલા પ્રકારની રાખવી જોઈએ એ અત્રે બતાવવામાં આવ્યું છે. ધર્મમાં દોષો કેવા કેવા હોય છે તેનું મુદ્દાસર લિસ્ટ આપી સ્વગુણ-પ્રશંસાના દુર્ગુણ ઉપર અનેહ જનસ્તુતિ ઉપર વિદ્વત્તા ભરેલો ઉલ્લેખ ગ્રંથકર્તાએ કર્યો છે. છેવટે ભાવશુદ્ધિ રાખવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. ભાવ વગરની ક્રિયા કેવી રીતે અલ્પ ફળ આપે છે, તે પર અત્રે વિસ્તારથી જોવામાં આવશે.

૧૨) ગુરુશુદ્ધિ :

બારમો અધિકાર ગુરુશુદ્ધિનો છે. આ અધિકારમાં ગુરુમહારાજ કેવા હોવા જોઈએ એ સંબંધમાં સૂરિમહારાજે બહુ વિસ્તારથી વિવેચન કર્યું છે, અને કેટલાક અગત્યના વિષયોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે; ગુરુ પરીક્ષામાં બહુ વિચાર કરવાની આવશ્યકતા બતાવવામાં આવી છે. અને તે માટે કઠણ ભાષાનો ઉપયોગ પણ કવચિત્ કરેલો જોવામાં આવે છે; આ અધિકારમાં સંપત્તિ અને વિપત્તિનાં કારણો બતાવ્યા છે તે ખાસ મનન કરવા યોગ્ય છે.

૧૩) યતિશિક્ષા :

તેરમો અધિકાર છે, યતિ નામથી ઓળખાતા, સંસારનો ત્યાગ કરનારા સર્વને ઉદ્દેશીને લખાયેલા આ અધિકારમાં બહુ ધીરજથી વાંચવાની જરૂર છે. વેશમાત્રથી લાભ નથી, જનરંજન-પણાની કાંઈ કિંમત નથી, યતિપણાની ઉચ્ચ પ્રકારની ફરજો શી શી છે, નકામાં વસ્ત્રપાત્રનો પરિગ્રહ બોજારૂપ છે; પરીષહનું સ્વરૂપ શું છે? સંયમના ભેદો કેટલા છે? ચરણસિત્તરી અને કરણસિત્તરીના ભેદો કયા કયા અને કેટલા છે, વગેરે અનેક ઉપયોગી હકીકતનો આ અધિકારમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આ અધિકાર સર્વથી વધારે લાંબો છે. એની ભાષા શિક્ષા આપવા યોગ્ય કઠણ શબ્દોમાં લખાઈ છે. આ અધિકારનું રહસ્ય સમજવું-સમજાવવું બહુ મુશ્કેલ છે, સૂરિ મહારાજે જે ગંભીરતા અને લાગણીથી આ અધિકાર લખ્યો છે તે સમજવા માટે યત્ન કરવાની ખાસ ભલામણ છે.

૧૪) મિથ્યાત્વાદિ સંવર :

ચૌદમો અધિકાર મિથ્યાત્વાદિ સંવરનો છે. પાંચ પ્રકારના મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ લખી મન-વચન-કાયાના યોગો પર અંકુશ મેળવવા ઉપદેશ આપ્યો છે. મનોયોગ પર તંદુલમત્સ્ય અને પ્રસન્નચંદ્રના આખ્યાનો વિચારવા યોગ્ય છે, વચનયોગ પર વસુરાજાનું દ્રષ્ટાંત મનન કરવા યોગ્ય છે. તેમજ

કાયયોગ પર કાચબાનું આખ્યાન ચિંતવવા યોગ્ય છે. ત્યાર પછી ઈંદ્રિયસંયમ પર પુષ્કળ વિવેચન કરી કષાયસંવર કરવા ઉપદેશ આપે છે અને તેમ કરતાં કરટ અને ઉત્કરટ મુનિનું દ્રષ્ટાંત આપી બહુ ઉપયોગી બોધ આપેલ છે. છેવટે નિઃસંગતા પ્રાપ્ત કરવા પ્રેરણા કરવામાં આવી છે.

૧૫) શુભવૃત્તિશિક્ષા :

પંદરમો અધિકાર શુભવૃત્તિશિક્ષાનો છે, દરરોજ બે ટંક છ આવશ્યક કરવાં, તપસ્યા કરી કર્મ નિર્જરા કરવી, શીલાંગ ધારણ કરવાં, યોગરૂંધન કરવું, ઉપસર્ગ સહન કરવા, સ્વાધ્યાય-ધ્યાન કરવું, ઉપદેશ દેવો, આત્મનિરીક્ષણ કરવું વગેરે શુભ પ્રવૃત્તિના અનેક શુભ પ્રકાર બતાવી તે પ્રમાણે કરનારને ભવિષ્યમાં કેવા પ્રકારના લાભ થાય છે તે પર ખાસ ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યું છે. આ અધિકારમાં જે જે પરચૂરણ વિષયો બતાવવામાં આવ્યા છે તે બહુ ઉપયોગી અને મનન કરવા યોગ્ય છે.

૧૬) સામ્યસર્વસ્વ :

સોળમા અને છેલ્લા સામ્યસર્વસ્વ અધિકારમાં આખા ગ્રંથના સારરૂપ સમતા રાખવાનો ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે. સમતાના પરિણામે સુખ કેવી રીતે થાય છે અને તે સુખ કેવા પ્રકારનું છે તે બહુ ઉત્તમ રીતે બતાવ્યું છે. મોક્ષનું સ્વરૂપ વિવેચનમાં બતાવી તે પ્રાપ્ત કરવાનું કારણ સમતા છે એમ સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. આ ગ્રંથ સમતારસની વાનગી છે એમ બતાવી એના અધિકારી કોણ છે તે પણ બતાવવામાં આવ્યું છે. ત્યાર પછી કોઈ પણ પ્રકારના આડંબર વગર આ ગ્રંથ પૂર્ણ કરવામાં આવ્યો છે.

{ "અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ" (સાર્થ)-ભદ્રંકર ગ્રંથમાલા
સંપાદક ગણિ વિક્રમસેનવિજય મ.સા.માંથી સાભાર ઉદ્દ્ધૃત }

‘‘અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ’’ ઉપર અન્ય સાહિત્ય

(૧) શ્રી પૂ.ધનવિજય ગણિ મ.સા. અધિરોહીણી ટીકા

(૨) શ્રી પૂજય રત્નચંદ્રગણિ મ.સા. રચિત ટીકા ‘‘અધ્યાત્મકલ્પલતા’’

(૩) શા. મોતીચંદ ગીરધરલાલ કાપડીયા લિખિત ગુજરાતી વિસ્તૃત વિવેચન

(૪) આ.જિનચન્દ્રસૂરિ મ.સા. (ખરતરગચ્છ)ના શિષ્યરત્ન મુનિ રંગવિલાસકૃત ચોપાઈ (રચના સંવત વિ.સં. ૧૭૭૭, વૈશાખ સુદ-૫, રવિવાર) પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં આપેલ છે.

૧ - સમતાધિકાર

जयश्रीरांतरारीणां,
लेभे येन प्रशान्तितः ।
तं श्रीवीरजिनं नत्वा,
रसः शान्तो विभाव्यते ॥१॥ अनुष्टुप

પરમપુરૂષ પરમેસર રૂપ, આદિ પુરૂષનુ અકલ સરૂપ;
સામી અશરણશરણ કહાય, સકલ સુરાસુર સેવે પાય. ॥

પ્રણમી તાસ ચરણ અરવિંદ, ખરતરગચ્છપતિ શ્રી જિણચંદ;
સંભારી શ્રી સદ્ગુરુ નામ, ભાષા લીખું સંસ્કૃત ઠામ.॥

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ લહ્યો, શ્રી મુનિસુંદરસૂરે કહ્યો;
પરમારથ ઉપદેશન કરી, નવમ શાંતરસપતિ અણુસરી. ॥

અંતર અરિ જીપી જયસિરિ, શાંતરસે શ્રી વીરે વરી;
નિરવૃત્તિકારી તે પરિણામ, ચરણકમળમાં આવ્યા તામ. ॥૧॥

"જે શ્રી વીર ભગવાને અંતરંગ શત્રુઓની જય લક્ષ્મી ઉત્કૃષ્ટ શાંતિથી મેળવી છે, તે પરમાત્માને નમસ્કાર કરીને શાંતરસની ભાવના કરવામાં આવે છે...૧"

અનુપમ સુખના કારણભૂત શાંતરસનો ઉપદેશ

सर्वमङ्गल निधौ हृदि यस्मिन्,
संगते निरुपमं सुखमेति ।
मुक्तिशर्म च वशीभवति द्राक्,
तं बुधा भजत शान्तरसेन्द्रम् ॥२॥ स्वागता

સકલ મંગલનિધિરૂપી હૈયે, આવ્યો નિરુપમ સુખ પામીએ;
શિવસુખ તરત લહીજે જિણે, ભાવો ભવિક શાંતરસ તિણે ॥૨॥

"સર્વ માંગલિકનો નિધાન એવો શાંતરસ જેના હૃદયમાં પ્રાપ્ત થાય છે તે અનુપમ સુખ પામે છે અને મોક્ષનું સુખ અકદમ તેના કબજામાં આવી જાય છે. હે પંડિતો ! એવા શાંતરસને તમે ભજો-સેવો-ભાવો...૨"

ગ્રંથના ૧૬ દ્વારો

समतैकलीनचित्तो, ललनापत्यस्वदेहममतामुक् ।
विषयकषायाद्यवशः शास्त्रगुणैर्दमितचेतस्कः ॥३॥
वैराग्यशुद्धधर्मा देवादिसतत्त्वविद्विरतिधारी ।
संवरवान् शुभवृत्तिः साम्यरहस्यं भज शिवार्थिन् ॥४॥
युग्मम् आर्या

સમતામાંહિ રહે લયલીન, ન રહે સ્ત્રી સુત ધનહ અધીન,
દેહી મમત ને વિષય કષાય, ન કરે રહે શ્રુતહ ચિત્ત લાય...૩

વૈરાગી વળી શુદ્ધ ધર્મદેવ-ગુરુ-ધર્મ જાણ કરે વ્રત સેવ,
સંવરરૂપી શુભ ચલગતી, સેવો સમતારસ શિવમતી...૪

એહ કહ્યા સોળહ અધિકાર, સંગ્રહ એણે શાસ્ત્ર મઝાર,
પહિલો તિહાં સમતા ઉપદેશ, વચન કરી ભાખું લવલેશ. ૫

"હે મોક્ષાર્થી પ્રાણી ! તું સમતા ઉપર લીન ચિત્તવાળો થા; સ્ત્રી, પુત્ર, પૈસા અને શરીર ઉપરથી મમતા છોડી દે; વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ વિગેરે ઈન્દ્રિયોના વિષયો અને ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ કષાયોને વશ થા નહિ; શાસ્ત્રરૂપ લગામ વડે તારા મનરૂપ અશ્વને તું કાબુમાં રાખ. વૈરાગ્યે કરીને શુદ્ધ નિષ્કલંક થા. (સાધુના દશયતિધર્મ અને શ્રાવકના બારવ્રત તેમજ આત્મગુણોમાં રમણતા કરવારૂપ શુદ્ધ ધર્મવાળો થા.) દેવ-ગુરુ ધર્મનું સ્વરૂપ જાણનારો થા; સર્વ પ્રકારના સાવદ્ય યોગથી નિવૃત્તિરૂપ વિરતિ ધારણ કર, (સત્તાવન પ્રકારના) સંવરવાળો થા; તારી વૃત્તિઓને શુદ્ધ રાખ. અને સમતાના રહસ્યને તું ભજ."...૩-૪

સામ્યોપદેશ કથન

चित्तबालक ! मा त्याक्षीरजस्त्रं भावनौषधीः ।
यत्त्वां दुर्ध्यानभूता न, च्छलयन्ति छलान्विषः ॥५॥ अनु.

ચિત્તબાલ મત મૂંકી તું, ભાવન બીજ અનૂપ,
જિણ તુજને દુરધ્યાન સુર, ન છલે છલના કૂપ...૫

'હે ચિત્તરૂપ બાળક ! તું ભાવનારૂપ ઔષધિઓને હંમેશા દૂર કરીશ નહિ; જેથી કરીને છળને શોધનારા દુર્ધ્યાનરૂપ ભૂત-પિશાચો તને છેતરી શકશે નહિ.'..૫

સદશતા કથન

यदिन्द्रियार्थैः सकलैः सुखं-
स्यान्नरेन्द्रचक्रित्रिदशाधिपानाम् ।
तद् बिन्दवत्येव पुरो हि साम्य-
सुधाम्बुधेस्तेन तमाद्रियस्व ॥६॥ उपजाति

જે સગલું ઈંદ્રિયસુખ થાય, નર સુર ઈંદ તણે સુખ માય,
બિંદુ પરે સમતા પૂરેસરે, તે જાણી આદર ચિત્ત ધરે...૬

'રાજા, ચક્રવર્તી અને દેવોના સ્વામી ઈન્દ્રોને સર્વ ઈન્દ્રિયના અર્થોથી જે સુખ થાય છે, તે સમતાના સુખ સમુદ્ર પાસે ખરેખર એક બિંદુ તુલ્ય છે, માટે સમતાના સુખને આદર.'...૬

સમતાશ્રય ફળ કથન

अदृष्टवैचित्र्यवशाज्जगज्जने,
विचित्रकर्माशयवाग्विसंस्थुले ।
उदासवृत्तिस्थितचित्तवृत्तयः,
सुखं श्रयन्ते यतयः क्षतार्तयः ॥७॥ वंशस्थ

અદીઠ વિવિધ કરમ પરકાર, જાણી સહુ જન વચનવિકાર,
પરણતિ રાખી ઉદાસ ભાવ, મુનિ આસરે અદુઃખ સુખ ઠાવ...૭

'જયારે જગતના પ્રાણીઓ પુણ્ય-પાપના વિચિત્રપણાને આધીન છે, અને નાના પ્રકારના કાયાના વ્યાપાર, મનના વ્યાપાર અને વચનના વ્યાપારથી અસ્વસ્થ (અસ્થિર) છે. ત્યારે માધ્યસ્થ વૃત્તિમાં જેમની ચિત્તવૃત્તિ રહેલી છે, અને જેઓની મનની પીડાઓ (આધિ) નાશ પામી છે તેવા યતિઓ ખરા સુખને ભજે છે. (ભોગવે છે)'...૭

<u>સમતાશ્રય સુખ કથન</u>

विश्वजंतुषु यदि क्षणमेकं,
साम्यतो भजसि मानस ! मैत्रीम् ।
तत्सुखं परमत्र परत्रा-
प्यश्नु न यद्भूत्तव जातु ॥८॥ स्वागता

સર્વ જંતુ ઉપરે ક્ષણ એક, જોઉ મન મૈત્રી આણે છેક,
તે સુખ પરમ રૂપ ભોગવે, જે ઈહ પરભવ ન થયો...૮

'હે મન ! તું સર્વ પ્રાણી ઉપર સમતાપૂર્વક એક ક્ષણવાર પણ પરહિત ચિંતારૂપ મૈત્રીભાવ ભાવીશ તો તને આ ભવ અને પરભવમાં એવું સુખ મળશે કે જેવું તેં કદિપણ અનુભવ્યું હશે નહિ'...૮

<u>સમતાશ્રિત જીલલક્ષણ કથન</u>

न यस्य मित्रं न च कोऽपि शत्रु-
र्निजः परो वापि न कश्चनास्ते ।
न चेन्द्रियार्थेषु रमेत चेतः,
कषायमुक्त : परमः स योगी ॥९॥ उपेन्द्रव्रजा

જેહને મિત્ર, ન શત્રુ ન કોઈ, નિજ પર ભાવ ન હોવે સોઈ,
ઈંદ્રિયાર્થ ન રમે ચિત્ત જાસ, યોગી મુકતકષાયાવાસ...૯

'જેને કોઈ પણ મિત્ર નથી અને કોઈ પણ શત્રુ નથી; જેને કોઈ પોતાનો અને કોઈ પારકો નથી; જેનું મન કષાય રહિત હોઈને ઈન્દ્રિયોના વિષયમાં રમણ કરતું નથી. તેવો પુરુષ મહાયોગી છે.'...૯

<u>સમતાકારણ કથન</u>

भजस्व मैत्रीं जगदंगिराशिषु,
प्रमोदमात्मान् ! गुणिषु त्वशेषतः ।
भवार्त्तिदीनेषु कृपारसं सदा-
प्युदासवृत्तिं खलु निर्गुणेष्वपि ॥१०॥ वंशस्थ

મૈત્રી કરી જીઉ જગજંતસું, પ્રમોદ ધરિ જીવ ગુણવંતસું,
કરુણા ભવપીડિત જનસંગ, નિરગુણ પરિ ધરિ ઉદાસ રંગ...૧૦

'હે આત્મન્ ! જગતના સર્વ જીવો ઉપર મૈત્રીભાવ ધારણ કર, સર્વ ગુણવાન પુરુષો તરફ સંતોષ દ્રષ્ટિથી જો. ભવ (સંસાર)ની પીડાથી દુઃખી થતાં પ્રાણીઓ ઉપર કૃપા રાખ. અને નિર્ગુણી પ્રાણીઓ ઉપર ઉદાસવૃત્તિ-માધ્યસ્થભાવ રાખ'...૧૦

मैत्री परस्मिन् हितधीः समग्रे,
भवेत्प्रमोदो गुणपक्षपातः ।
कृपा भवार्त्ते प्रतिकर्तुमीहो-
पेक्षैव माध्यस्थ्यमवार्यदोषे ॥११॥ उपजाति

'બીજા સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર હિત કરવાની બુદ્ધિ તે (પ્રથમ) મૈત્રી ભાવના. ગુણનો પક્ષપાત તે (બીજી) પ્રમોદ ભાવના. ભવરૂપ વ્યાધિથી હેરાન થતાં પ્રાણીઓને ભાવ-ઔષધથી સારૂ કરવાની ઈચ્છા તે (ત્રીજી) કૃપા ભાવના, ન ટળી શકે તેવા દોષવાળા પ્રાણી ઉપર ઉદાસીન ભાવ તે (ચોથી) માધ્યસ્થ ભાવના'...૧૧

<u>મૈત્ર્યાદિસ્વરૂપ કથન</u>

परहितचिन्ता मैत्री, परदुःखविनाशिनी तथा करुणा ।
परसुखतुष्टिर्मुदिता, परदोषोपेक्षणमुपेक्षा ॥१२॥ आर्या

મૈત્રી પરહિતચિંતા જેહ, પરદુઃખવારણ કરુણા તેહ,
પ્રમોદ પરસુખ સંતોષસું, ઉપેક્ષા તે મધ્યગ દોષસું...૧૨

'(આત્મવ્યતિરિક્ત) બીજા પ્રાણીઓનું હિત ચિંતવવું તે મૈત્રી ભાવના, પારકા દુઃખોનો નાશ કરવાની ઈચ્છા અથવા ચિંતા તે કરૂણા ભાવના, બીજાઓના સુખને જોઈ આનંદ પામવો તે પ્રમોદભાવના અને બીજાઓના દોષોની ઉપેક્ષા કરવી તે ઉપેક્ષા ભાવના.'...૧૨

<u>મૈત્રીલક્ષણ કથન</u>

मा कार्षीत्कोऽपि पापानि, मा चाभूत्कोऽपि दुःखितः ।
मुच्यतां जगदप्येषा, मतिर्मैत्री निगद्यते ॥१३॥ अनु.

ધરવું જેમ કરવું કો પાપ, વળી ન લહો કોઈ દુઃખતાપ,
મુકાવો ભવથી જગજંત, મતિ એ મૈત્રી કહિયે તંત...૧૩

'કોઈપણ પ્રાણી પાપ કરો નહિ, કોઈપણ જીવ દુઃખી થાઓ નહિ, આ જગત કર્મથી મૂકાઓ-આવી બુદ્ધિને મૈત્રી કહે છે.'...૧૩

<u>પ્રમોદલક્ષણ કથન</u>

अपास्ताशेषदोषाणां, वस्तुतत्त्वावलोकिनाम् ।
गुणेषु पक्षपातो यः स प्रमोदः प्रकीर्तितः ॥१४॥ अनु.

સકલ દોષના ફેડણહાર, વસ્તુતત્વના દેખણહાર,
ગુણવંતનો એ કરેઉ પક્ષ, જયું તું લહિ તે મુદિતા લક્ષ...૧૪

'જેમણે સર્વ દોષો દૂર કર્યા છે અને વસ્તુતત્વને જોઈ રહ્યા છે. તેઓના ગુણ ઉપર પક્ષપાત તે પ્રમોદભાવના કહેવાય છે.'...૧૪

કરૂણા લક્ષણ

दीनेष्वार्तेषु भीतेषु याचनामेषु जीवितम् ।
प्रतिकारपरा बुद्धिः, कारुण्यमभिधीयते ॥१५॥ अनु.

દીન હીન દુખિયા ભયભીત, યાચમાન જીવિત નિજ ચીત,
તસ ઉપકારતણી જે બુદ્ધિ, લહે તે જયું તું કરુણા શુદ્ધિ...૧૫

'અશક્ત, દુઃખી, ભયથી વ્યાકુળ થયેલા અને જીવિતવ્યને યાચનાર પ્રાણીઓ ઉપર તેઓનું દુઃખ ટાળવાની જે બુદ્ધિ તે કરુણાભાવના કહેવાય છે'...૧૫

મધ્યસ્થતા લક્ષણ

क्रुरकर्मषु निशङ्कं, देवतागुरुनिन्दिषु,
आत्मशंषिसु योपेक्षा, तन्माध्यस्थमुदीरितम् ॥१६॥ अनु.

જોવું ક્રૂર કર્મ તેહવું, વળી સુર-ગુરુ નિંદા જેહવું,
નિજ પરસંસક ઉપરે તેમ, લહે જયું તે મધ્યસ્થાદિ મતિ...૧૬

'કોઈપણ પ્રકારના આંચકા વગર ક્રૂર કર્મ કરનારા, દેવ અને ગુરુની નિંદા કરનારા અને આત્મશ્લાઘા કરનારા પ્રાણીઓ તરફ ઉપેક્ષા તે માધ્યસ્થ (અથવા ઉદાસીનતા) ભાવના કહેવાય છે'...૧૬

સમતાસુખ કથન

चेतनेतरगतेष्वखिलेषु,
स्पर्शरुपरवगंधरसेषु ।
साम्यमेष्यति यदा तव चेतः,
पाणिगं शिवसुखं हि तदात्मन् ॥१७॥ स्वागता

સકલ ચેતનાચેતન વિષે, સ્પર્શ, રૂપ રવ, ગંધ, રસ લખે,
સામ્યભાવ જોઈસ જો ચિત્ત, તો તુઝ કરગત શિવસુખ તત્ત...૧૭

'હે ચેતન ! સર્વ ચેતન અને અચેતન પદાર્થોમાં રહેલા સ્પર્શ, રૂપ, રવ (શબ્દ) ગંધ અને રસોમાં તારૂં ચિત્ત સમતા પામશે ત્યારે મોક્ષનું સુખ તારા હાથમાં આવી જશે'...૧૭

આતમમદવારણ કથન

के गुणास्तव यतः स्तुतिमि-
च्छस्यद्भूतं किमकृथा मदवान् यत् ।
कैर्गता नरकभीः सुकृतैस्ते,
किं जितः पितृपतिर्यदचिन्तः ॥१८॥ स्वागता

સ્યાં ગુણ તુઝ જિણ વાંછે સ્તુતિ, સ્યું કરતો મદભર અદભૂતિ,
નરકભીતિ કિણ સુકૃતે ગઈ, સ્યું જીતૂં યમ તેં મન જઈ...૧૮

'તારામાં કયા ગુણ છે કે તું સ્તુતિની ઈચ્છા રાખે છે ? તેં શું આશ્ચર્યકારી મોટું કાર્ય કર્યુ છે કે તું અહંકાર કરે છે ? (તારા) કયા સુકૃત્યોથી તારી નરકની બીક મટી ગઈ છે ? તેં શું યમને જીત્યો છે કે જેથી તું ચિંતા વગરનો થઈ ગયો છે ?'...૧૮

<u>વેતૃત્ત્વ કથન</u>

गुणस्तवैर्यो गुणिनां परेषामा-
क्रोशनिन्दादिभिरात्मनश्च ।
मनः समं शीलति मोदते वा,
खिद्येत च व्यत्ययतः स वेत्ता ॥१९॥ उपजाति

ગુણ લેવેઈ જે ગુણિયલ તણા, પરનિંદા આતમને ભણૈ,
મન સમભાવે રાખે વલી, ખીજે વ્યત્યયે વેત્તા રલી...૧૯

'બીજા ગુણવાન પ્રાણીઓના ગુણની સ્તુતિ કરે ત્યારે અને અન્ય માણસો પોતાના પર આક્રોશ કરે અથવા પોતાની નિંદા કરે તે વખતે જે પોતાના મનને સ્થિતિસ્થાપક રાખે છે અથવા તે વખતે જે આનંદ પામે છે અને ઉલટી સ્થિતિ બનતાં (એટલે પરગુણનિંદા અથવા આત્મપ્રશંસા થતાં) જે ખેદ પામે છે. તે પ્રાણી જ્ઞાની-જાણકાર કહેવાય છે'...૧૯

<u>યથાર્થવેત્તા કથન</u>

न वेत्सि शत्रुन् सुहृदश्च नैव,
हिताहिते स्वं न परं च जन्तोः ।
दुःखं द्विषन् वाञ्छसि शर्म चैत-
न्निदानमूढः कथमाप्स्यसीष्टम् ॥२०॥ उपेन्द्रव्रजा

નવિ જાણે શત્રુ ને મિત્ર, નૈવ હિતાહિત નિજ પર ચિત્ત,
સુખ વાંછે જો કરે દુઃખદ્વેષ, ઈષ્ટ લહેસે કેમ નિયાણહ રેષ...૨૦

'હે આત્મન્ ! તું તારા શત્રુ અને મિત્રને ઓળખતો નથી. તારૂં હિત કરનાર અને અહિત કરનાર શું છે ? તે જાણતો નથી; અને તારૂં પોતાનું અને પારકું શું છે ? તે જાણતો નથી, (વળી) તું દુઃખ પર દ્વેષ કરે છે અને સુખ મેળવવાને ઈચ્છે છે, પણ તેનાં કારણો નહિ જાણતો હોવાથી તું તે ઈચ્છિત વસ્તુ કેવી રીતે મેળવીશ ?'...૨૦

<u>વેત્તાફળ કથન</u>

कृती हि सर्वं परिणामरम्यं,
विचार्य गृह्णाति चिरस्थितीह,
भवान्तरेऽनन्तसुखाप्तये-
तदात्मन् ! किमाचारमिमं जहासि ॥२१॥ उपजाति

સુકૃત જાણી સર્વ પરિણામ, રમણીએ રહે ચિરથિતિ ઠામ,
અન્ય ભવે તું અનંત સુખ લહે, તો કેમ વ્રતથી નાઠો વહે...૨૧

'આ લોકમાં જે ડાહ્યા માણસ હોય છે તે વિચાર કરીને એવી વસ્તુ ગ્રહણ કરે છે કે જે લાંબો વખત સુધી ચાલે તેવી અને પરિણામે સુંદર હોય, ત્યારે હે ચેતન ! આ ભવ પછી અનંતસુખ મેળવવા માટે આ ધાર્મિક આચાર તું કેમ તજી દે છે' ? ...૨૧

સ્વપરવિભાગ કથન

निजःपरो वेति कृतो विभागो,
रागादिभिस्ते त्वरयस्तवात्मन् !।
चतुर्गतिक्लेशविधानतस्तत्,
प्रमाणयन्नस्यरिनिर्मितं किम् ॥२२॥ उपजाति

નિજ પર કીધું જેહ વિભાગ, રાગાદિકે તેહ જ અરિ લાગ,
ચઉગતિ દુઃખ કારણથી તને, જાણે નહી અરિકૃત્રિમ મનૈ...૨૨

'હે ચેતન ! તારૂં પોતાનું અને પારકું એવો વિભાગ રાગ-દ્વેષે કરેલો છે ચારે ગતિમાં તને અનેક પ્રકારનો ક્લેશ કરાવતા હોવાથી રાગ-દ્વેષ તો તારા શત્રુઓ છે-ત્યારે શત્રુઓએ કરેલા વિભાગ તું કેમ કબુલ કરે છે' ?...૨૨

વસ્તુ અનિત્યે સામ્ય કથન

अनादिरात्मा न निजः परो वा,
कस्यापि कश्चिन्न रिपुः सुहृद्वा ।
स्थिरा न देहाकृतयोऽणवश्च,
तथापि साम्यं किमुपैषि नैषु ॥२३॥ उपजाति

અનાદિ આતમ નિજ પર આદિ, કો ને પણ નહિ ભાવ અનાદિ,
રિપુ મિત્રે વલિ થિર નહી દેહ, તો સરિખું ન લહે કિમ એહ ?...૨૩

'આત્મા અનાદિ છે, કોઈને કોઈ પોતાનું નથી અને કોઈ પારકું નથી. કોઈ શત્રુ નથી અને કોઈ મિત્ર નથી; દેહની આકૃતિ અને (તેમાં રહેલા) પરમાણુઓ સ્થિર નથી તો પણ તેમાં તું સમતા કેમ રાખતો નથી' ?...૨૩

અનિત્યદઢાવ કથન

यथा विदां लेप्यमया न तत्त्वात्,
सुखाय मातापितृपुत्रदाराः ।
तथा परेऽपीह विशीर्णतत्तदा-
कारमेतद्धि समं समग्रम् ॥२४॥ उपजाति

પંડિત ને તતથી લેપ નહી, માતપિતા સુત સ્ત્રીસુખ ગહી,
ન હુયે સુખકર લેપથી અન્ન, ગત આકાર સકલગત તન્ન...૨૪

'જેવી રીતે ચિત્રમાં આલેખેલાં માતા, પિતા, પુત્ર અને સ્ત્રી વાસ્તવિક રીતે સમજુ પ્રાણીને સુખ આપતા નથી. તેવી જ રીતે આ સંસારમાં રહેલા પ્રત્યક્ષ માતા-પિતાદિક પણ સુખ આપતા નથી. તે બંનેનો આકાર નાશ પામતાં તે બંને સરખાં જ છે'...૨૪

સામ્યે અલ્પતા કથન

जानन्ति कामान्निखिलाः ससंज्ञा,
अर्थं नराः केऽपि च केऽपि धर्मम् ।
जैनं च केचिद् गुरुदेवशुद्धं,
केचित् शिवं केऽपि च केऽपि साम्यम् ॥२५॥ इन्द्रवज्रा

કામી હુવે સહુ સંજ્ઞાવંત, ધની મનુષ્ય કે કર્મી તંત,
ધર્મી કે જૈની કે યતી, શિવવંછક કે એ શિવમતી...૨૫

'સર્વ સંજ્ઞાવાળા પ્રાણીઓ 'કામ' ને જાણે છે. તેમાંથી કેટલાક અર્થ (ધનપ્રાપ્તિ) ને જાણે છે; અને તેમાં પણ કેટલાંક જ ધર્મને જાણે છે. તેમાંથી કેટલાક જ જૈનધર્મને જાણે છે અને તેમાંથી બહુ થોડા શુદ્ધ દેવ-ગુરુ યુકત જૈન ધર્મને જણે છે; તેમાં બહુ થોડા પ્રાણી મોક્ષને ઓળખે છે. અને તેથી પણ બહુ થોડા પ્રાણીઓ સમતાને ઓળખે છે.'...૨૫

સર્વસ્વારથ કથન

स्निह्यन्ति तावद्धि निजा निजेषु,
पश्यन्ति यावन्निजमर्थमेभ्यः ।
इमां भवेऽत्रापि समीक्ष्य रीतिं,
स्वार्थे न कः प्रेत्य हिते यतेत ॥२६॥ उपजाति

નેહી તિતલઈ નિજનિજ વિષે, પોતીકો સ્વારથ જયાં લખે,
જોઈ એહવી સ્વારથ રીતિ, એ ઉપરિ કુણ રાખે પ્રીતિ ?...૨૬

'સગા-સંબંધીઓ જયાં સુધી પોતાના સગાઓમાં કાંઈપણ સ્વાર્થ જુવે છે ત્યાં સુધી જ તેના પર સ્નેહ રાખે છે. આ ભવમાં પણ આવા પ્રકારની રીત જોઈને પરભવમાં હિતકારી પોતાના સ્વાર્થ માટે કોણ યત્ન ન કરે ?'...૨૬

રાગદ્વેષનિષ્ફલતા

स्वप्नेन्द्रजालादिषु यद्वदाप्तै-
रोषश्च तोषश्च मुधा पदार्थैः ।
तथा भवेऽस्मिन् विषयैः समस्तै-
रेवं विभाव्यात्मलयेऽवधेहि ॥ २७॥ उपजाति

પામ્યું સ્વપ્ન ઈંદ્રિજાલાદિકે, જે રતિ અરતિ નિષ્ફલ બે બકે,
તિણપરે લખે એ સહુ ભવ વિષે, ચિંતવવું આતમને સખે...૨૭

'જેવી રીતે સ્વપ્ન અથવા ઈંદ્રજાળ વિગેરેમાં પ્રાપ્ત થયેલા પદાર્થો પર રોષ કરવો કે તોષ કરવો તે તદ્દન નકામો છે તેવી રીતે આ ભવમાં પ્રાપ્ત થયેલા પદાર્થો પર પણ (રોષ કરવો કે તોષ કરવો તે નકામો છે) આવી રીતે વિચાર કરીને આત્મવિકાસમાં તત્પર થા.'...૨૭

ત્રિ શ્લોકે પરવશ કથન

एष मे जनयिता जननीयं,
बंधवः पुनरिमे स्वजनाश्च ।
द्रव्यमेतदिति जातममत्वो,
नैव पश्यसि कृतांतवशत्वम् ॥२८॥ स्वागता

એ મુજ માતાપિતા એ મુજ, સજજન બંધવ એ અગુજ,
એ ધન ઉપરે મમતા રહે, નિજ યમવશતા કાં નવિ લહે ?...૨૮

'આ મારા પિતા છે, આ મારી માતા છે, આ મારા ભાઈઓ છે, વળી આ મારા સ્નેહીઓ છે, આ મારૂં ધન છે, એ પ્રમાણે તને મમત્વ થયો છે અને તેથી તારૂં યમને વશપણું છે, તે તો તું જોતો જ નથી.'..૨૮

ધને મૂઢતા કથન

नो धनैः परिजनैः स्वजनै र्वा,
दैवतैः परिचितैरपि मंत्रैः ।
रक्ष्यतेऽत्र खलु कोऽपि ! कृतान्ता-
न्नो विभावयसि मूढ ! किमेवम् ॥२९॥

ન ધન, ન પરિજન સજજન ન કોઈ, પરિચિત મંત્ર ન દેવ ન સોઈ,
યમથી કોઈ ન રાખે, તુજ, જાણી મુઢ હવે તો બુજ...૨૯

तैर्भवेऽपि यदहो सुखमिच्छं,
स्तस्य साधनतया प्रतिभातैः ।
मुह्यसि प्रतिकलं विषयेषु,
प्रीतिमेषि न तु साम्यसतत्त्वे ॥३०॥ युग्मम्, स्वागता

તેણે જો ભવસુખને ગહે, સાધનરૂપ ધનાદિકે વહે,
મુંઝે વિષયવિકારે મને, પ્રીતિ ન ચાહે સમતત્તને...૩૦

'ધન, સગાવહાલાઓ, નોકર-ચાકરો, દેવતાઓ અથવા પરિચિત મંત્રો, કોઈપણ યમ (મરણ)થી અહીં રક્ષણ કરતું નથી. હે અલ્પજ્ઞ પ્રાણી ! તું આ પ્રમાણે વિચાર કેમ નથી કરતો ? સુખ મેળવવાના સાધન તરીકે દેખાતા તેઓ (ધન,સગા,નોકર વિગેરે) વડે સંસારમાં સુખ મેળવવા ઈચ્છતા હે ભાઈ ! તું પ્રત્યેક ક્ષણે વિષયોમાં મૂંઝાઈ જાય છે, પણ સમતારૂપ ખરા રહસ્યમાં પ્રીતિ પામતો નથી'...૨૯-૩૦

શત્રુકુટંબપણ બોધ

किं कषायकलुषं कुरुषे स्वं,
केषु चिन्ननु मनोऽरिधियात्मन् ।
तेऽपि ते हि जनकादिकरूपै-
रिष्टतां दधुरनन्तभवेषु ॥३१॥ स्वागता

કરે કષાય મલિન સ્યું ચિત્ત, કો ઉપરે અરિબુદ્ધે અત્ત,
તે તુજ માતપિતાદિકપણે, ઈષ્ટ થયાં બહુ ભવ-ભવરણે...૩૧

‘હે આત્મન્ ! કેટલાક પ્રાણીઓ ઉપર શત્રુબુદ્ધિ રાખીને તું તારા મનને શા સારૂં કષાયથી મલિન કરે છે ? (કારણ કે) તેઓ માતા-પિતા વિગેરે રૂપોમાં તારી પ્રીતિ અનંતા ભવોમાં પામ્યા છે.’...૩૧

<u>**કુટંબે શત્રુબોધ**</u>

यांश्च शोचसि गताः किमिमे मे,
स्नेहला इति धिया विधुरात्मन् ।
तैर्भवेषु निहतस्त्वमनंतेष्वेव–
तेऽपि निहता भवता च ॥३२॥ उपजाति

જયાં શોચે કિહાં ગયાં મુજ એહ, નેહાલું આતમહ સનેહ,
તિણે હણ્યો તુંહિ જ પૂરવઈ, હણણહણાવણ તે ભવભવઈ...૩૨

‘શું આ મારા સ્નેહીઓ (મરી) ગયા ! આ પ્રમાણે બુદ્ધિથી વ્યાકુળ થઈને જેઓને માટે તું શોક કરે છે. તેઓ વડે જ તું અનંત ભવોમાં હણાએલો છે, અને તેઓ પણ તારા વડે હણાયા છે.’...૩૨

<u>**અસમર્થ કથન**</u>

त्रातुं न शक्या भवदुःखतो ये,
त्वया न ये त्वामपि पातुमीशाः
ममत्वमेतेषु दधन्मुधात्मन् !।
पदे पदे किं शूचिमेषि मूढ ॥३३॥ उपजाति

ન શકે તું રાખી તેહને, તે પણ રાખણ તુઝ દેહને,
નિષ્ફલ મમત કરે સ્યું એસું, પગ પગ મૂરખ સ્યું ચિંતેસું ?...૩૩

‘જે સ્નેહીઓને ભવદુઃખથી બચાવવાને તું શકિતવાન નથી અને જેઓ તને બચાવવાને શકિતવાળા નથી તેઓ ઉપર ખોટો મમત્વ રાખીને હે મૂઢ આત્મન્! તું પગલે-પગલે શા સારૂં શોક પામે છે ?’...૩૩

<u>**રાગદ્વેષ નિરાસ કથન**</u>

सचेतना पुद्गलपिण्डजीवा,
अर्थाः परे चाणुमया द्वयेऽपि ।
दधत्यनंतान् परिणामभावां–
स्तत्तेषु कस्त्वर्हति रागरोषौ ॥३४॥ उपजाति

સચેતની પુદ્‌ગલિયા જીવ, અન્ય પદારથ અણુગ સદીવ,
ધરે અનંત પરિણામ સભાવ, તહાં કુણ રાગદ્વેષનો દાવ ?...૩૪
સમતામાંહિ મગનપણે, એહ રચ્યો અધિકાર,
હવે અનુક્રમે બીજા લખું, લલના મુગતાચાર ॥

‘પુદ્‌ગલપિંડને અધિષ્ઠિત જીવો સચેતન પદાર્થો છે અને પરમાણુમય અર્થ (પૈસા) વિગેરે અચેતન પદાર્થો છે. આ બંને જાતિના પદાર્થો અનેક પ્રકારના પર્યાયભાવ પલટાતા ભાવ પામ્યા કરે છે, તેથી તેના ઉપર રાગ-દ્વેષ કરવાને કોણ લાયક ગણાય ?’...૩૪

ઈતિ શ્રી સમતાધિકારઃ

२-स्त्रीममत्त्वमोचनाधिकार

मुह्यसि प्रणयचारुगिरासु,
प्रीतितः प्रणयिनीषु कृतिंस्त्वम् ।
किं न वेत्सि पततां भववार्द्धौ,
ता नृणां खलु शिला गलबध्दाः ॥१॥ स्वागता

મોહે સ્યું સ્ત્રીજન ઉપરે, પુણ્યાતમ પ્રીતિ રતિ ધરૈ,
ન લખે કાં પડતાં ભવદધે, સ્ત્રી તે શુદ્ધ શીલા ગલ બધે...૩૫

'હે વિદ્વન્ ! જે સ્ત્રીઓની વાણી સ્નેહથી તને મધુર લાગે છે તેના ઉપર પ્રીતિથી તું મોહ પામે છે, પણ ભવસમુદ્રમાં પડતાં પ્રાણીઓને તેઓ ગળે બાંધેલા પથ્થર (જેવી) છે. એમ શું જાણતો નથી ?'...૧

चर्मास्थिमज्जान्त्रवसास्रमांसा–
मेध्याद्यशुच्यस्थिरपुद्गलानाम् ।
स्त्रीदेहपिंडाकृतिसंस्थितेषु,
स्कन्धेषु किं पश्यसि रम्यमात्मन् ॥२॥ इन्द्रवज्रा

ચરમ અસથિ મજજ આંતર વસા, અસ્થિ માંસ અમેધ્યાદિક કસા,
અશુચિ પિંડગત સ્ત્રી આકાર, દેખિ રમે સ્યું આતમસાર...૩૬

'સ્ત્રીના શરીરપીંડની આકૃતિમાં રહેલા ચામડી, હાડકા, ચરબી, આંતરડા, મેદ, લોહી (રૂધિર), માંસ, વિષ્ટા વિગેરે અપવિત્ર અને અસ્થિર પુદ્‌ગલોના સમુહમાં હે આત્મન્ ! તું સુંદર શું જુવે છે ?'...૨

विलोक्य दूरस्थममेध्यमल्पं,
जुगुप्ससे मोटितनासिकस्त्वम् ।
भृतेषु तेनैव विमूढ ! योषावपुःषु–
तत्किं कुरुषेऽभिलाषम् ॥३॥ इन्द्रवज्रा

દેખિ દૂરસ્થ અમેધ્ય અલ્પ, સૂગ કરૈ તૂ નાસાકલ્પ,
તિણે ભરે સ્ત્રી ડીલે મૂઢ, સ્યૂં અભિલાષ કરે અવગૂઢ...૩૭

'હે મુર્ખ ! દૂર રહેલી જરા પણ દુર્ગંધી વસ્તુ જોઈને તું નાક મરડીને દુગંછા કરે છે; ત્યારે તેવી જ દુર્ગંધથી ભરેલા સ્ત્રીઓના શરીરની તું કેમ અભિલાષા કરે છે ?'...૩

अमेध्यमांसास्रवसात्मकानि,
नारीशरीराणि निषेवमाणाः ।
इहाप्यपत्यद्रविणादिचिन्ता–
तापान् परत्र प्रति दुर्गतींश्च ॥४॥ उपजाति

માંસ અસ્ત્ર અમેધ્યે ભરી, સ્ત્રી દેખે સ્યે કરી,
ઈહ ભવ સુત ધન ચિંતા તાપ, થાયે પરભવ દુરગતિ પાપ...૩૮

'વિષ્ટા, માંસ, રૂધિર અને ચરબી વિગેરેથી ભરેલા સ્ત્રીઓનાં શરીરને સેવનારા પ્રાણીઓ આ ભવમાં પણ પુત્ર અને પૈસા વિગેરેની ચિંતાનો તાપ પામે છે, અને પરભવમાં દુર્ગતિમાં જાય છે.'...૪

अङ्गेषु येषु परिमुह्यसि कामिनीनां,
चेतः प्रसीद विश च क्षणमन्तरेषाम् ।
सम्यक् समीक्ष्य विरमाशुचिपिंडकेभ्य-
स्तेभ्यश्च शुच्यशुचिवस्तुविचारमिच्छन् ॥५॥ वसंततिलका

મુંઝે સ્યું દેખી સ્ત્રીઅંગ, ચિત્ત પ્રસન્ને પેસ નિસંગ,
લક્ષણ વિરમ અશુચિ એ ગાત, કરતો શૌચઅશૌચહ ધાત...૩૯

'હે ચિત્ત ! તું સ્ત્રીઓનાં શરીર ઉપર મોહ પામે છે, પણ તું (અસ્વસ્થતા મુકીને) પ્રસન્ન થા. અને જે અંગો ઉપર મોહ પામે છે તે અંગોમાં પ્રવેશ કર. તું પવિત્ર અને અપવિત્ર વસ્તુના વિચાર (વિવેક)ની ઈચ્છા રાખે છે તેથી બરાબર સારી રીતે વિચાર કરીને તે અશુચિના ઢગલાથી વિરામ પામ.'...૫

विमुह्यसि स्मेरदृशः सुमुख्या,
मुखेक्षणादीन्यभिवीक्षमाणः ।
समीक्षसे नो नरकेषु तेषु,
मोहोद्भवा भाविकदर्थनास्ताः ॥६॥ उपजाति

મોહાયે સ્યું સ્ત્રીમુખ નેત્ર, દેખી અંગોપાંગ વિચિત્ર,
દેખે નહીં નરકગતિ રૂપ, મોહ તે મહાકદર્થન રૂપ...૪૦

'વિકસિત નયનવાળી અને સુંદર મુખવાળી સ્ત્રીઓના નેત્ર, મુખ વિગેરે જોઈ તું મોહ પામે છે, પણ તેના મોહને લીધે ભવિષ્યમાં ઉત્પન્ન થનારી નરકની પીડાઓને કેમ જોતો નથી ?'...૬

अमेध्यभस्त्रा बहुरन्ध्रनिर्यन्मला-
विलोद्यत्कृमिजालकीर्णा ।
चापल्यमायानृतवञ्चिका स्त्री,
संस्कारमोहान्नरकाय भुक्ता ॥७॥ उपजाति

અમેધ્ય ભટ્ઠીને બહુરંધ, નીકલતા મલ કૃમિચય બંધ,
માયિણ ચપલ કૂડકોથળી, દુરગતિણી સુગતૈ સ્યું રળી...૪૧

'વિષ્ટાથી ભરેલી ચામડાની કોથળી, બહુછિદ્રોમાંથી નિકળતા મળ (મુત્ર-વિષ્ટા) થી મલિન (યોનિમાં) ઉત્પન્ન થતાં કીડાઓથી વ્યાપ્ત, ચપળતા, માયા અને અસત્ય (અથવા માયા-મૃષાવાદ) થી ઠગનારી એવી સ્ત્રીઓ પૂર્વ સંસ્કારના મોહથી નરકમાં જવા સારૂં જ ભોગવાય છે. '...૭

निर्भूमिर्विषकन्दली गतदरी व्याघ्री निराह्वो महा-
व्याधीर्मृत्युरकारणश्च ललनाऽनभ्रा च वज्राशनिः ।
बन्धुस्नेहविघातसाहसमृषावादादिसन्तापभूः,
प्रत्यक्षापि च राक्षसीति बिरुदैः
ख्याताऽऽगमे त्यज्यताम् ॥८॥ शार्दूलविक्रीडितम्

જેહ નિંભૂઈ વિષકંદલી, અદરી વાઘણ નિનમી વલી,
વ્યાધિ અકારણ મૃત્યુ એ કરે, અણવાદલી વજ્રાશનિ પરે.॥
સાહસ બંધુ સનેહ વિઘાત, મૃષા પ્રમુખ સંતાપહ ઘાત,
ઈણ પરિ એ પ્રતખ રાક્ષસી, સુણી ભવિયણ દૂરે રહ્યો વસી...૪૨

'(સ્ત્રી) ભૂમિ વગરની (ઉત્પન્ન થયેલી) વિષવેલડી છે. ગુફા વગરની વાઘણ છે, નામ વગરનો વ્યાધિ છે, કારણ વિનાનું મૃત્યુ છે, આકાશ વગરની વિજળી છે, સગા અથવા ભાઈનાં સ્નેહનો નાશ, સાહસ મૃષાવાદ વિગેરે સંતાપોનું ઉત્પત્તિ સ્થાન છે. અને પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી છે, આવાં આવાં ઉપનામો સ્ત્રીઓ માટે આગમમાં આપવામાં આવ્યા છે; માટે તેને તજી દો'...૮

અસ્ત્રીવિરમણ રૂપ એ, લખ્યું દુતિય અધિકાર,
તીજો સુત મમતા રહિત, જાણૌ હૃદય મઝાર. ॥

ઈતિ શ્રી સ્ત્રીમમત્ત્વમોચનાધિકારઃ

३-अपत्यममत्त्वमोचनाधिकार

मा भूरपत्यान्यवलोकमानो,
मुदाकुलो मोहनृपारिणा यत् ।
चिक्षिप्सया नारकचारकेऽसि,
दृढं निबद्धो निगडैरमीभिः ॥१॥ उपजाति

જીવ મ કુઈસુ સુતાસુત દેખ, હરખે આકુલ ચિત્ત વિશેષ,
મોહે નરકબંદિ મેલવા, મેલ્યા એહ નિગડના લવા...૪૩

'તું પુત્ર પુત્રીને જોઈને હર્ષઘેલો થા મા, કારણ કે મોહરાજા નામના તારા શત્રુએ તને નરકરૂપ બંદીખાને નાખવાની ઈચ્છાથી આ (પુત્ર-પુત્રીરૂપ) લોઢાની બેડી વડે તને મજબૂત બાંધ્યો છે.'...૧

आजीवितं जीव ! भवान्तरेऽपि वा,
शल्यान्यपत्यानि न वेत्सि किं हृदि ?
चलाचलैर्यैर्विविधार्त्तिदानतोऽनिशं-
निहन्येत समाधिरात्मनः ॥२॥ वंशस्थ

આ ભવ જીવ ભવાંતર તેમ, ન લખે શાલ મુકયા જે ઈમઈ,
દેવે કરી ચલાચલ પીડ, હણે સદા તમ સમાધિ કીડ...૪૪

'હે ચેતન ! આ ભવમાં અને પરભવમાં પુત્ર-પુત્રી શલ્ય છે, એમ તું તારા મનમાં કેમ નથી જાણતો ? તેઓ થોડી અથવા વિશેષ ઉંમર સુધી જીવીને તને અનેક પ્રકારની પીડા કરી તારી આત્મસમાધિનો નાશ કરે છે.'...૨

कुक्षौ युवत्याः कृमयो विचित्रा,
अप्यस्रशुक्रप्रभवा भवन्ति ।
न तेषु तस्या न हि तत्पतेश्च ,
रागस्ततोऽयं किमपत्यकेषु ? ।।३।। उपजाति

કૃમિ વિચિત્ર સ્ત્રી કુખે હવે, અસ્ત્રક સુકર ધાતુ પ્રભવે,
દંપતિ રાગ દ્વેષ તે વિષે, ન હુવે તો સ્યો સુત પરમુખે ?...૪૫

'પુરુષનું વીર્ય અને સ્ત્રીનું રકત તે બંનેના સંયોગથી સ્ત્રીની યોનિમાં વિચિત્ર પ્રકારના કીડાઓ ઉત્પન્ન થાય છે, તેના ઉપર સ્ત્રીનો કે તેના પતિને રાગ થતો નથી, ત્યારે પુત્રો ઉપર શા સારૂં રાગ થાય છે ?'...૩

त्राणाशक्तेरापदि सम्बन्धानंत्यतो मिथोऽङ्गवताम् ।
संदेहाच्चोपकृतेर्मापत्येषु स्निहो जीव ।।४।। आर्या

આપદ રાખણ સમરથ નહીં, સુત સંબંધ પિતાદિક મહી,
ઉપકારે દીસે સંદેહ, સુત પર નેહ મ કરિ જીઉ એહ...૪૬

'આપત્તિમાં પાલન કરવાની અશકિત હોવાથી પ્રાણીઓનો દરેક પ્રકારનો પરસ્પર સંબંધ અનંત વખત થએલો હોવાથી અને ઉપકાર હોવાથી અને ઉપકારનો બદલો વાળવાનો સંદેહ હોવાથી હે જીવ ! તું પુત્ર-પુત્રાદિ પર સ્નેહવાળો થા મા'...૪

સુતમમતામોચન પ્રગટ, એહ તૃતીય અધિકાર,
ધનની મમતા મૂકવા, ચોથો સુણ અધિકાર. ।।

ઈતિ શ્રી અપત્યમમત્ત્વમોચનાધિકારઃ

" જેમ વનમાં ઘટ, દરિદ્રતામાં ધન, અંધકારમાં તેજ અને મરૂસ્થળમાં જળ દુર્લભ છે, તેવી જ રીતે કળિયુગમાં અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર દુર્લભ છે. તેને ધન્ય પુરૂષો જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. "

४-धनममत्त्वमोचनाधिकार

याः सुखोपकृतिकृत्वधिया त्वं,
मेलयन्नसि रमा ममताभाक् ।
पाप्मनोऽधिकरणत्वत एता,
हेतवो ददति संसृतिपातम् ॥१॥ रथोद्धता

સુખબુદ્ધે લખમી મેલતો, રહે જો તું મમતા છતો,
અધિકારી એ પાપહ વેત, સંસારે નાખે તું ચેત...૪૭

'લક્ષ્મીની લાલચમાં લેવાયેલો તું (સ્વ) સુખ અને ઉપકારની બુદ્ધિથી જે લક્ષ્મી મેળવે છે, તે અધિકરણ હોવાથી પાપની જ હેતુભૂત છે અને સંસાર ભ્રમણને આપનારી છે.'..૧

यानि द्विषामप्युपकारकाणि,
सर्पोन्दुरादिष्वपि यैर्गतिश्च ।
शक्या च नापन्मरणामयाद्या,
हन्तुं धनेष्वेषु क एव मोहः ॥२॥ इन्द्रवज्रा

લછમીએ દુસમણભોગ હવે, ઉંદર સરપ ગતિ વલિ હવે,
મરણાપદ રાખે નહીં કિમે, રાખે સ્યું જયું મોહ એહ મતિ...૪૮

'જે પૈસા શત્રુને પણ ઉપકાર કરનારા થઈ પડે છે, જે પૈસાથી સર્પ, ઉંદર વિગેરેમાં ગતિ થાય છે, જે પૈસા મરણ, રોગ વિગેરે કોઈપણ આપત્તિઓ દૂર કરવાને શકિતવાન્ નથી તેવા પૈસા ઉપર મોહ શો ?'...૨

ममत्वमात्रेण मनःप्रसाद-
सुखं धनैरल्पकमल्पकालम् ।
आरम्भपापैः सुचिरं तु दुःखं,
स्याद्दुर्गतौ दारुणमित्यवेहि ॥३॥ उपजाति

મમતા માત્ર હુવે મનસુખ, ધને અલ્પ કાલે તો લખ,
આરંભાદિકથી અતિ દુક્ખ, દુરગતિરૂપી દારુણ રુક્ખ...૪૯

'આ પૈસા મારા છે એવા વિચારથી મનપ્રસાદરૂપ થોડું અને થોડા વખતનું સુખ પૈસાથી થાય છે પણ આરંભના પાપથી દુર્ગતિમાં લાંબા વખત સુધી ભયંકર દુઃખ થાય છે, આ પ્રમાણે તું જાણ.'...૩

द्रव्यस्तवात्मा धनसाधनो न,
धर्मोऽपि सारम्भतयाऽतिशुद्धः ।
निःसङ्गतात्मा त्वतिशुद्धियोगान्,
मुक्तिश्रियं यच्छति तद्भवेऽपि ॥४॥ इन्द्रवज्रा

આતમસાધન એ છે દ્રવ્ય, ધર્મ થવે પણ નહીં અતિ ભવ્ય,
પુણ્યાતમ નિઃસંગહ યોગ, તદ્ભવ મુકિત સ્ત્રી હુવે ભોગ...૫૦

'ધનના સાધનથી દ્રવ્યસ્તવ સ્વરૂપવાળો ધર્મ સાધી શકાય છે, પણ તે આરંભ-યુક્ત હોવાથી અતિશુદ્ધ નથી, જયારે નિસંગતા સ્વરૂપવાળો ધર્મ અતિશુદ્ધ છે અને તેથી તે જ ભવમાં પણ મોક્ષલક્ષ્મી આપે છે.'...૪

क्षेत्रवास्तुधनधान्यगवाश्वैर्मेलितैः
सनिधिभिस्तनुभाजाम् ।
क्लेशपापनरकाभ्यधिकः स्यात्को-
गुणो न यदि धर्मनियोगः ।।५।। स्वागता

ક્ષેત્ર વસ્તુ ધન ધાન્યહ તેહ, મેલી રાખે પ્રાણી જેહ,
કલેશ પાપ નરકગતિ હવે, ગુણ નહિ કોઈ ધરમ ન ઠવે...૫૧

'મળેલાં અથવા મેળવેલાં ક્ષેત્ર, વસ્તુઓ (ઘર વિગેરે) ધન, ધાન્ય, ગાય, ઘોડા અને ભંડારોનો ઉપયોગ જો ધર્મ નિમિત્તે ન થાય તો તેથી કલેશ, પાપ અને નરકથી બીજો શો વધારે ગુણ થાય ?'...૫

आरम्भैर्भरितो निमज्जति यतः प्राणी भवाम्भोनिधा-
वीहन्ते कुनृपादयश्च पुरुषा येनच्छलाद्बाधितुम् ।
चिन्ताव्याकुलताकृतेश्च हरते यो धर्मकर्मस्मृतिं,
विज्ञा ! भूरिपरिग्रहं त्यजत तं भोग्यं परैः प्रायशः ।।६।।
शार्दूलविक्रीडितम्

બુડે આરંભે ભવમાંહ, રાજા પ્રમુખ છલે વલી તાંહ,
ચિંતાકારક ને ધર્મ હરે, પરિગ્રહ છંડયાઈ કારજ સરે...૫૨

'આરંભના પાપથી ભારે થયેલો પ્રાણી જે ધનને લીધે સંસાર સમુદ્રમાં ડૂબે છે. જે ધનના પરિગ્રહથી રાજા વિગેરે પુરુષો છિદ્ર જોઈને દુઃખ દેવાને ઈચ્છે છે. અનેક ચિંતામાં આકુળ-વ્યાકુળ રાખીને જે પૈસા ધર્મકાર્ય કરવાનું તો યાદ આવવા દેતા જ નથી, અને ઘણે ભાગે જે પારકાના ઉપભોગમાં આવે તેવા એ પૈસાના મોટા સંગ્રહને પંડિતો ! તમે તજી દો.'...૬

क्षेत्रेसु नो वपसि यत्सदपि स्वमेत-
द्याताऽसि तत्परभवे किमिदं गृहीत्वा ? ।
तस्यार्जनादिजनिताघचयार्जितात्ते,
भावी कथं नरकदुःखभराच्च मोक्षः ।।७।। वसंततिलका

વાવે નહી જો ધન શુભ ખેત, જાવું પરભવ સ્યું તે લેત,
તેહ ઉપાજર્યું કરી અતિ પાપ, જયું કિમ તો જાયે દુઃખતાપ ?...૫૩

'તારી પાસે દ્રવ્ય છે, છતાં પણ તું (સાત) ક્ષેત્રમાં વાપરતો નથી. ત્યારે શું પરભવે ધનને તારી સાથે લઈ જવાનો છે ? વિચાર કર કે - પૈસા મેળવવા વિગેરેથી થયેલા પાપ સમૂહથી મેળવેલાં નારકીનાં દુઃખોથી તારો મોક્ષ(છૂટકારો) કેમ થશે?'..૭

પરિગ્રહ મમતા મુગત એ, જયું ચોથો ઈહાં અધિકાર,
હવે અનુક્રમે પંચમ લખું, દેહ મમત પરિહાર. ॥

ઈતિ શ્રી धनममत्त्वमोचनाधिकारः

५-देहममत्त्वमोचनाधिकार

पुष्णासि यं देहमघान्यचिन्तयं-
स्तवोपकारं कमयं विधास्यति ।
कर्माणि कुर्वन्निति चिन्तयायतिं,
जगत्ययं वञ्चयते हि धूर्तराट् ॥१॥ वंशस्थ

પાપ ચિંતવે પોષે દેહ, કિમ તુજ થશે સહાયી તેહ ?
ઈમ જો ઉત્તર સુખ ચિંતવે, એ જગ વંચે ધૂરત રવે...૫૪

'પાપને અણવિચારતો જે શરીરને તું પોષે છે, તે શરીર તારા ઉપર શું ઉપકાર કરશે ? (તેથી તે શરીર માટે હિંસાદિક) કર્મો કરતાં આવતા કાળનો વિચાર કર. આ શરીર રૂપ ધૂતારો પ્રાણીને દુનિયામાં છેતરે છે.'...૧

कारागृहाद्बहुविधाशुचितादिदु:खा-
न्निर्गन्तुमिच्छति जडोऽपि हि तद्विभिद्य ।
क्षिप्तस्ततोऽधिकतरे वपुषि स्वकर्म-
व्रातेन तद्दृढयितुं यतसे किमात्मन् ? ॥२॥ वसंततिलका

કારાગારથકી નીસરે, જડ પણ, ભેદીને બહુ પરે,
પડયો અધિક તેથી તેનું બંદિ, જયું ક્રમ યતન કરે સ્યે છંદિ...૫૫

'મૂર્ખ પ્રાણી હોય છે તે પણ અનેક અશુચિ વિગેરે દુઃખોથી ભરેલા બંદીખાનાને ભાંગીને બહાર નિકળવા ઈચ્છા રાખે છે, તારા પોતાનાં જ કર્મો વડે તેથી પણ વધારે આકરા શરીર રૂપી બંદીખાનામાં તું નંખાયો છે. છતાં તે બંદીખાનાને વધારે મજબૂત કરવા શા માટે યત્ન કરે છે ?'...૨

चेद्वाञ्छसीदमवितुं परलोकदु:ख-
भीत्या ततो न कुरुषे किमु पुण्यमेव ?
शक्यं न रक्षितुमिदं हि च दु:खभीति:,
पुण्यं विना क्षयमुपैति न वज्रिणोऽपि ॥३॥ वसंततिलका

જો પરભવ દુઃખ વંછે ચિત્ત, તો ન કરે કિમ પુણ્ય પવિત્ર ?
રાખી ન શકે ભવભય કોઈ, પુણ્ય વિના જો વજ્રિ હોઈ...૫૬

'જો તું તારા શરીરને પરલોકમાં થનારા દુઃખના ભયથી બચાવવા ઈચ્છતો હોય તો પુણ્ય શા માટે કરતો નથી ? આ શરીર (કોઈપણ વડે) પોષી શકાય તેવું નથી; ઈન્દ્ર જેવાને પણ પુણ્ય વગર દુઃખની બીક નાશ પામતી નથી.'...૩

देहे विमुह्य कुरुषे किमघं न वेत्सि,
देहस्थ एव भजसे भवदु:खजालम् ।
लोहाश्रितो हि सहते घनघातमग्नि-
र्बाधा न तेऽस्य च नभोवदनाश्रयत्वे ॥४॥ वसंततिलका

કરે પાપ મુંઝી ઈણ દેહ, ભવદુઃખ જાલ ન જાણે જેહ,
અગ્નિ લોહાશ્રય સહે ઘન સહી, વ્યોમ અનાશ્રય બાધા નહીં...૫૭

'શરીર ઉપર મોહ કરીને તું પાપ કરે છે, પણ તને ખબર નથી કે સંસાર સમુદ્રમાં દુઃખો ખમવાં પડે છે. તે શરીરમાં રહ્યો છે તેથી જ પામે છે. અગ્નિ લોઢામાં રહ્યો છે ત્યાં સુધી જ હથોડા (ઘણ)ના પ્રહારો (ઘા) ખમે છે. તેથી જયારે તું આકાશની પેઠે આશ્રય રહિતપણું અંગીકાર કરીશ ત્યારે તને અને અગ્નિને કાંઈ પણ પીડા નહિ થાય.'...૪

दुष्टः कर्मविपाकभूपतिवशः कायाह्वयः कर्मकृत्,
बद्ध्वा कर्मगुणैर्हृषीकचषकैः पीतप्रमादासवम् ।
कृत्वा नारकचारकापदुचितं त्वां प्राप्य चाशुच्छलं,
गन्तेति स्वहिताय संयमभरं तं वाहयाल्पं ददत् ॥५॥
शार्दूलविक्रीडितम्

કાયનામ અનુચર એ દુષ્ટ, કર્મગુણે બાંધી તુજ પુષ્ટ,
છલનું દેઈ સંયમ લાંછ, જિણ તુજ જીવ ન આવે આંછ...૫૮

'શરીર નામનો નોકર કર્મવિપાક રાજાનો દુષ્ટ સેવક છે, તે કર્મરૂપી દોરડાએ બાંધીને ઈંદ્રિયોરૂપી દારૂ પાવાનાં પાત્રો વડે તને પ્રમાદરૂપ મદિરા પાશે. આવી રીતે તને નારકીનાં દુઃખ ખમવાને યોગ્ય કરીને પછી કાંઈ બહાનું લઈને તે સેવક નાસી જશે, માટે તારા પોતાના હિતને માટે તે શરીરને થોડો થોડો સંયમનો ભાર આપીને તું વહન કર.'...૫

यतः शुचीन्यप्यशुचीभवन्ति,
कृम्याकुलात्काकशुनादिभक्ष्यात् ।
द्राग्भाविनो भस्मतया ततोऽङ्गात्-
मांसादिपिण्डात् स्वहितं गृहाण ॥६॥ उपजाति

શુચિપણું અશુચિપણું લહે જિહાં, કૃમિ જાલે આકુળ વપુ ઈહાં,
તરત ભસ્મભાવી થી જીવ, લે નહીં કાં આતમહિત નીવ...૫૯

'જે શરીરના સંબંધથી પવિત્ર વસ્તુઓ પણ અપવિત્ર થઈ જાય છે, જે કૃમિથી ભરેલું છે, જે કાગડા-કુતરાને ભક્ષણ કરવાને યોગ્ય છે, જે થોડા વખતમાં રાખ થઈ જવાનું છે અને જે માંસનો જ પિંડ છે. તે શરીરથી તું તો તારૂં પોતાનું હિત કર.'...૬

परोपकारोऽस्ति तपो जपो वा,
विनश्वराद्यस्य फलं न देहात् ;
सभाटकादल्पदिनाप्तगेह-
मृत्पिण्डमूढः फलमश्नुते किम् । ॥७॥ उपजाति

તપ જપ સંયમ પરઉપકાર, દેહે એ ફલ લ્યે નહિ સાર,
બહુ ભાટકે અલ્પ દિનગેહ, મૂરખ તૂ શું તિહાં ફલ લેહ...૬૦

'જે નાશવંત શરીરથી પરોપકાર તપ, જપરૂપ ફળ થતાં નથી તે શરીરવાળો પ્રાણી થોડા દિવસને માટે ભાડે રાખેલ ઘરરૂપ માટીના પિંડપર મોહ પામીને શું ફળ પામે ?'...૭

मृत्पिण्डरूपेण विनश्वरेण,
जुगुप्सनीयेन गदालयेन ।
देहेन चेदात्महितं सुसाधं,
धर्मान्न किं तद्यतसेऽत्रमूढ ? ।।८।। उपजाति

માટીરૂપ ઈણે વિણસતે, નિંદાવંત રોગઘર છતે,
દેહે આતમહિત જો નહિ, મૂરખ યતન કરે સ્યો તહીં...૬૧

'માટીના પિંડરૂપ, નાશવંત, દુર્ગંધી અને રોગના ઘર એવા આ શરીર વડે જ્યારે ધર્મ કરીને તારૂં હિત સારી રીતે સાધી શકાય તેમ છે ત્યારે હે મૂઢ ! તેમાં યત્ન કેમ કરતો નથી ?'...૮

દેહ મમત રહિત ઈહાં, એ પંચમ અધિકાર,
વિષય પ્રમાદ નિવારવા, સુણી વળી વિકથા વાર.

ઈતિ શ્રી દેહમમત્ત્વમોચનાધિકારઃ

હૃદયરૂપી વનમાં વધેલી તૃષ્ણારૂપી વિષવલ્લી
અધ્યાત્મ શાસ્ત્રરૂપી દાંતરડાથી છેદાય છે.

૬-विषयप्रमादत्यागाधिकार

अत्यल्पकल्पितसुखाय किमिन्द्रियार्थै-
स्त्वं मुह्यसि प्रतिपदं प्रचुरप्रमादः ।
एते क्षिपन्ति गहने भवभीमकक्षे,
जन्तून्न यत्र सुलभा शिवमार्ग दृष्टिः ।।१।। वसंततिलका

તુચ્છ સુખદાયક ઈંદ્રિય વિષે, શું મુંઝે આતમ ઈણ વિષે,
મેલે એ ભવભયવનમાંહ, જીવને સુલભ નહીં શિવ તાંહ...૬૨

'ઘણા જ થોડા અને તે પણ માની લીધેલા (કલ્પિત) સુખ માટે તું પ્રમાદવાન થઈને વારંવાર ઈંદ્રિયોના વિષયમાં શા માટે મોહ પામે છે ? એ વિષયો પ્રાણીને સંસારરૂપ ભયંકર ગહનવનમાં ફેંકી દે છે, જયાંથી મોક્ષ માર્ગનું દર્શન પણ આ જીવને સુલભ નથી.'...૧

आपातरम्ये परिणामदुःखे,
सुखे कथं वैषयिके रतोऽसि ?।
जडोऽपि कार्यं रचयन् हितार्थी,
करोति विद्वन् ! यदुदर्कतर्कम् ।।२।। उपजाति

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

પડતે શુભ પરિણતિ અતિ અશુભ, રચ્યો વિષય સુખમાં સ્યું મુઝ?
જડ પણ રહે હિતાવહ લખી, ન લખે તૂ કાં પંડિત પખી...૬૩

'ભોગવતી વખતે માત્ર સુંદર લાગતા પણ પરિણામે દુઃખ દેનારા વિષયસુખમાં તું કેમ આસકત થયો છે ? હે નિપુણ ! પોતાનું હિત ઈચ્છનાર મૂર્ખ સાધારણ માણસ પણ કાર્યના પરિણામનો તો વિચાર કરે છે.'...૨

यदिन्द्रियार्थैरिह शर्म बिन्दुवद्यद-
र्णवत्स्वः शिवगं परत्र च ।
तयोर्मिथोऽस्तिप्रतिपक्षता कृतिन् !
विशेषदृष्ट्यान्यतरद् गृहाण तत् ॥३॥ वंशस्थ

ઈંદ્રિયસુખ તે તો જિમ બંદ, અતીંદ્રિય સુખ તે શિવગતિ કંદ,
પંડિત દુહું પરસ્પર દેખી, આણે દ્રષ્ટિ એક પરિશેષ...૬૪

'ઈન્દ્રિયોથી આ સંસારમાં જે સુખ થાય છે તે બિંદુ જેટલું છે અને પરલોકમાં (તેના ત્યાગથી) સ્વર્ગ અને મોક્ષનું સુખ થાય છે. તે સમુદ્ર જેટલું છે. આ બંને પ્રકારના સુખોને પરસ્પર શત્રુતા છે. તેથી હે ભાઈ ! વિચાર કરીને તે બેમાંથી એકને ખાસ ગ્રહણ કર.'...૩

भुङ्क्ते कथं नारकतिर्यगादि-
दुःखानि देहित्यवधेहि शास्त्रैः ।

निवर्तते ते विषयेषु तृष्णा,
बिभेषि पापप्रचयाच्च येन ॥४॥ उपजाति

દેહી નરક દુઃખ કિમ ભોગવે ? શાસ્ત્ર સુણીને લહે જીવ હવે,
જેહ નિવર્ત્યો તૃષ્ણા વિષે, સુણી પાપભય સઘલા લખે...૬૫

'આ જીવ નારકી તિર્યંચ વિગેરેનાં દુઃખો શા માટે પામે છે ? તે શાસ્ત્ર વડે જાણ, તેથી કરીને વિષય ઉપર તૃષ્ણા ઓછી થશે. અને પાપ એકઠું થવાની બીક લાગશે.'...૪

गर्भवासनरकादिवेदनाः पश्यतोऽनवरतं श्रुतेक्षणैः ।
नो कषायविषयेषु मानसं, श्लिष्यते बुधः! विचिन्तयेति ताः ॥५॥
रथोध्दता

નરકવેદના ને ગર્ભવાસ, દેખીને શ્રુતલોચન ભાસ,
મન ન લગે જયું વિષય કષાય, તો પંડિત વલી ચીંતવિ તાય...૬૬

'જ્ઞાનચક્ષુથી ગર્ભવાસ નારકી વિગેરેની વેદનાઓ વારંવાર જોયા પછી તારૂં મન વિષય કષાય ઉપર ચોંટશે નહિ, માટે હે પંડિત ! તેનો તું બરાબર વિચાર કર.'...૫

वध्यस्य चौरस्य यथा पशोर्वा,
सम्प्राप्यमाणस्य पदं वधस्य ।
शनैः शनैरेति मृतिः समीपं,
तथाखिलस्येति कथं प्रमादः ? ॥६॥ उपजाति

www.jaintatvagyanshala.org

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

જિમ પશુને વલી જિમ ચોરને, વધ કરતાં મૃતિ હુવે થિર મને,
હલકે હલકે તિમ સર્વને, તો શું આતમ વિષયા જને...૬૭

'ફાંસીની સજા થયેલ ચોરને અથવા વધ કરવાને સ્થાનકે લઈ જવાતા પશુને મૃત્યુ ધીમે ધીમે નજીક આવતું જાય છે. તેવી રીતે સર્વને મૃત્યુ નજીક આવતું જાય છે. તો પછી પ્રમાદ કેવી રીતે થાય ?'...૬

बिभेषि जन्तो ! यदि दु:खराशे-
स्तदिन्द्रियार्थेषु रतिं कृथा मा,
तदुद्भवं नश्यति शर्म यद्द्राक्,
नाशे च तस्य ध्रुवमेव दु:खम् ।।७।। उपजाति

બીહે જીવ જો દુઃખની રાશ, મન વશ ઈંદ્રિય વિષયાવાસ,
ઈંદ્રિયસુખ તે નાશે તુરત, તસ નાસ્યે નિશ્ચય દુઃખ ઝત...૬૮

'હે પ્રાણી ! જો તું દુઃખોથી ડર રાખતો હોય તો ઈંદ્રિયોના વિષયોમાં આસકિત કર નહિ. તે (વિષયો)થી ઉત્પન્ન થયેલું સુખ તો તરત નાશ પામે છે. અને તે નાશ પામે ત્યારે તો પછી લાંબા વખતનું દુઃખ જ છે.'...૭

मृत: किमु प्रेतपतिर्दुरामया,
गता: क्षयं किं नरकाश्चमुद्रिता: ।
ध्रुवा: किमायुर्धनदेहबन्धव:,
सकौतुको यद्विषयैर्विमुह्यसि ।।८।। वंशस्थ

યમ શું મુયો દુરામય ગયા, નરક જડાણા સ્યું કાં થયા ?
શું નિશ્ચલ આયુસ ધન દેહ, કૌતુક વિષયે મુંઝયો જેહ...૬૯

'શું જમ (યમ) મરી ગયો ? શું દુનિયામાંથી બધા વ્યાધિઓ નાશ પામી ગયા ? શું નારકીનાં બારણાં બંધ થયા ? શું આયુષ્ય, પૈસા, શરીર અને સગાં સંબંધીઓ હંમેશા બેસી રહેવા ઠર્યા ? કે તું આશ્ચર્ય-હર્ષ સહિત વિષયોમાં વિશેષ મોહ પામે છે ?'...૮

विमोह्यसे किं विषयप्रमादै-
र्भ्रमात्सुखस्यायतिदु:खराशे: ।
तद्गर्धमुक्तस्य हि यत्सुखं ते,
गतोपमं चायतिमुक्तिदं तत् ।।९।। उपजाति

મુંઝે શું જીવ વિષય પ્રમાદ, ભ્રમગત સુખ ઉત્તર દુઃખખાદ,
સુખ જે ઈંદ્રિય લિપ્સા મુકત, નિરુપમને આયતિ શિવ યુકત...૭૦

'ભવિષ્યમાં જે અનેક દુઃખોનો રાશિ છે તેઓમાં સુખના ભ્રમથી તું વિષય પ્રમાદજન્ય બુદ્ધિથી કેમ મોહ પામી જાય છે ? તે સુખોની અભિલાષાથી મુકાયેલા પ્રાણીને જે સુખ થાય છે તે નિરૂપમ છે અને વળી ભવિષ્યમાં તે મોક્ષ આપનારૂં છે.'...૯

વિષય પ્રમાદ નિવારવા, એ છઠ્ઠો અધિકાર
જે કષાય ઉપજે નહીં, સો સુણિ સપ્તમ સાર ॥

ઈતિ શ્રી વિષયપ્રમાદત્યાગાધિકાર:

www.jaintatvagyanshala.org

૭-કષાયત્યાગાધિકાર

रे जीव ! सेहिथ सहिष्यसि च व्यथा-
स्तास्त्वं नारकादिषु पराभवभूः कषायैः ।
मुग्धोदितैः कुवचनादिभिरप्यतः किं,
क्रोधान्निहंसि निजपुण्यधनं दुरापम् ॥१॥ वसंततिलका

સહી સહીસ જીવ પીડા ઘણી, દ્વેષ વશે નરકાદિક તણી,
શું તું મુગ્ધ કહ્યે કુવચને, ક્રોધે નિજ સુકૃતધન હને...૭૧

'હે જીવ ! કષાય વડે પરાભવનું સ્થાન પામીને નારકીમાં તેં અનેક પીડાઓ સહન કરી અને હજુ સહન કરીશ; તેથી મૂર્ખ મનુષ્યોને દીધેલ ગાળ વગેરે ખરાબ વચનથી ક્રોધ પામી જઈને મહામુશ્કેલીથી મળી શકે એવું પુણ્ય ધન તું કેમ નાશ પમાડે છે ?'...૧

पराभिभूतौ यदि मानमुक्तिस्तत-
स्तपोऽखण्डमतः शिवं वा ।
मानादृतिर्दुर्वचनादिभिश्चेत्तपः-
क्षयस्तन्नरकादिदुःखम् ॥२॥

वैरादि चात्रेति विचार्य लाभा-
लाभौ कृतिन्नाभवसम्भविन्याम् ।
तपोऽथवा मानमथाभिभूता-
विहास्ति नूनं हि गतिर्द्विधैव ॥३॥ उपजाति

માનહીન વચને જો માન, ન હુવે તો તપ આખે માન,
કુવચન માને હુવે તપ નાસ, દુઃખ લહે આતમ નરકાવાસ...૭૨
વૈરાદિકનો લાભાલાભ, આતમ જાણો આ ભવગાભ,
માન રાખ ભાવે તપ રાખ, નિશ્ચે ઈહાં દુદું ગતિ સાખ...૭૩

'બીજા તરફથી પરાભવ થાય ત્યારે જો માનનો ત્યાગ થાય તો તેથી અખંડ તપ થાય છે અને તેથી મોક્ષ થાય છે. બીજા તરફથી દુર્વચન સાંભળતાં જો માનનો આદર થાય તો તપનો ક્ષય થાય છે અને નારકી વિગેરેનાં દુઃખો થાય છે. આ ભવમાં પણ માનથી વૈર વિરોધ થાય છે. તેટલા માટે હે પંડિત ! લાભ અને નુકશાનનો વિચાર કરીને આ સંસારમાં જયારે જયારે તારો પરાભવ થાય ત્યારે ત્યારે તપ અથવા માન (બેમાંથી એક)નું રક્ષણ કર. આ સંસારમાં આ બે જ રસ્તા છે. (માન કરવું અથવા તપ કરવો.)'...૨-૩

श्रुत्वाक्रोशान् यो मुदा पूरितः स्यात्,
लोष्टाद्यैर्यश्चाहतो रोमहर्षी ।
यः प्राणान्तेऽप्यन्यदोषं न पश्यत्येष-
श्रेयो द्राग् लभेतैव योगी ॥४॥ शालीनी

સુણિ કુવચન જે હરખિત થાય, પાહણ કે જસ રોમ હરખાય,
જે મરણાંતે ન ધરે દોષ, જયું જાણે એ શિવગતિ પોષ...૭૪

'જે આક્રોશ (પરાભવવચન, ઝાટકણી) સાંભળીને ઉલટો આનંદથી ઉભરાઈ જાય છે. જેને પથ્થર વિગેરે વડે માર્યો હોય તો પણ જેનાં રોમરાજી ઉલટાં વિકસ્વર થાય છે. જે પ્રાણાન્તે પણ પારકા અવગુણને દેખતો જ નથી, તે યોગી છે, અને તે તુરત જ મોક્ષ મેળવે છે.'...૪

को गुणस्तव कदा च कषायै-
र्निर्ममे भजसि नित्यमिमान् यत् ।
किं न पश्यसि दोषममीषां,
तापमत्र नरकं च परत्र ।।५।। स्वागता

શું ગુણ તુજઝ કષાયે કદા, કીધું છે જિણ સેવઈ સદા,
શું દેખે નહિ એહનું દોસ, તાપ ઈહાં પરભવ દુખકોસ...૭૫

'તને કષાયોએ કયો ગુણ કર્યો ! તે ગુણ કયારે કર્યો ! કે તું તેઓને હંમેશાં સેવે છે ? આ ભવમાં અસંતોષ અને પરભવમાં નરક અપવાદરૂપ તેઓના દોષો છે તે શું દેખતો નથી ?'...૫

यत्कषायजनितं तव सौख्यं,
यत्कषायपरिहानिभवं च।
तद्विशेषमथवैतदुदर्कं,
संविभाव्य भज धीर विशिष्टम् ।।६।। स्वागता

શું તુજ સુખ કષાયે કર્યો, કષાયનાસથી શું સુખ ધિટયો,
એ બેમાં ઉત્તર ફલ દેણ, જાણી જયું ભજ તે અભેણ...૭૬

'કષાય સેવનથી તને જે સુખ થાય એ કષાયના ક્ષયથી તને જે સુખ થાય તેમાં વધારે સુખ કયું છે અથવા તો કષાયનું અને તેના ત્યાગનું પરિણામ કેવું આવે છે ? તેનો વિચાર કરીને તે બેમાંથી સારૂં હોય તે, હે પંડિત ! આદરી લે...!'...૬

सुखेन साध्या तपसां प्रवृत्ति-
र्यथा तथा नैव तु मानमुक्तिः ।
आद्या न दत्तेऽपि शिवं परा तु,
निदर्शनाद्बाहुबलेः प्रदत्ते ।।७।। उपजातिय

તપપ્રવૃત્તિ તો જયું સુખસાધ્ય, જિમ તિમ માનમુગતિસુ અબાધ્ય,
પહિલી પ્રવૃત્તિ ન ધે સુખ કઈ, બાહુબલિને બીજે શિવ દઈ...૭૭

'જેવી રીતે તપસ્યામાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે સુખે થઈ શકે તેમ છે. તેવી રીતે માનનો ત્યાગ કરવો તે સુખે થઈ શકે તેમ નથી જ. કેવળ તપસ્યામાં પ્રવૃત્તિ મોક્ષને આપી શકતી નથી, પણ માનનો ત્યાગ તો બાહુબલીના દ્રષ્ટાંતની જેમ મોક્ષ જરૂર આપે છે.'...૭

सम्यग्विचार्येति विहाय मानं,
रक्षन् दुरापाणि तपांसि यत्नात् ।
मुदा मनीषी सहतेऽभिभूतीः,
शूरः क्षमायामपि नीचजाताः ।।८।। उपजाति

વિચાર કરી ઈમ તજવું માન, દુર્લભ તપ રાખવું નિદાન,
પંડિત હરખે મન ધરિ ક્ષમા, માન મત્સર હ્વે મૂરખ ગમા...૭૮

'આ પ્રમાણે સારી રીતે વિચાર કરી માનનો ત્યાગ કરીને અને દુઃખે મળી શકે તેવા તપોનું યત્નથી રક્ષણ કરીને ક્ષમા કરવામાં શૂરવીર એવો પંડિત સાધુ નીચ પુરુષોએ કરેલાં અપમાનો પણ ખુશીથી સહન કરે છે'...૮

पराभिभूत्या ऽल्पिकया ऽपि कुप्यस्य-
घैरपीमां प्रतिकर्तुमिच्छन् ।
न वेत्सि तिर्यङ्नरकादिकेषु,
तास्तैरनन्तास्त्वतुला भवित्रीः ॥९॥ उपजाति

થોડે પરભવ પણ તું કુપે, પાપ ચિંતવે નિજ ગુણ લુપે,
ન લખે નરક તિરશ્રી ગતિ, વારવાર થાશે દુઃખતતિ...૭૯

'સહજ પરાભવથી તું કોપ કરે છે અને ગમે તેવા પાપોથી તેનું વૈર વાળવાને ઈચ્છે છે. પણ નારકી, તિર્યંચ વગેરે ગતિઓમાં પાર વગરની અતુલ પરકૃતપીડાઓ થવાની છે તેને તો તું જાણતો કે વિચારતો પણ નથી.'...૯

धत्से कृतिन् यद्यपकारकेषु,
क्रोधं ततो धेह्यरिषट्क एव ।
अथोपकारिष्वपि तद्भवार्त्ति-
कृत्कर्महन्मित्रबहिर्द्विषत्सु ॥१०॥ उपजाति

ધરે પુણ્યાતમ અપકારિએ, ક્રોધ તેહ ધરિ અરિષટકીયે,
તે ભવબાહિજ દ્રષ્ટિ પીડ, અંતર અરિને ભવ ભવ ઈડ...૮૦

'હે પંડિત ! જો તારૂં અહિત કરનારા ઉપર તું ક્રોધ કરતો હોય તો ષડ્રિપુ (છ શત્રુ - કામ, ક્રોધ, લોભ, માન, મદ અને હર્ષ) ઉપર ક્રોધ કર. અને જો તું તારા હિત કરનારા ઉપર પણ ક્રોધ કરતો હોય તો સંસારમાં થતી સર્વ પીડા કરનારાં જે કર્મો છે તેઓને હરી જનાર (ઉપસર્ગો કરનાર વિગેરે) જે ખરેખર તારા હિતેચ્છુ છે અને બાહ્ય દ્રષ્ટિથી જે તારા શત્રુ જેવા લાગે છે તેના પર ક્રોધ કર.'...૧૦

अधित्यनुष्ठानतपः शमाद्यान्,
धर्मान् विचित्रान् विदधत्समायान् ।
न लप्स्यसे तत्फलमात्मदेह-
क्लेशाधिकं तांश्च भवान्तरेषु ॥११॥ उपजाति

ભણે ક્રિયા તપ શમમાં રહે, માયા સહિત ધરમનઈ કહે;
ન લહે તે ફલ આતમ દેહ, કિલેસ રૂપ ભવાંતર છેહ...૮૧

'શાસ્ત્રાભ્યાસ, ધર્માનુષ્ઠાન તપસ્યા, શમ વિગેરે અનેક ધર્મો અથવા ધર્મકાર્યો માયા સાથે આચરે છે. તેથી તારા શરીરને કલેશ થવાં ઉપરાંત ભવાંતરને વિષે બીજું કાંઈ પણ ફળ મેળવવાનો નથી, અને તે ધર્મો પણ ભવાંતરમાં મળવાના નથી'...૧૧

सुखाय धत्से यदि लोभमात्मनो,
ज्ञानादिरत्नत्रितये विधेहि तत् ।
दुःखाय चेदत्र परत्र वा कृतिन् ।
परिग्रहे तद्बहिरान्तरेऽपि च ॥१२॥ उपजाति

વહે લોભ આતમ સુખ ભણી, સેવા લે જ્ઞાનાદિક તણી;
દુઃખ લેવાને ઈહ પરવહે, વાંછા તો ધરિ દુહું પરિગ્રહે..૮૨

'હે પંડિત ! જો તું તારા પોતાના સુખ માટે લોભ રાખતો હોય તો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ ત્રણ રત્નો મેળવવા માટે લોભ રાખ, અને જો આ ભવ અને પરભવમાં દુઃખ મેળવવા લોભ રાખતો હોય તો આંતર અને બહિર પરિગ્રહ માટે લોભ રાખ.'...૧૨

करोषि यत्प्रेत्यहिताय किञ्चित्,
कदाचिदल्पं सुकृतं कथञ्चित् ।
माऽजीहरस्तन्मदमत्सराद्यै-
र्विना च तन्मा नरकातिथिर्भूः ॥१३॥ उपजाति

કરીસ જો પરભવ હિત કાંઈ, કાંઈક કરિ સુકૃત કિહિ ઠાંઈ;
વળી તે મદ મત્સરેં ન હાર, માનાદિકે નરકગતિ દ્વાર...૮૩

'કોઈ વખત મહા મુશ્કેલીએ આવતા ભવ માટે જરા કાંઈ સારૂં કામ (સુકૃત્ય) કરવાનું તારે બની આવે તો પછી વળી તને મદ મત્સર કરીને હારી જઈશ મા, અને સુકૃત્ય વગર તું નરકનો પરોણો થઈશ મા....૧૩

पुराऽपि पापैः पतितोऽसि संसृतौ,
दधासि रे किं गुणिमत्सरं पुनः ?
न वेत्सि किं घोरजले निपात्यसे,
नियन्त्र्यसे शृंखलया च सर्वतः ? ॥१४॥ वंशस्थ

પહિલે પાપ સંસારે પડયો, હવે કિસું ગુણિયલ મદ જડયો;
નવિ જાણે શું ભવજલનિધે, પાડ યંત્રી સાંકલ મધે...૮૪

'અરે ! પહેલા પણ તું પાપથી સંસારમાં પડયો છે, ત્યારે વળી ફરીથી પણ ગુણવાન ઉપર ઈર્ષા કેમ કરે છે ? આ પાપથી તું ઊંડા પાણીમાં ઉતરે છે. અને તારે આખે શરીરે સાંકળો બંધાય છે તે શું તું જાણતો નથી ?'..૧૪

कष्टेन धर्मो लवशो मिलत्ययं,
क्षयं कषायैर्युगपत्प्रयाति च ।
अतिप्रयत्नार्जितमर्जुनं ततः,
किमज्ञ ! ही हारयसे नभस्वता ? ।१५॥ (वंशस्थ)

કષ્ટે તુજ ધરમ લવ મિલ્યો, યુગપત જાઈ કષાયે ભિલ્યો;
અતિયત્નેસુ લહ્યું ધન લેસું, મૂરખ કિમ હારે ફૂંકેસું...૮૫

'મહાકષ્ટથી જરા-જરા કરીને 'ધર્મ' પ્રાપ્ત થાય છે તે કષાય કરવાથી એક સપાટામાં એકદમ નાશ પામે છે. હે મૂર્ખ ! મહાપ્રયત્નથી મેળવેલું સોનું એક ફૂંક મારીને કેમ ઉડાડી દે છે ?'..૧૫

शत्रूभवन्ति सुहृद: कलुषीभवन्ति,
धर्मा–यशांसि निचितायशसीभवन्ति ।
स्निह्यन्ति नैव पितरोऽपि च बान्धवाश्च,
लोकद्वयेऽपि विपदो भविनां कषायै : ॥१६॥ वसंततिलका

મિત્ર તેહ શત્રુ હવે તરત, ધરમ મલિન યશ અપયશ ઝત;
ન ધરે નેહ બાંધવ માબાપ, ઈહ પરભવસુ કષાયે તાપ...૮૬

'કષાયથી મિત્ર શત્રુ થાય છે, ધર્મ મલિન થાય છે, આબરૂ સજ્જડ અપયશમાં બદલાઈ જાય છે, મા-બાપ અને ભાઈઓ કે સ્નેહીઓ પણ સ્નેહ રાખતા નથી. અને લોક અને પરલોકમાં પ્રાણીને વિપત્તિઓ પ્રાપ્ત થાય છે.'..૧૬

रूपलाभकुलविक्रमविद्या –
श्रीतपोवितरणप्रभुताद्यै: ।
किं मदं वहसि वेत्सि न मूढाऽ–
नन्तश: स्व भृशलाघवदु:खम् ॥१७॥ स्वागता

રૂપ લાભ કુલ વિક્રમપણે, વિદ્યા તપ દત પ્રભુતા ભણે,
શું મદ વહે ન જાણે મૂઢ, તે અનંત નિજલાઘવ વૂઢ...૮૭

'રૂપ, લાભ, બળ, વિદ્યા, લક્ષ્મી, તપ, દાન, ઐશ્વર્ય વગેરેનો મદ તું શું જોઈને કરે છે ? હે મૂર્ખ ! અનંત વખતે લઘુતાઈનું દુઃખ વહન કરવું પડયું છે તે શું તું જાણતો નથી ?'...૧૭

विना कषायान्न भवार्त्तिराशि –
र्भवेद्भवेदेव च तेषु सत्सु ।
मूलं हि संसारतरो: कषायास्त –
त्तान् विहायैव सुखीभवात्मन् ! ॥१८॥ उपजाति

વિણ કષાય ન વધે ભવરાશ, ભવભવમાંહે એ મહાપાસ;
એ કષાય ભવતરુના મૂલ, તે છંડયાં આતમ શિવતૂલ...૮૮

'કષાય વગર સંસારની અનેક પીડાઓ થાય નહિ અને કષાયો હોય ત્યારે પીડાઓ જરૂર થાય છે. સંસાર વૃક્ષનું મૂળ જ કષાયો છે તો હે ચેતન ! તેને તજીને સુખી થા'..૧૮

समीक्ष्य तिर्यङ्नरकादिवेदना :,
श्रुतेक्षणैर्धर्मदुरापतां तथा ।
प्रमोदसे यद्विषयै : सकौतुकैस्त –
तस्तवात्मन् ! विफलैव चेतना ॥१९॥ वंशस्थ

દેખી નરક તિર્યંચ વેદના, શ્રુત નજરે ધર્મ દુર્લભ મના,
કૌતુક તે હરખે જે વિષે, વિફલ ચેતન એ જયું નવિ લખે...૮૯

'શસ્ત્ર રૂપ આંખોથી તિર્યંચ-નારકી વિગેરેની વેદના ને જાણી, તેમજ ધર્મ મળવાની મુશ્કેલી પણ જાણી, તેમ છતાં પણ કુતુહલવાળા વિષયોમાં તું આનંદ માનશે તો હે ચેતન ! તારૂં ચેતન પણ તદ્દન નકામું છે'...૧૯

चौरैस्तथा कर्मकरैर्गृहीते,
दुष्टैः स्वमात्रेऽप्युतप्यसे त्वम् ।
पुष्टैः प्रमादैस्तनुभिश्च पुण्यधनं -
न किं वेत्स्यपि लुट्यमानम् ? ॥२०॥ (उपजाति)

ચોરે તિમ રાજન અનુચરે, દુષ્ટ પ્રમાદ તુજ ગુણધન હરે;
ન લખે કાં લૂંટાતું ફરે,.......૯૦

'ચોર અથવા કામકાજ કરનાર (નોકર-ચાકરો) તારૂં જરા પણ ધન ઉપાડી જાય તો પણ તું તપી જાય છે. જ્યારે પુષ્ટ અથવા પાતળા પ્રમાદો તારૂં પુણ્ય ધન લૂંટી લે છે તે તું જાણતો પણ નથી.'...૨૦

मृत्योः कोऽपि न रक्षितो न जगतो दारिद्र्यमुत्त्रासितं,
रोगस्तेननृपादिजा न च भियो निर्णाशिताः षोडश ।
विध्वास्ता नरका न नापि सुखिता धर्मैस्त्रिलोकी सदा,
तत्को नाम गुणोमदश्चविभुता का ते स्तुतीच्छा च का ? ॥२१॥
(शार्दूलवि)

મૃત્યુથકી રાખ્યો નહીં કોઈ, રોગભીતિ ન ગમાડી જોઈ;
ન કર્યો સુખિયો ધરમે જગત, તો શ્યો ગુણ મદ પ્રભુતા કરત...૯૧

'હે ભાઈ ! તેં હજુ સુધી કોઈ પણ પ્રાણીનું મરણથી રક્ષણ કર્યુ નથી. તેં કોઈ જગતનું દળદર ફેડ્યું નથી, તેં રોગ-ચોર-રાજા વિગેરેએ કરેલા મોટા સોળ ભયોનો નાશ કર્યો નથી, તેં કોઈ નરકગતિનો નાશ કર્યો નથી, અને ધર્મવડે તેં કોઈ ત્રણ લોકને સુખી કર્યો નથી, ત્યારે તારામાં ગુણ શા છે કે તેનો મદ કરે છે ? અને વળી એવું કાંઈ પણ કાર્ય કર્યા વિના તું સ્તુતિની પણ ઈચ્છા શેની રાખે છે ? (અથવા શું તારા ગુણ અને શો તારો મદ ! તેમજ શી તારી મોટાઈ અને શો તારો ખુશામતનો પ્રેમ..'૨૧

કર્યો કષાય નિવારવા, એ સપ્તમ અધિકાર,
શાસ્ત્રહ આગમ આસરી, ઉપદેશ વેહવાર. ॥

ઈતિ શ્રી કષાયત્યાગાધિકારઃ

"નિજસ્વરૂપે જે કિરિયા સાધે,
તે અધ્યાતમ લહિયે રે,
જે કિરિયા કરી ચઉગતિ સાધે,
તે ન અધ્યાતમ કહીએ કરે"

अध्यात्मकल्पद्रुम

८-शास्त्रगुणाधिकार

शिलातलाभे हृदि ते वहन्ति,
विशन्ति सिद्धान्तरसा न चान्तः ।
यदत्र नो जीवदयार्द्रता ते,
न भावनाङ्कूरततिश्च लभ्या ॥१॥ (उपजाति)

વહે હિયે તુજ સિલા સમાન, આગમ રસ નવિ પેસે કાંન;
જે ઈહ નવી જીવદયાલીન, થયો નહી ધર્મ ભુવન અધીન...૯૨

'સિદ્ધાન્ત-જળ શીલાના સપાટી જેવા તારા હૃદય પર થઈને ચાલ્યુ જાય છે. પણ તેની અંદર પ્રવેશ કરતુ નથી; કારણકે તેમાં (તારા હૃદયમા) જીવદયારૂપ ભીનાશ નથી અને ભાવનારૂપ અંકુરાઓની શ્રેણી પણ નથી...'૧

यस्यागमाम्भोदरसैर्न धौतः
प्रमादपङ्कः स कथं शिवेच्छुः ? ।
रसायनैर्यस्य गदाः क्षता नो,
सुदुर्लभं जीवितमस्य नूनम् ॥२॥ (उपजाति)

જસ પ્રમાદ ન ગયો આગમે, સુણવે કિમ તે શિવસુખ પમે ?
રસાયને ન ગયાં જસ રોગ, નિશ્ચે દુર્લભ જીવિત ભોગ...૯૩

'જે પ્રાણીનો પ્રમાદરૂપ કાદવ સિદ્ધાંતરૂપ વરસાદના જળ-પ્રવાહથી પણ ધોવાતો નથી. તે કેવી રીતે મુમુક્ષુ (મોક્ષ મેળવવાની ઈચ્છાવાળો) હોઈ શકે ? ખરેખર રસાયણથી પણ જો કોઈ પ્રાણીના વ્યાધિઓ નાશ પામે નહિ તો પછી તેનુ જીવન રહેવાનુ જ નહિ એમ જાણવું'...૨

अधीतिनोऽर्चादिकृते जिनागमः,
प्रमादिनो दुर्गतिपापतेर्मुधा ।
ज्योतिर्विमूढस्य हि दीपपातिनो,
गुणाय कस्मै शलभस्य चक्षुषी ? ॥३॥ (वंशस्य)

ભણણહારનો આગમ વૃથા, મૂકી નહીં પ્રમાદહ કથા;
પડતા દીપકમાંહિ પતંગ, આખ્યાતો તિંહાં શો ગુણ તંગ ?...૯૪

'દુર્ગતિમા પડનાર પ્રમાદી પ્રાણી પોતાની પૂજા માટે જૈનશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે તે નિષ્ફળ છે. દીવાની જ્યોતિમા ફસાયેલા-દીવામા પડનાર પતંગીયાઓની આંખો તેને શો લાભ કરનારી છે ?'...૩

मोदन्ते बहुतर्कतर्कणचणाः केचिज्जयाद्वादिनां,
काव्यैःकेचन कल्पितार्थघटनैस्तुष्टाः कविख्याततिः ।
ज्योतिर्नाटकनीतिलक्षणधनुर्वेदादिशास्त्रैः परे,
ब्रूमः प्रेत्यहिते तु कर्मणि जडान् कुक्षिम्भरीनेव तान् ॥४॥
(शार्दूलविक्रीडितम)

अध्यात्मकल्पद्रुम

હરખે તરકવાદ જય કેઈ, કાવ્યાદિક રચનાયે કેઈ;
જયોતિષ નિમિત્તશાસ્ત્ર બહુ પરે, તે સહુ મૂરખ જડગુણ ધરે...૯૫

'કેટલાક અભ્યાસીઓ બહુ પ્રકારના તર્ક-વિતર્કોના વિચારમાં પ્રસિદ્ધ હોઈ વાદીઓને જીતીને આનંદ પામે છે, કેટલાક કલ્પના ઉઠાવીને, કાવ્યો રચીને કવિ તરીકે ખ્યાતિ મેળવી આનંદ માને છે અને કેટલાક જયોતિષશાસ્ત્ર, ન્યાયશાસ્ત્ર, નીતિશાસ્ત્ર, સામુદ્રિકશાસ્ત્ર, ધનુર્વેદ વિગેરે શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવા વડે ખુશ થાય છે. પરંતુ આવતા ભવમાં હિતકારી કાર્યો તરફ જો તેઓ અજ્ઞ (અથવા બેદરકાર) હોય તો અમે તો તેઓને પેટભરા જ કહીએ છીએ.'..૪

किं मोदसे पण्डितनाममात्रात्,
शास्त्रेष्वधीती जनरञ्जकेषु ।
तत्किञ्चनाधीष्व कुरुष्व चाशु,
न ते भवेद्येन भवाब्धिपातः ।।५।। (उपजाति)

હરખે શું પંડિતને નામ, ક્ષયોપશમ જનરંજક પામ,
કાંઈક ભણ એહવું જિણ થાય, જયું તાહરું વાધે ગુણમાંય...૯૬

'લોકરંજન કરનારાં શાસ્ત્રોનો અભ્યાસી થઈને તું પંડિત નામ માત્રથી કેમ રાજી થાય છે ? તું કોઈ એવો અભ્યાસ કર અને પછી કાંઈ એવું અનુષ્ઠાન કર કે જેથી તારે સંસાર સમુદ્રમાં પડવું પડે નહીં..'૫

धिगागमैर्माद्यसि रञ्जयन् जनान्,
नोद्यच्छसि प्रेत्यहिताय संयमे ।
दधासि कुक्षिम्भरिमात्रतां मुने,
क्व ते क्व तत् क्वैष च ते भवान्तरे ? ।।६।। (उपजाति)

ધિગ ભણવે જિણ રંજે લોક, ન ધરે પરહિત સંયમ થોક;
નિ કેવલ ઉદરંભર થયો, ભણવો ગયો, સંયમ વળી ગયો...૯૭

'હે મુનિ ! સિદ્ધાંત વડે તું લોકોને રંજન કરતો ખુશી થાય છે અને તારા પોતાના આમુષ્મિક હિત માટે યત્ન કરતો નથી તેથી તને ધિક્કાર છે, તું માત્ર પેટભરાપણું જ ધારણ કરે છે પણ હે મુનિ ! ભવાંતરમાં તે તારાં આગમો કયાં જશે ? તે તારૂં જનરંજન કયાં જશે અને આ તારો સંયમ કયાં જશે ?..'૬

धन्याः केऽप्यनधीतिनोऽपि सदनुष्ठानेषु बद्धादरा,
दुःसाध्येषु परोपदेशलवतः श्रद्धानशुद्धाशयाः ।
केचित्वागमपाठिनोऽपि दधतस्तत्पुस्तकान् येऽलसाः,
अत्रामुत्रहितेषु कर्मसु कथं ते भाविनः प्रेत्यहा : ? ।।७।।
(शार्दूलविक्रीडितम्)

ધન તે ન ભણ્યા પણ શુભ કૃત્ય, શુદ્ધાશય સુધ વચનાધિત્ય;
જે આગમપાઠી આલસૂ, ઈહ પરહિત ન કરે ક્રમવસૂ...૯૮

'કેટલાક પ્રાણીઓએ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો ન હોય તો પણ બીજાના જરા ઉપદેશથી મુશ્કેલીથી સાધી શકાય તેવાં શુભ અનુષ્ઠાનો તરફ આદરવાળા થઈ જાય છે. અને શ્રદ્ધાપૂર્વક શુદ્ધ આશયવાળા થઈ જાય છે. તેઓને ધન્ય છે ! કેટલાક તો આગમના અભ્યાસી હોય અને તેનાં પુસ્તકો પાસે રાખતાં હોય છતાં પણ આ ભવ પરભવનાં હિતકારી કાર્યોમાં પ્રમાદી થઈ જાય છે અને પરલોકને હણી નાંખે છે તેઓનું શું થશે ?'...૭

धन्यः स मुग्धमतिरप्युदितार्हदाज्ञा –
रागेण यः सृजति पुण्यमदुर्विकल्पः ।
पाठेन किं व्यसनतोऽस्य तु दुर्विकल्पै –
र्यो दुस्थितोऽत्र सदनुष्ठितिषु प्रमादी ॥८॥ (वसन्ततिलका)

ધન તે મુગધ કથિત જિનમાગ, રાગે લે સંયમ મહાભાગ;
શું ભણીયે વ્યસની કલેસિયે, જે દુક્રિય પરમાદિ થિયે...૯૯

'માઠા સંકલ્પ નહીં કરનારો અને તીર્થંકર મહારાજે ફરમાવેલી આજ્ઞાઓના રાગથી શુભ ક્રિયા કરનારો પ્રાણી અભ્યાસ કરવામાં મુગ્ધ બુદ્ધિવાળો હોય તો પણ ભાગ્યશાળી છે, જે પ્રાણી માઠા વિચાર કર્યા કરે છે અને જે શુભક્રિયામાં પ્રમાદી હોય છે તેવા પ્રાણીને અભ્યાસથી અને તેની ટેવથી પણ શો લાભ ?'...૮

अधीतिमात्रेण फलन्ति नागमाः,
समीहितैर्जीव सुखैर्भवान्तरे ।
स्वनुष्ठितैः किं तु तदीरितैः खरो,
न यत्सिताया वहनश्रमात्सुखी ॥९॥(वंशस्थ)

અક્રિય ભણવે ફલ નહિ તંત, સુખને વાંછે જયું ભવપ્રંત;
ક્રિયા સહિત ન ભણે ફલ તેમ, ખર ન લહે ચંદન શ્રમ જેમ...૧૦૦

'માત્ર અભ્યાસથી જ ભવાંતરમાં ઈચ્છિતસુખ આપીને આગમો ફળતાં નથી, પરંતુ તેમાં બતાવેલ શુભ અનુષ્ઠાનો કરવાથી આગમો ફલે છે. જેવી રીતે સાકરનો બોજો ઉપાડવાના શ્રમથી ગધેડો કાંઈ સુખી નથી.'...૯

दुर्गन्धतो यदणुतोऽपि पुरस्य मृत्यु–
रायूंषि सागरमितान्यनुपक्रमाणि ।
स्पर्शः खरः क्रकचतोऽतितमामितश्च,
दुःखावनन्तगुणितौ भृशशैत्यतापौ ॥१०॥
तीव्रा व्यथाः सुरकृता विविधाश्च यत्रा
क्रन्दारवैः सततमभ्रभृतोऽप्यमुष्मात् ।
किं भाविनो न नरकात्कुमते बिभेषि,
यन्मोदसे क्षणसुखैर्विषयैः कषायी ॥११॥
(वसंततिलका, युग्मम्)

આગમ ઉપદેશે કરી, ભાખ્યું એ અધિકાર;
હવે ચૌગતિ ઉપદેશ ગત, લિખું નવમ અધિકાર
મૃત્યુ હુવે જસ અણુ દુરગંધ, સાગર પણ ખૂટે અનુબંધ;
કઠિન ફરસ કરવતથી ઘણો, દુઃખ અનંત શીત તપ તણો...૧૦૧
દેવતાકૃત તીવ્ર વેદના, કંદ પુકાર નિરંતર ઘણા;
ભાવી નરકે ન બિહે કાંઈ, કુમતિ જે હરખે વિષયાઈ...૧૦૨

'જે નારકીની દુર્ગંધીના એક સૂક્ષ્મભાગ માત્રથી (આ મનુષ્યલોકના) નગરનું (એટલે નગરવાસીજનોનું) મૃત્યુ થાય છે. જયાં સાગરોપમથી મપાતું આયુષ્ય નિરૂપક્રમ હોય છે. જેનો સ્પર્શ કરવતથી પણ બહુ કર્કશ હોય છે. જયાં ટાઢ-તડકાનું દુઃખ અહીં કરતાં (મનુષ્યલોક કરતાં) અનંતગણું વધારે છે. જયાં દેવતાઓની કરેલી અનેક પ્રકારની વેદનાઓ થાય છે. અને તેથી રડારોળ અને આક્રંદ વડે આકાશ ભરાઈ જાય છે- આવા પ્રકારની નારકી તને ભવિષ્યમાં મળશે એ વિચારથી હે કુમતિ ! તું બીતો નથી કે કષાય કરીને અને થોડો વખત સુખ આપનારા વિષયો સેવીને આનંદ માને છે ?'...૧૦-૧૧

बन्धोऽनिशं वाहनताडनानि,
क्षुत्तृड्दुरामातपशीतवाताः ।
निजान्यजातीयभयापमृत्यु-
दुःखानि तिर्यक्ष्विति दुस्सहानि ।।१२।। (उपजाति)

બંધ વહન તાડન હવે સદા, ભૂખ તૃષા દુષ્ટ વ્રણ કદા;
શીત તાપ નિજ પર ભય બહુ, તિર્યંચગતિ દારુણ દુઃખ સહુ...૧૦૩

'નિરંતર બંધન, ભારનું વહન, માર, ભૂખ, તરસ, દુષ્ટ, રોગો, તડકો, ઠંડી, પવન, પોતાની અને પારકી જાતિનો ભય અને કુમરણ-તિર્યંચગતિમાં આ અસહ્ય દુઃખો છે.'..૧૨

मुधान्यदास्याभिभवाभ्यसूया-
भियोऽन्तगर्भस्थितिदुर्गतीनाम् ।
एवं सुरेष्वप्यसुखानि नित्यं,
किं तत्सुखैर्वा परिणामदुःखै : ? ।।१३।। (उपजाति)

વૃથા દાસપણ અભિભવ દોશ, ગર્ભસ્થિતિ દુર્ગતિ ભય પોષ;
એહવા દેવગતે પિણ અસુખ, સુખ તે પણ પરિણામે દુઃખ...૧૦૪

'ઈંદ્રાદિકની નિષ્કારણ સેવા કરવી, પરાભવ, મત્સર, અંત-કાળ, ગર્ભસ્થિતિ અને દુર્ગતિનો ભય- આવી રીતે દેવગતિમાં પણ નિરંતર દુઃખો છે. વળી જેને પરિણામે દુઃખ છે તેવા સુખથી શું ?'..૧૩

सप्तभीत्यभिभवेष्टविप्लवा-
निष्टयोगगददुःसुतादिभिः ।
स्याच्चिरं विरसता नृजन्मनः,
पुण्यतः सरसतां तदानय ।।१४।। (स्वागता)

ઈષ્ટ વિરહ અભિભવ ભય સાત, રોગ શોગ દુઃખ દે નિજ જાત;
નિશ્ચે એહ મનુષ્યગતિ વિરસ, ચિદાનંદ ગુણ સધીય સરસ...૧૦૫

'સાત ભય, પરાભવ (અપમાન), વ્હાલઓનો વિયોગ, અપ્રિયનો સંયોગ, વ્યાધિઓ, માંડીવાળેલ છોકરા વગેરે વડે મનુષ્ય-જન્મ પણ લાંબા વખત સુધી વિરસ (ખારોધુધવા) થઈ જાય છે. તેટલા માટે પુણ્ય વડે મનુષ્ય જન્મનું મધુરપણું પ્રાપ્ત કર.'..૧૪

इति चतुर्गतिदु:खतती: कृतिन्नति –
भयास्त्वमनन्तमनेहसम् ।
हृदि विभाव्य जिनोक्तकृतान्तत:,
कुरु तथा न यथा स्युरिमास्तव ।।१५।। (द्रुतविलंबित)

એ ચૌ ગતિ દુખિણી જિય જાણી, અનંતકાળનો અતિ ભય આણી;
જિનપ્રવચન ભાવી નિજ હિયે, કરી તિમ જિમ એ તુજ નવિ લિયે...૧૦૬

'એ પ્રમાણે અનંતકાળ પર્યંત (સહન કરેલી) અતિશય ભય આપનાર, ચાર ગતિનાં દુઃખોની રાશિઓને કેવળી ભગવંતે કહેલા સિદ્ધાંતથી હૃદયમાં વિચારીને હે વિદ્વન્ ! એવું કર કે જેથી તને તે પીડાઓ ફરી થાય નહિ.'..૧૫

आत्मन् ! परस्त्वमसि साहसिक: श्रुता–
क्षैर्यद्भाविनं चिरचतुर्गतिदु:खराशिम्–
पश्यन्पीह न बिभेषि ततो न तस्य,
विच्छित्तये च यतसे विपरीतकारी ।।१६।. (वसंततिलका)

આતમ છે તૂં અતિ સાહસી, સુણિ ભાવી ચઉગતિ દુઃખ કસી;
દેખી પણ ન બીહે બહુ પરે, તસ વિચ્છેદ ઉદ્યમ નવિ કરે...૧૦૭
ઈતિ અષ્ટમો ચતુર્ગત્યાશ્રિત્યોપદેશાન્તરગતઃ

'હે આત્મન્ ! તું તો જબરો સાહસિક છે. કારણકે ભવિષ્યકાળમાં લાંબા વખત સુધી થનાર ચાર ગતિઓનાં દુઃખોને તું જ્ઞાનચક્ષુથી જુએ છે તો પણ તેઓથી બીતો નથી અને વળી ઉલટો વિપરીત આચરણ કરીને તે દુઃખોના નાશ સારૂં જરા પણ પ્રયાસ કરતો નથી.'..૧૬

ઈતિ શ્રી શાસ્ત્રગુણાધિકારઃ

> **જે હૃદયમાં અધ્યાત્મનો મધુર અમૃત પ્રવાહ વહેતો હોય તે હૃદય સાંસારિક ભાવોથી જરા પણ વિક્ષુબ્ધ થતું નથી.**

૯-ચિત્તદમનાધિકાર

कुकर्मजालैः कुविकल्पसूत्रजै-
निर्बध्य गाढं नरकाग्निभिश्चरम् ।
विसारवत् पक्ष्यति जीव हे मनः-
कैवर्तकस्त्वामिति मास्य विश्वसीः ॥१॥ (वंशस्थ)

કુકરમ જાલે ગુણ કુવિલપ, તુજ બાંધી નરકાગતિ તલપ;
મછની પરે પચાસ્યે મન્ન, માછીગર જીઉ વિસસ ન ધન્ન...૧૦૮

'હે ચેતન ! મનધીવર (મચ્છીમાર) કુવિકલ્પ દોરીઓની બનાવેલી કુકર્મજાળ પાથરીને તેમાં તને મજબૂત રીતે ગૂંથી, લાંબા વખત સુધી માછલાની પેઠે નરકાગ્નિમાં ભુંજશે. તેટલા માટે તેના પર વિશ્વાસ રાખીશ નહિ.'..૧

चेतोऽर्थये मयि चिरत्नसखे ! प्रसीद,
किं दुर्विकल्पनिकरैः क्षिपसे भवे माम् ? ।
बद्धोऽञ्जलिः कुरु कृपां भज सद्विकल्पान्,
मैत्रीं कृतार्थय यतो नरकाद्बिभेमि ॥२॥ (वसंततिलका)

સુણી મન તું મુજશે ચિરતન મીત, કાં કુવિકલ્પે દ્યે ભવભીત ?
કરજોડયાં હવે ભજ સતકલપ, સફલ મિત્રાઈ કરી સવિકલપ...૧૦૯

'હે મન ! મારા લાંબા વખતના મિત્ર ! હું પ્રાર્થના કરું છું કે મારા ઉપર કૃપા કર ! ખરાબ સંકલ્પો કરીને શા માટે મને સંસારમાં નાંખે છે ! (તારી પાસે) હું હાથ જોડીને ઉભો રહું છું. મારા ઉપર કૃપા કર, સારા વિચારો કર અને આપણી લાંબા વખતની દોસ્તી સફળ કર. કારણકે હું નરકથી ડરૂ છું.'..૨

स्वर्गापवर्गौ नरकं तथान्त -
र्मुहूर्त्त मात्रेण वशावशं यत् ।
ददाति जन्तोः सततं प्रयत्ना-
द्वशं तदन्तः करणं कुरुष्व ॥३॥ (उपजाति)

શિવસુખ નરકહ બિઘડી માંહ, આપે વશ્ય અવશ્ય થઈ આંહ;
પ્રયત્ન કરી સદા જીવને, વશ હુઈ મન હું કહું ઈમ તને...૧૧૦

'વશ અને અવશ મન ક્ષણવારમાં સ્વર્ગ મોક્ષ અથવા નરક અનુક્રમે પ્રાણીને આપે છે માટે પ્રયત્ન કરીને તે મનને જલ્દી વશ કર.'..૩

सुखाय दुःखाय च नैव देवा,
न चापि कालः सुहृदोऽरयो वा ।
भवेत्परं मानसमेव जन्तो :,
संसारचक्रभ्रमणैकहेतुः ॥४॥ (उपजाति)

સુખદુઃખ નવિ દ્યે કોઈ દેવ, કાળ મિત્ર તિમ અરિ નિતમેવ;
એ મન હુવે સકલ જીવને, બહુ સંસારિ ભમાવણ મને....૧૧૧

'દેવતાઓ આ જીવને સુખ કે દુઃખ આપતા નથી. તેમજ કાળ પણ નહિ. તેમજ મિત્ર પણ નહિ અને શત્રુ પણ નહિ, મનુષ્યને સંસારચક્રમાં ભમવાનો માત્ર એક હેતુ મન જ છે.'..૪

वशं मनो यस्य समाहितं स्यात् –
किं तस्य कार्यं नियमैर्यमैश्च ?
हतं मनो यस्य च दुर्विकल्पैः,
किं तस्य कार्यं नियमैर्यमैश्च ? ॥५॥ (उपजाति)

આતમ એ મન વશ જસ થયો, કામ કિસું યમ નિયમે ભયો;
કુવિકલપે જસ મન થિર નહિ, યમ નિયમાદિ કરે શું ગ્રહી ?..૧૧૨

જે પ્રાણીનું મન સમાધિવંત હોઈને પોતાને વશ હોય છે તેને પછી યમ-નિયમથી શું ? અને જેનું મન દુર્વિકલ્પોથી હણાયું છે તેને પણ યમ-નિયમથી શું ?'..૫

दानश्रुतध्यानतपोऽर्चनादि,
वृथा–मनोनिग्रहमन्तरेण ।
कषाय चिन्ताकुलतोज्झितस्य,
परो हि योगो मनसो वशत्वम् ॥६॥ (उपजाति)

અરચા તપ શ્રુત દત ને ધ્યાન, નિફલ વિણ જીતે મન માન;
કષાય ચિંતા વિણ મન રહે, અધિકો યોગ ભોગગુણ લહે...૧૧૩

'દાન, જ્ઞાન, ધ્યાન, તપ, પૂજા વિગેરે સર્વે મનોનિગ્રહ વગર નકામાં છે. કષાયથી થતી ચિંતા અને આકુળ-વ્યાકુળતાથી રહિત એવા પ્રાણીને મન વશ કરવું એ મહાયોગ છે.'..૬

जपो न मुक्त्यै न तपो द्विभेदं,
न संयमो नापि दमो न मौनम् ।
न साधनाद्यं पवनादिकस्य,
किं त्वेकमन्तः करणं सुदान्तम् ॥७॥ (उपजाति)

જપ શિવ ન દ્યે ન દ્યે શિવ તપ, સંયમ દમ નવિ મૌન તરપ;
પવનાદિક સાધન સવિ વૃથા, મન વશ કર્યે સર્વ ફલ તથા...૧૧૪

'જાપ કરવાથી મોક્ષ મળતું નથી, તેમજ નથી મળતું બે પ્રકારના તપ કરવાથી, તેવી જ રીતે સંયમ, દમ, મૌન ધારણ અથવા પવનાદિકની સાધના વિગેરે પણ મોક્ષ આપી શકતાં નથી, પરંતુ સારી રીતે વશ કરેલું મન જ મોક્ષ આપે છે.'..૭

लब्ध्वाऽपि धर्मं सकलं जिनोदितं,
सुदुर्लभं पोतनिभं विहाय च ।
मनः पिशाचग्रहिलीकृतः पतन्,
भवाम्बुधौ नायतिदृग् जडो जनः ॥८॥ (वंशस्थ)

લાભી સકલ ધરમ જિન કહ્યો, વાહન સમ છોડી જે વહ્યો;
મનપિશાચ ગહિલો તે ઈહાં, મૂરખ પડે ભવોદધિ જિહાં...૧૧૫

'સંસાર સમુદ્રમાં ભટકતા મહામુશ્કેલીએ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવું, વહાણ જેવું, તીર્થંકર ભાષિત ધર્મજહાજ પ્રાપ્ત કર્યા પછી જે પ્રાણી મનપિશાચને તાબે થઈને તે જહાજને તજી દે છે અને સંસાર-સમુદ્રમાં પડે છે તે મૂર્ખ માણસ લાંબી નજર પહોંચાડનાર નથી.'..૮

सुदुर्जयं हि रिपवत्यदो मनो,
रिपूकरोत्येव च वाक्तनू अपि ।
त्रिभिर्हतस्तद्रिपुभिः करोतु किं,
पदीभवन् दुर्विपदां पदे पदे ॥९॥ (वंशस्थ)

હાહા મન દુર્જયી અમિત્ર, કરે વચન કાયા રિપુ સત્ર;
તીને રિપે હણાણો જીવ, વહે વહે આપદા સદીવ...૧૧૬

'મહામુશ્કેલીથી જીતી શકાય એવું એ મન શત્રુના જેવું આચરણ કરે છે. કારણકે તે વચન અને કાયાને પણ દુશ્મન બનાવે છે. આવા ત્રણ શત્રુથી હણાયેલો તું સ્થાને સ્થાને વિપત્તિઓનું ભાજન થઈને શું કરી શકીશ ?'..૯

रे चित्त वैरि ! तव किं नु मयाऽपराद्धं,
यद्दुर्गतौ क्षिपसि मां कुविकल्पजालैः ।
जानासि मामयमपास्य शिवेऽस्ति गन्ता,
तत्किं न सन्ति तव वासपदं ह्यसंख्याः । ॥१०॥
(वसंततिलका)

મન દુસમણ શ્યો મુઝ અપરાધ, નાખે જિણ દુરગતે અગાધ;
લખે ઈમ મુઝ છોડી શિવ જશે, તોહી તુઝ પદ અસંખ હશે...૧૧૭

'હે ચિત્તવૈરી ! મેં તે તારો શો અપરાધ કર્યો છે કે તું કુવિકલ્પજાળ વડે મને બાંધીને દુર્ગતિમાં ફેંકી દે છે ? શું તારા મનમાં એમ આવે છે કે આ જીવ મને તજીને મોક્ષમાં ચાલ્યો જવાનો છે. (અને તેથી મને પકડી રાખે છે ?) પણ, તારે શું રહેવાનાં બીજા અસંખ્ય સ્થાનો નથી ?'..૧૦

पूतिश्रुतिः श्वेव रतेर्विदूरे, कुष्ठीव संपत्सुदृशामनर्हः ।
श्वपाकवत्सद्गतिमन्दिरेषु, नार्हेत्प्रवेशं कुमनो हतोऽङ्गी ॥११॥
(इन्द्रवज्रा)

કાનકુહી કુતરીની પરે, સભાવિષ્ટ કુષ્ટી અનુસરે;
શ્વપચ પરે સદગતિ મંદિરે, મનહત પ્રાણી પેસણ કરે...૧૧૮

'જે પ્રાણીનું મન ખરાબ સ્થિતિમાં હોવાથી સંતાપ પમાડયા કરે છે તે પ્રાણી કૃમિથી ભરપૂર કાનવાળા કૂતરાની પેઠે મોજમજાથી દૂર રહે છે. કોઢીઆની પેઠે લક્ષ્મી સુંદરીને વરવાને અયોગ્ય થઈ જાય છે અને ચંડાળની પેઠે શુભગતિ મંદિરમાં પ્રવેશ કરવાને લાયક રહેતો નથી.'..૧૧

तपोजपाद्याः स्वफलाय धर्मा,
न दुर्विकल्पैर्हतचेतसः स्युः ।
तत्खाद्यपेयैः सुभृतेऽपि गेहे,
क्षुधातृषाभ्यां म्रियते स्वदोषात् ॥१२॥ (उपजाति)

તપજપ પ્રમુખ સફલ નહીં ધરમ, કુવિકલ્પે હત ચિત્ત મરમ;
ભર્યો ખાનપાને પણ ગેહ, ભૂખ તૃષા સહે રોગી દેહ...૧૧૯

'જે પ્રાણીનું ચિત્ત દુર્વિકલ્પોથી હણાયેલું છે તેને તપ-જપ વિગેરે ધર્મો પોત પોતાનું (આત્મિક) ફળ આપનારા થતા નથી, આવા પ્રકારનો પ્રાણી ખાન-પાનથી ભરેલાં ઘરમાં પણ પોતાના દોષોથી ભૂખ અને તરસ વડે મરણ પામે છે.'...૧૨

अकृच्छ्रसाध्यं मनसो वशीकृतात्,
परं च पुण्यं न तु यस्य तद्वशम् ।
स वञ्चितः पुण्यचयैस्तदुद्भवैः,
फलैश्च ही ! ही ! हतकः करोतु किम् ? ॥१३॥ (वंशस्थ)

કષ્ટ રહિત સાધ્યું મન વસે, અધિક પુણ્ય ઉપાર્જન લસે;
વંચાણું મનવશ વિણ પુન્ય, હત તત્ ફલ સૌ થઈ અધન્ય...૧૨૦

'વશ કરેલા મનથી મહા ઉત્તમ પ્રકારનું પુણ્ય બિલકુલ કષ્ટ વિનાનું સાધી શકાય છે. જેને મન વશ નથી તે પ્રાણ પુણ્યની રાશિથી છેતરાય છે.(એટલે પુણ્યબંધ થતો નથી અને તેથી થનારાં સારા ફળ પણ પ્રાપ્ત થતાં નથી) અહો ! અહો ! આવો હતભાગી જીવ બિચારો શું કરે ? (શું કરી શકે ?)'..૧૩

अकारणं यस्य च दुर्विकल्पैर्हतं,
मनः शास्त्रविदोऽपि नित्यम् ।

घोरैरघैर्निश्चितनारकायुर्मृत्यौ-
प्रयाता नरके स नूनम् ॥१४॥ (उपजाति)

વિણ કુવિકલ્પે નિઃકારણે, શાસ્ત્ર ભણીય હણ્યું મન ઘણે;
પાપી તે બાંધી નરકાયુ ગઈ, નિહચઈ મરી નરકહી જઈ...૧૨૧

'જે પ્રાણીનું મન નિરર્થક માઠા સંકલ્પોથી નિરંતર પરાભવ પામે છે તે પ્રાણી ગમે તેવો વિદ્વાન હોય તો પણ ભયંકર પાપો વડે નારકીનું નિકાચિત આયુષ્ય બાંધે છે. અને મરણ પામે છે ત્યારે જરૂર નરકમાં જનારો થાય છે.'..૧૪

योगस्य हेतुर्मनसः समाधिः, परं निदानं तपसश्च योगः ।
तपश्च मूलं शिवशर्मवल्ल्या, मनः समाधिं भज तत्कथञ्चित् ॥१५॥
(उपजाति)

જોગ હેત તે ચિત્તસમાધિ, યોગનિદાન અધિક મનતપ સાધી;
શિવસુખ વેલી તણો તપ મૂળ, તિણ ભજીયે સમાધિ ફૂલ...૧૨૨

'મનની સમાધિ (એકાગ્રતા - રાગ, દ્વેષરહિતપણું) યોગનું કારણ છે. યોગ તપનું ઉત્કૃષ્ટ સાધન છે. અને તપ શિવસુખ વેલડીનું મૂળ છે. તેટલા માટે કોઈપણ રીતે મનની સમાધિ રાખ.'..૧૫

स्वाध्याययोगैश्चरणक्रियासु,
व्यापारणैर्द्वादशभावनाभिः ।
सुधीस्त्रियोगीसदसत्प्रवृत्ति-
फलोपयोगैश्च मनो निरुन्ध्यात् ॥१६॥ (उपजाति)

સજઝાયે જોગે તિમ ચરણ, ક્રિયા વ્યાપારે ભાવનકરણ;
પંડિત મન રુંધઈ સત અસત, પ્રવૃત્તિ ત્રિયોગી મેલી તત...૧૨૩

સ્વાધ્યાય (શાસ્ત્રનો અભ્યાસ), યોગવહન, ચારિત્ર ક્રિયામાં વ્યાપાર, બાર ભાવના અને મન-વચન-કાયાના શુભ-અશુભ પ્રવૃત્તિનાં ફળનાં ચિંતવનથી સુજ્ઞ પ્રાણી મનનો નિરોધ કરે.'..૧૬

भावनापरिणामेषु, सिंहेष्विव मनोवने ।
सदा जाग्रत्सु दुर्ध्यानसूकरा न विशंत्यपि ॥१७॥ (अनुष्टुप)

મનવનમાં ભાવન પરિણામ, સિંહ સમાન રહ્યાં તિણ ઠામ;
દુષ્ટ ધ્યાન શૂકર જાગતાં, નવિ પેસે ભાવન તાકતાં...૧૨૪

'મનરૂપ વનમાં ભાવના અધ્યવસાયરૂપ સિંહો સદા જાગ્રત હોય ત્યારે - દુર્ધ્યાન રૂપ સુવરો તે વન**માં પ્રવેશ પણ કરી શકતા નથી.**'..૧૭

એ સદ્ગુરુ ઉપદેશમય, લીખ્યો નવમ અધિકાર;
હવે ભાખે વૈરાગમે, શ્રી મુનિસુંદર સાર. ॥

ઈતિ શ્રી ચિત્તદમનાધિકારઃ

१०-वैराग्योपदेशाधिकार

किं जीव ! माद्यसि हसस्ययमीहसेऽर्थान्,
कामांश्च खेलसि तथा कुतुकैरशङ्कः ।
चिक्षिप्सु घोरनरकावटकोटरे त्वा -
मभ्यपतल्लघु विभावय मृत्युरक्षः ॥१॥
आलम्बनं तव लवादिकुठारघाता -
श्छिन्दन्ति जीविततरुं न हि यावदात्मन् ।
तावद्यतस्व परिणामहिताय तस्मिं -
श्छिन्ने हि कः क्व च कथं भविता स्वतन्त्रः ॥२॥ (वसंततिलका)

શુંજયું મદે હસે જે અશ્ય, વાંછી કામ ખેલે શું નિરર્થ;
ઘોર નરક ખાડે પેસવા, ઈચ્છી લખે ન મૃતિ રક્ષહવા...૧૨૫
તુઝ લવાદિ કુહાડા ઘાવ, છેદે નહિ જીવિત તરુ જાવ;
તાવ જયું યતના કરી તિણે, છેદે કિહાં કુણ લખવું ગિણે ?...૧૨૬

'અરે જીવ ! તું શું જોઈને અહંકાર કરે છે ? કેમ હસે છે ? પૈસા અને કામભોગને શા માટે ઈચ્છે છે ? અને શા ઉપર નિઃશંક થઈને કુતૂહલથી ખેલ કરે છે ? કારણકે નરકના ઉંડા ખાડામાં ફેંકી દેવાની ઈચ્છાથી મૃત્યુ રાક્ષસ તારી નજીક ઉતાવળો આવતો જાય છે. તેનો વિચાર કર.'..૧

'જ્યાં સુધી લવ વિગેરે કુહાડાના પ્રહારો તારા આધારરૂપ જીવનવૃક્ષોનો છેદ કરે નહીં ત્યાં સુધીમાં હે આત્મન્ ! પરિણામે હિતને માટે યત્ન કર. તેનો છેદ થયા પછી તું પરતંત્ર થઈશ. એટલે પછી કોણ જાણે (શું) થઈશ, અને ક્યાં થઈશ અને કેવી રીતે થઈશ ?'..૨

त्वमेव मोग्धा मतिमांस्त्वमात्मन् !,
नेष्टाप्यनेष्टासुखदुःखयोस्त्वम् ।
दाता च भोक्ता च तयोस्त्वमेव,
तच्चेष्टसे किं न तथा हिताप्तिः ? ॥३॥ (उपजाति)

તું મૂરખ, જ્ઞાની, તું જીવ, અવંછક વંછક સુખ દુઃખ નીવ;
દાતા ભોક્તા તું તેહનો, ઉજમે કાં નહીં હિતમાં ઘનો ?...૧૨૭

'હે આત્મન્ ! તું જ મુગ્ધ (અજ્ઞાની) છે અને તું જ જાણકાર છે. સુખની વાંછા કરનાર અને દુઃખનો દ્વેષ કરનાર પણ તું જ છે. અને સુખ દુઃખને દેનાર અને ભોગવનાર પણ તું જ છે. ત્યારે તને પોતાને હિતની પ્રાપ્તિ થાય તેવા પ્રયાસ શા માટે કરતો નથી ?'...૩

कस्ते निरंजन ! चिरं जनरंजनेन,
धीमन् ! गुणोऽस्ति परमार्थदृशेति पश्य ।
तं रंजयाशु विशदैश्चरितैर्भवाब्धौ,
यस्त्वां पतन्तमबलं परिपातुमीष्टे ॥४॥ (वसंततिलका)

કુણ તુઝ જયું ચિરજનરંજને, ગુણ પરમારથ લખ તું મને;
રંજ વિશદ ચરિતે ભવસમુદ્ર, પડતાં તુઝતે પાલણ મુદ્ર...૧૨૮

'હે નિર્લેપ ! હે બુદ્ધિમાન ! લાંબા વખત સુધી જનરંજન કરવાથી તને કયો ગુણ થશે તે પરમાર્થ દ્રષ્ટિથી જો; અને વિશુદ્ધ આચરણ વડે તું તો તેનું (ધર્મનું) રંજન કર કે જે બળ વગરના તારા આત્માનું સંસાર સમુદ્રમાં પડતાં રક્ષણ કરવાને શકિતમાન હોય.'...૪

विद्वानहं सकललब्धिरहं नृपोऽहं,
दाताहमद्भुतगुणोऽहमहं गरीयान् ।
इत्याद्यहङ्कृतिवशात्परितोषमेति,
नो वेत्सि किं परभवे लघुतां भवित्रीम् ? ॥५॥ (वसंततिलका)

પંડિત હું રાજા હું વલી, દાતા અદ્‌ભુત ગુણીઓ બલી;
વાંછે એ મદથી પરિતોષ, ન લખે કાં પરભવ લઘુ પોષ...૧૨૯

'હું વિદ્વાન છું, હું સર્વલબ્ધિવાળો છું, હું રાજા છું, હું દાનેશ્વરી છું, હું અદ્‌ભુત ગુણવાળો છું, હું મોટો છું, આવા આવા અહંકારને વશ થઈને તું સંતોષ પામે છે; પણ પરભવમાં થનારી લઘુતા શું તું જાણતો નથી ?'...૫

वेत्सि स्वरूपफलसाधनबाधनानि,
धर्मस्य तं प्रभवसि स्ववशश्च कर्तुम् ।

तस्मिन् यतस्व मतिमन्नधुनेत्यमुत्र,
किञ्चित्त्वया हि न हि सेत्स्यति भोत्स्यते वा ।।६।। (वसंततिलका)

સાધન બાધન જાણે સરવ, ધર્મ ન લકો નિજવશ ધરવ;
ઈહ પરભવ જયું કરિ તે યતન, લકો નહીં કન ભુગતે તન...૧૩૦

'તું ધર્મનું સ્વરૂપ ફળ, સાધન અને બાધક જાણે છે અને તું સ્વતંત્ર હોઈને ધર્મ કરવાને સમર્થ છે. તે માટે તું હમણાં જ (આ ભવમાં) તે કરવા યત્ન કર; કારણકે આવતા ભવમાં તારાથી કોઈપણ સિદ્ધ થઈ શકશે નહિ અથવા જાણી શકાશે નહિ.'..૬

धर्मास्याऽवसरोऽस्ति पुद्गलपरावर्तैरनन्तैस्तवाऽऽ
यातः सम्प्रति जीव ! हे प्रसहतो दुःखान्यनन्तान्ययम् ।
स्वल्पाहः पुनरेष दुर्लभतमश्चास्मिन् यतस्वार्हतो,
धर्मं कर्तुमिमं विना हि नहि ते दुःखक्षयः कर्हिचित् ।।७।।
(शार्दूलविक्रीडितम्)

ધર્મ અવસર લહ્યો બહુ પુદ્ગલે, અનંત દુઃખ સહતા જયું દલે;
વલી તુઝ દુરલભ જિન ધર્મ ઈમ, આદરવા વિણ દુઃખક્ષય કિમ...૧૩૧

'હે ચેતન ! બહુ પ્રકારે અનેક દુઃખો સહન કરતાં કરતાં અનંતા પુદ્ગલપરાર્વતન કર્યા પછી હાલમાં તને આ ધર્મ કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. તે પણ થોડા દિવસ ચાલશે. અને ફરી ફરી આવો અવસર મળવો મુશ્કેલ છે; માટે અર્હત્ ધર્મ કરવામાં ઉદ્યમ કર. આ વગર તારાં દુઃખોનો કદી પણ અંત થશે નહિ.'...૭

गुणस्तुतीर्वाञ्छसि निर्गुणो पि,
सुखप्रतिष्ठादि विनापि पुण्यम् ।
अष्टांगयोगं च विनापि सिद्धि -
र्वातूलता कापि नवा तवात्मन् ।।८।। (उपजाति)

ગુણથુતિ વાંછે વલી નિર્ગુણી, વિણુ પુણ્યે વાંછે સુખ ચુણી;
અષ્ટ યોગ વિણ વાંછે સિદ્ધિ, નવો વાયુ તુઝ આતમ બુદ્ધિ...૧૩૨

'તારામાં ગુણ નથી તો પણ તું ગુણની પ્રશંસા થતી સાંભળવા ઈચ્છે છે. પુણ્ય વગર સુખ અને આબરૂ ઈચ્છે છે. તેમજ અષ્ટાંગયોગ વગર સિદ્ધિઓની વાંછા રાખે છે. તારૂં વાચાલપણું તો કોઈ વિચિત્ર લાગે છે.'...૮

पदे पदे जीव ! पराभिभूतीः,
पश्यन् किमीर्ष्यस्यधमः परेभ्यः ।
अपुण्यमात्मानमवैषि किं न,
तनोषि किं वा न हि पुण्यमेव ? ।।९।। (उपजाति)

પદ પદ પર અભિભવ જયું દેખી, ઈરષે કાં તેથી સવિશેષ;
અપુણ્ય આતમ ન લખે કાંઈ, વિસ્તારે કાં જયું અઘઠાંઈ ! ૧૩૩

'હે જીવ ! પારકાએ કરેલ પોતાનો પરાભવ જોઈને તું અધમપણે બીજાઓ તરફ શા માટે ઈર્ષા કરે છે ? તારા પોતાના આત્માને નિષ્પુણ્યક (અપુણીઓ) કેમ સમજતો નથી ? અથવા પુણ્ય કેમ કરતો નથી.'...૯

किमर्दयन्निर्दयमङ्गिनो लघून्,
विचेष्टसे कर्मसु ही प्रमादतः ।
यदेकशोऽप्यन्यकृतार्दनः सहत्य -
नन्तशोऽप्यङ्गयमर्दनं भवे ॥१०॥ (वंशस्थ)

કાં પીડી નિરદય લઘુ જીવ, વાંછે પ્રમોદથી ક્રમ નીવ;
એક વાર પીડે એક જંત, તે તવ પીડે વાર અનંત...૧૩૪

'તું પ્રમાદથી નાના જીવોને પીડા આપવાના કર્મમાં નિર્દયપણે શું કામ પ્રવૃત્તિ કરે છે ? પ્રાણી બીજાને જે પીડા એકવાર નિપજાવે તે જ પીડા ભવાંતરમાં તે અનંત વાર પામે છે.'..૧૦

यथा सर्पमुखस्थोऽपि, भेको जन्तूनि भक्षयेत् ।
तथा मृत्युमुखस्थोऽपि, किमात्मन्नर्दसेऽङ्गिनः ॥११॥ (अनुष्टुप)

રહ્યો મૃત્યુમુખ પણ જિમ ભેક, ભક્ષણ કરે જંતુ નિચ્છેક;
તિમ તું પણ મૃતિ મુંહમેં રહ્યો, જયું પીડે શું જીવ ઉમહ્યો...૧૩૫

'જેમ સર્પના મુખમાં રહ્યા છતાં પણ દેડકો અન્ય જંતુઓનું ભક્ષણ કરે છે, તેમ હે આત્મન્ ! તું મૃત્યુના મુખમાં રહ્યા થકો પ્રાણીઓને કેમ પીડા આપે છે?'..૧૧

आत्मानमल्पैरिह वञ्चयित्वा,
प्रकल्पितैर्वा तनुचित्तसौख्यै :।
भवाधमे किं जन ! सागराणि,
सोढासि ही नारकदुःखराशीन् ॥१२॥ (उपजाति)

આપણપૌ તું વંચી ઈહાં, કલ્પી થોડું સુખભર જિહાં;
વરતે છે શું જો પરભવે, નરક દુઃખ સાગર નહીં વહે...૧૩૬

'હે મનુષ્ય ! થોડા અને તે પણ માની લીધેલા શરીરનાં અને મનનાં સુખ વડે આ ભવમાં તારા આત્માને છેતરીને અધમભવોમાં સાગરોપમ સુધી નારકીનાં દુઃખો સહન કરીશ.'...૧૨

उरभ्रकाकिण्युदबिन्दुकाम्र-
वणिक्त्रयीशाकटभिक्षुकाद्यैः ।
निदर्शनैर्हारितमर्त्यजन्मा,
दुःखी प्रमादैर्बहु शोचितासि ॥१३॥ (उपजाति)

અજ કોડી ને પાણી બિંદ, અંબ વણિકત્રય ભિક્ષુક ફંદ;
ઈણ પરે હાર્યુ મનુષ્યજનમ, શોચિસ પરમાદે દુખ ગરમ...૧૩૭

'પ્રમાદ કરીને હે જીવ ! તું મનુષ્ય ભવ હારી જાય છે. અને તેથી દુઃખી થઈને બોકડો, કાકિણી, જળબિન્દુ, કેરી, ત્રણ વાણીઆ, ગાડું હાંકનાર, ભિખારી વિગેરેનાં દ્રષ્ટાંતોની પેઠે તું બહુ દુઃખ પામીશ.'...૧૩

पतङ्गभृङ्गैणखगाहिमीनद्विपद्विपारिप्रमुखाः प्रमादैः ।
शोच्या यथा स्युर्मृतिबन्ध-दुःखैश्चिराय भावी त्वमपीति जन्तो ! ॥१४॥
(उपजाति)

મૃગ ભમરો પંખી ને મીન, હાથી પ્રમુખ પ્રમાદે લીન;
શોચે જિમ નિજ દુઃખ મૃતિ બંધ, ન લખે તું ચિત ભાવી અંધ...૧૩૮

'પતંગીયું, ભમરો, હરણ, પક્ષી, સર્પ, માછલું, હાથી, સિંહ વિગેરે પ્રમાદથી એક એક ઈંદ્રિયના વિષયરૂપ પ્રમાદને વશ થઈ જવાથી જેમ મરણ, બંધન વિગેરે દુઃખોથી પીડા પામે છે તેમ હે જીવ ! તું પણ લાંબા વખત સુધી શોચ પામીશ.'..૧૪

पुराऽपि पापैः पतितोऽसि दुःख-
राशौ पुनर्मूढ ! करोषि तानि ।
मज्जन्महापङ्किलवारिपूरे,
शिला निजे मूर्ध्नि गले च धत्से ॥१५॥ (उपजाति)

પડયો દુઃખે કરી પહેલાં પાપ, વલી મૂરખ તસ કરે કલાપ;
પડતો અતિ કર્દમ જલપુર, માથે શિલા ધરે થઈ સૂર...૧૩૯

'હે મૂઢ ! પૂર્વે પણ પાપ વડે તું દુઃખના ઢગમાં પડયો છે અને વલી હજુ પણ તે જ કરે છે. મહા કાદવવાળા પાણીના પૂરમાં પડતાં પડતાં ખરેખર તું તો તારે ગળે અને મસ્તકે મોટો પત્થર ધારણ કરે છે.'...૧૫

पुनः पुनर्जीव ! तवोपदिश्यते,
बिभेषि दुःखात्सुखमीहसे चेत् ।
कुरुष्व तत्किञ्चन येन वाञ्छितं,
भवेत्तवास्तेऽवसरो यमेव यत् ॥१६॥ (वंशस्थ)

વાર વાર તુઝ કહીએ જીવ, બીહે દુઃખે ગહે સુખ નીવ;
તો તું કર હવે વાંછિત કાંઈ, સમજ સમજ એ અવસર જાઈ...૧૪૦

'હે ભાઈ ! અમે તો તને વારંવાર કહીએ છીએ કે જો તું દુઃખથી બીતો હોય અને સુખની ઈચ્છા રાખતો હોય તો તું કાંઈક એવું કર કે જેથી વાંછિત થઈ જાય, કારણકે આ તને પ્રાપ્ત થયેલો અવસર છે (આ તારો વખત છે).'..૧૬

धनाङ्गसौख्यस्वजनानसूनपि,
त्यज त्यजैकं न च धर्ममार्हतम् ।
भवन्ति धर्माद्धि भवे भवेऽर्थिता-
न्यमून्यमीभिः पुनरेष दुर्लभः ॥१७॥ (वंशस्थ)

ધન શરીર સુખ બંધવ પ્રાણ, છોડી છોડી લે જિનધર્મ સાણ;
હવે ધરમે વાંછવા ભવભવે, પણ વલી ઈણે દુર્લભ ધર્મ હવે...૧૪૧

'પૈસો, શરીર, સુખ, સગાસંબંધીઓ, અને છેવટે પ્રાણ પણ તજી દે પણ એક વીતરાગ અર્હત્ પરમાત્માએ બતાવેલો ધર્મ તજીશ નહિ. ધર્મથી ભવોભવમાં આ પદાર્થો, (પૈસો, સુખ વિગેરે) મળશે, પણ એથી (પૈસો વિગેરેથી) તો (ધર્મ) મળવો દુર્લભ છે.'...૧૭

दुखं यथा बहुविधं सहसेऽप्यकामः,
कामं तथा सहसि चेत्करुणादिभावैः ।
अल्पीयसापि तव तेन भवान्तरे स्या-
दात्यन्तिकी सकलदुःखनिवृत्तिरेव ॥१८॥ (वसंततिलका)

જિમ દુઃખ બહુવિધ સહે, અકામ, કરી કરુણાએ સહી સકામ;
થોડે સકામ પણ પરભવે, સુખ અત્યંત ઘણા દુઃખ જવે...૧૪૨

'વગર ઈચ્છાએ જેમ તું બહુ પ્રકારના દુઃખો સહન કરે છે. તેમજ જો તું કરૂણાદિક ભાવનાથી ઈચ્છાપૂર્વક થોડાં પણ દુઃખો સહન કરીશ તો ભવાંતરમાં હંમેશને માટે સર્વ દુઃખોની નિવૃત્તિ થશે જ.'...૧૮

प्रगल्भसे कर्मसु पापकेष्वरे ।
यदाशया शर्म न तद्विनानितम् ।
विभावयंस्तच्च विनश्वरं द्रुतं,
बिभेषि किं दुर्गतिदुःखतो न हि ? ॥१९॥ (वंशस्थ)

ધીઠો રહે પાપકર્મ વિશે, સુખ વાંછે સુવિનાશ ન લખે;
ચિંતવતો તે સુખ વિણસતે, બીહે કાં નહીં દુરગતિ લતે...૧૪૩

'જે સુખની ઈચ્છાથી તું પાપકર્મોમાં મૂર્ખાઈથી તલાલીન થાય છે તે સુખો તો જીવિતવ્ય વગર કાંઈ કામના નથી અને જિંદગી તો શીઘ્ર નાશવંત છે એમ જયારે તું સમજે છે ત્યારે અરે ભાઈ ! તું દુર્ગતિના દુઃખથી કેમ બીતો નથી ?'..૧૯

कमार्णि रे जीव ! करोषि तानि,
यैस्ते भवित्र्यो विपदो ह्यनन्ताः ।
ताभ्यो भिया तद्यधसेऽधुना किं,
संभाविताभ्यो ऽपि भृशाकुलत्वम् ? ॥२०॥ (इन्द्रवज्रा)

કર્મ કરે રે જિવ તું તેહ, હોશે અત્યંત વિપદ તિણ રેહ;
તેહનું બીહ ધરે નહીં હિયે, જિહાં અત્યાકુલતા ભાવીયે...૧૪૪

'હે જીવ ! તું કર્મો એવાં કરે છે કે જેના વડે તને ભવિષ્યમાં અનંત આપત્તિઓ થાય, ત્યારે સંભવિત એવી વિપત્તિઓના ભયથી અત્યારે અત્યંત આકુળ વ્યાકુળ શા માટે થાય છે ?'...૨૦

ये पालिता वृद्धिमिताः सहैव,
स्निग्धा भृशं स्नेहपदं च ये ते ।
यमेन तानप्यदयं गृहीतान्,
ज्ञात्वाऽपि किं न त्वरसे हिताय ? ॥२१॥ (उपजाति)

પાલ્યાં જે સંગાતે વધ્યા, નેહાલુ થાનકમાં સધ્યા;
તે પણ યમે ગ્રહ્યા નિરદયી, લખિ પણ કાં હિત ન કરે અતિ...૧૪૫

'જે તારી સાથે પળાયા, પોષાયા એ મોટા પણ સાથે થયા, વળી જેઓ અત્યંત સ્નેહી હતા એ જે તારા પ્રેમપાત્ર હતા. તેઓને યમરાજે નિર્દયપણે ગ્રહણ કર્યા છે એમ જાણીને પણ તું સ્વહિત કરવા માટે કેમ ઉતાવળ કરતો નથી ?'...૨૧

यैः क्लिश्यसे त्वं धनबन्ध्वपत्य-
यशः प्रभुत्वादिभिराशयस्थैः ।
कियानिह प्रेत्य च तैर्गुणस्ते,
साध्यः किमायुश्च विचारयैवम् ? ॥२२॥ (उपजाति)

ધન બંધ્વ સુત જસ ચીંતવ્યે, જિણે કલેશ પામ્યે તું હવ્યે;
કુણ ગુણ તસ ઈહ પરભવમાંહ, આયું કિતો જિણ વિલપે તાંહ...૧૪૬

'કલ્પનામાં રહેલાં એવા ધન, સગાં, પુત્ર, યશ, પ્રભુત્વ વિગેરેથી (વિગેરે માટે) તું કલેશ પામે છે; પણ તું વિચાર કર કે આ ભવમાં અને પરભવમાં તેઓથી કેટલા ગુણ સાધી શકાય તેમ છે અને તારૂ આયુષ્ય કેટલું છે ?'..૨૨

किमु मुह्यसि गत्वरैः पृथक्-
कृपणैबन्धुवपुः परिग्रहैः ? ।
विमृशस्व हितोपयोगिनो-
ऽवसरेऽस्मिन् परलोकपान्थ रे ॥२३॥ (गीति)

શો મુંઝે ગતરૂપે ભિન્ન, સકલ પરિગ્રહ બંધવતન્ન;
શોચિ નિજહિતકારી યોગ, પરભવપથિ કરી અવસર ભોગ...૧૪૭

'હે પરલોકે જનારા પંથી ! જુદા જુદા ચાલ્યા જનારા અને તુચ્છ એવા બંધુ, શરીર અને પૈસાથી તું શું મોહ પામે છે ? આ વખતે તારા સુખમાં વધારો કરે તેવા ઉપાયો ખરેખરા કયા છે તે જ વિચાર.'...૨૩

सुखमास्से सुखं शेषे भुङ्क्षे पिबसि खेलसि ।
न जाने त्वग्रतः पुण्यै-र्विना ते किं भविष्यति ? ।.२४॥ (अनुष्टुप)

સુખસું બેસે સુખસું સુવે, જીમે રમે, ખેલે, વલી જુવે;
નવિ જાણે આગલ ધર્મ વિના, શું હોશે આતમ તુજ તના...૧૪૮

'સુખે બેસે છે, સુખે સુએ છે, સુખે ખાય છે, સુખે પીએ છે, અને સુખે ખેલે છે; પણ આગળ પુણ્ય વગર તારા શા હાલ થશે તે હું જાણતો નથી.'...૨૪

शीतात्तापान्मक्षिकाकत्तृणादि-
स्पर्शाद्युत्थात्कष्टतोऽल्पाद्बिभेषि ।
तास्ताश्चैभिः कर्मभिः स्वीकरोषि,
श्वभ्रादीनां वेदना धिग् धियं ते ! ॥२५॥ (शालिनी)

શીત તાપ માખી તૃણ ફરસ, લગિરેક કષ્ટે ઝમકે નિરસ;
તિણથી ઈણ કરમે બહુ મેલ, ન લહે નરકવેદના હેલ...૧૪૯

'ટાઢ, તડકો, માખીના ડંસ અને કર્કશ તૃણાદિના સ્પર્શથી થયેલાં બહુ થોડાં અને થોડાં વખત સુધી ચાલે તેવાં કષ્ટથી તું ડરી જાય છે અને તારાં પોતાના કૃત્યોથી પ્રાપ્ત થનારી નરક નિગોદની મહાવેદનાઓને અંગીકાર કરે છે. રંગ છે તારી અક્કલને !'..૨૫

क्वचित्कषायैः क्वचन प्रमादैः,
कदाग्रहैः क्वापि च मत्सराद्यैः ।
आत्मानमात्मन् ! कलुषीकरोषि,
बिभेषि धिङ्नो नरकादधर्मा ॥२६॥ (उपजाति)

ક્રોધે કિહાં, પ્રમાદે કિહાં, કદાગ્રહે કિહાં, મદસું કિહાં;
મલિન કરે આતમને જીવ, ધિગ તુઝ ન ડરે નરકહ રીવ...૧૫૦

‘હે આત્મન્ ! કોઈ વખત કષાય કરીને, કોઈ વખત પ્રમાદ કરીને, કોઈ વખત કદાગ્રહ કરીને અને કોઈ વખત મત્સર વિગેરે કરીને આત્માને મલિન કરે છે અરે તને ધિક્કાર છે ! તું આવો અધર્મી કે નરકથી પણ બીતો નથી ?’...૨૬

વૈરાગે ભવિ બુઝવા, કર્યો દસમ અધિકાર;
હવે શુદ્ધ ધરમતણો, લિખું કહ્યો તિમ સાર. ॥

ઈતિ શ્રી વૈરાગ્યોપદેશાધિકારઃ

> સમતા ચારિત્રી પુરુષનાં પ્રાણ છે.
> જો તે પ્રાણ ચાલ્યાં ગયાં તો લોકોની
> દોડાદોડ રૂપ મરણોત્સવ થાય છે.

૧૧-ધર્મશુદ્ધ્યુપદેશાધિકાર

भवेद्भवापायविनाशनाय यः,
तमज्ञ ! धर्मं कलुषीकरोषि किम् ? ।
प्रमादमानोपधिमत्सरादिभि-
र्न मिश्रितं ह्यौषधमामयापहम् ॥१॥ (वंशस्थविल)

રે જીવ ધરમે હવે ભવનાશ, મેલું કરે મૂરખ કાં તાસ;
મદ મત્સર માયાએ કરી, ઓસડ મિલ્યું ન હવે ગુણ પરી...૧૫૧

‘હે મૂર્ખ ! જે ધર્મ તારી સંસાર સંબંધી વિટંબણાનો નાશ કરનાર છે, તે જ ધર્મને પ્રમાદ, માન, માયા, મત્સર વિગેરે વડે શા માટે મલિન કરે છે ? (તારા મનમાં ચોક્કસ સમજજે કે) મિશ્રિત ઔષધ વ્યાધિનો નાશ કરી શકતું નથી.’...૧

शैथिल्यमात्सर्यकदाग्रहक्रुधो-
ऽनुतापदम्भाविधिगौरवाणि च ।
प्रमादमानौ कुगुरुः कुसंगतिः,
श्लाघार्थिता वा सुकृते मला इमे ॥२॥ (उपजाति)

શિથિલાઈ હઠ મત્સર ક્રોધ, પશ્ચાતાપ કપટ છલ રોધ;
કુગુરુ કુસંગતિ, માન પ્રમાદ, સુકૃત મલિનકરણ ઈણ વાદ...૧૫૨

સુકૃત્યમાં આટલા પદાર્થો મેલ રૂપે છે - શિથિલતા, મત્સર, કદાગ્રહ, ક્રોધ, અનુતાપ, દંભ, અવિધિ, ગૌરવ, પ્રમાદ, માન, કુગુરુ, કુસંગ, આત્મપ્રશંસા શ્રવણની ઈચ્છા આ સર્વ પુણ્યરાશિમાં મેલ રૂપ છે'...૨

यथा तवेष्टा स्वगुणप्रशंसा,
तथा परेषामिति मत्सरोज्झी ।
तेषामिमां सन्तनु यल्लभेथास्तां-
नेष्टदानाद्धि विनेष्टलाभः ॥३॥ (उपजाति)

વલ્લભ જિમ તુઝ નિજ ગુણશંસ, મચ્છરી ધરિ તિમ પર પરશંસ;
નિજ પ્રશંસ પરને નવી વહે, ઈષ્ટ દાન વિણ કિમ તે લહે ? ૧૫૩

'જેવી રીતે તને તારા પોતાના ગુણોની પ્રશંસા વ્હાલી છે તેવી રીતે બીજાઓને પણ પોતાના ગુણની પ્રશંસા વ્હાલી હોય છે. તેથી મત્સર તજી દઈને તેઓના ગુણની પ્રશંસા સારી રીતે કરવા માંડ જેથી તને પણ તે મળે (એટલે તારા ગુણોની પ્રશંસા થાય) કારણકે વહાલી વસ્તુ આપ્યા વગર વહાલી વસ્તુ મળતી નથી.'..૩

जनेषु गृह्णत्सु गुणान् प्रमोदसे,
ततो भवित्री गुणरिक्तता तव ।
गृह्णत्सु दोषान् परितप्यसे च चेद्,
भवन्तु दोषास्त्वयि सुस्थिरास्ततः ॥४॥ (वंशस्थ)

જન ગુણ લેતાં હરખે ઘણું, પરભવ તે ગુણરહિતપણું;
લેતાં દોષ ધરે નહીં તાપ, તો પરભવ ગુણ થિરતા વ્યાપ...૧૫૪

'બીજા માણસો તારા ગુણની પ્રશંસા કરે ત્યારે તું હર્ષ પામીશ તો તારામાં ગુણની શૂન્યતા થશે, અને લોકો તારા દોષો ગ્રહણ કરે ત્યારે ખેદ પામીશ તો તે દોષો તારામાં નિશ્ચય દ્રઢ થશે.'...૪

प्रमोदसे स्वस्य यथान्यनिर्मितैः,
स्तवैस्तथा चैत्प्रतिपन्थिनामपि ।
विगर्हणैः स्वस्य यथोपतप्यसे,
तथा रिपूणामपि चेत्ततोऽसि वित् ॥५॥ (वंशस्थ)

હરખે નિજ ગુણ પરે પર કહ્યે, તિમ જો વૈરી ઉપરી વહ્યે;
નિજ ગર્હાયે જિમ ઉપતાપ, તિમ રિપુને જાણયા ગુણ ચાપ...૧૫૫

'બીજા માણસોએ કરેલી તારી પ્રશંસા સાંભળીને જેમ તું ખુશી થાય છે તેવી જ રીતે શત્રુની પ્રશંસા સાંભળીને પણ તને પ્રમોદ થાય, અને જેવી રીતે પોતાની નિંદા સાંભળીને ખેદ પામે છે, તેવી જ રીતે શત્રુની નિંદા સાંભળીને ખેદ પામે ત્યારે તું ખરેખરો જાણકાર એમ સમજવું'..૫

स्तवैर्यथा स्वस्य विगर्हणैश्च,
प्रमोदतापौ भजसे तथा चेत् ।
इमौ परेषामपि तैश्चतुर्ष्वप्यु-
दासतां वासि ततोऽर्थवेदी ॥६॥ (उपेन्द्रवज्रा)

જિમ નિજ ગર્હા તવનાપણે, આત્મ તાપ હરખ તું જણે;
તિમ પરને ચિંતવિ ચિહુ વિષે, ઉદાસથી હુવે વેત્તા પખે...૧૫૬

'જેવી રીતે પોતાની પ્રશંસા અને નિંદાથી અનુક્રમે આનંદ ખેદ પામે છે તેવી જ રીતે પરની નિંદા અને પ્રશંસાથી ખેદ અને આનંદ થતો હોય અથવા તે ચારે ઉપર ઉદાસીન વૃત્તિ રાખતો હોય તો તું ખરા અર્થનો જાણકાર છે.'...૬

भवेन्न कोऽपि स्तुतिमात्रतो गुणी,
ख्यात्या न बह्वयापि हितं परत्र च ।
तदिच्छुरीर्ष्यादिभिरायतिं ततो,
मुधाभिमानग्रहिलो निहंसि किम् ।।७।। (उपजाति)

સ્તવવાથી ન હુવે કો ગુણી, પરભવ હિત નહીં ખ્યાતે ઘણી;
એ અપગુણ ઉત્તર જાણતો, વૃથા, માનગહિલો કાં હતો ? ૧૫૭

'લોક વખાણ કરે તેથી કોઈ ગુણી થતો નથી, વળી ખ્યાતિથી પણ આવતા ભવમાં હિત થવાનું નથી, તારે જો આવતા ભવમાં તારૂં સારૂં કરવાની ઈચ્છા છે તો નકામે અભિમાનને વશ થઈને ઈર્ષા વગેરે કરી આવતો ભવ શા માટે બગાડે છે ?..૭

सृजन्ति के के न बहिर्मुखा जनाः,
प्रमादमात्सर्यकुबोधविप्लुताः ।
दानादिधर्माणि मलीमसान्यमून्यु-
पेक्ष्य शुद्धं सुकृतं चराऽण्वपि ।।८।। (वंशस्थविल)

કુણ કુણ ન કરે જન બહિર્મુખી, પ્રમાદ મત્સર કુબોધ મુખી;
મેલું એ દાનાદિક ધરમ, અણુ પણ કર સુધ સુકૃત કરમ...૧૫૮

'પ્રમાદ, મત્સર, અને મિથ્યાત્વથી ઘેરાયેલા કેટલાક સામાન્ય માણસો દાન વિગેરે ધર્મ કરે છે. પણ આ ધર્મો મલિન છે. તો તેઓની ઉપેક્ષા કરી શુદ્ધ સુકૃત્ય જરા એક-એક અણુ જેટલું જ કર.'...૮

आच्छादितानि सुकृतानि यथा दधन्ते,
सौभाग्यमत्र न तथा प्रकटीकृतानि ।
व्रीडानताननसरोजसरोजनेत्रा-
वक्षः स्थलानि कलितानि यथा दुकूलैः ।।९।। (वसंततिलका)

છાનું પુન્ય ધરે જિમ શોભ, પરગટ કરતાં તિમ નહીં થોભ;
લાજ સહિત જિમ મહિલાતણા, વસ્ત્ર છન્ન ઉરથલ ગુણ ઘણા...૧૫૯

'આ દુનિયામાં ગૂઢ પુણ્યકર્મ-સુકૃત્યો જેવી રીતે સૌભાગ્ય આપે છે તેવી રીતે પ્રકટ કરેલાં સુકૃત્યો આપતાં નથી જેમકે લજજાથી નમાવ્યું છે મુખકમળ જેણે એવી કમળનયના સ્ત્રીનાં સ્તનમંડળ વસ્ત્રથી આચ્છાદિત હોય ત્યારે જેટલી શોભા આપે છે તેટલી શોભા ઉઘાડા હોય ત્યારે આપતા નથી.'...૯

स्तुतैः श्रुतैर्वाप्यपरैर्निरीक्षितै-
र्गुणस्तवात्मन् ! सुकृतैर्न कश्चन ।
फलन्ति नैव प्रकटीकृतैर्भुवो,
द्रुमा हि मूलै र्निपतन्त्यपि त्वधः ।।१०।। (वंशस्थविल)

સુકૃત ગુણ સુણવે દેખવે, આત્મ તુઝ કોઈ ગુણ નહીં હવે;
ફલે નહીં ધરતીથી પ્રગટ, મૂળ કર્યા તરુ પડે નિપટ...૧૬૦

'તારા ગુણો અથવા તારા સુકૃત્યોની બીજા સ્તુતિ કરે અથવા સાંભળે અથવા તારા સારા કામો બીજા જુએ, તેથી હે ચેતન ! તને કાંઈપણ લાભ નથી. જેમકે ઝાડના મૂળ ઉઘાડાં કરી નાંખ્યા હોય તો ઝાડ ફળતા નથી, પણ ઉલટાં ઉખડી જઈને ભોંય પર પડે છે. તેમજ સારાં કામો પણ ઉઘાડા પડવાથી ભોંય પડે છે.'...૧૦

तपः क्रियावश्यकदानपूजनैः,
शिवं न गन्ता गुणमत्सरी जनः ।
अपथ्यभोजी न निरामयो -
भवेद्रसायनैरप्यतुलैर्यदातुरः ॥११॥ (वंशस्थविल)

તપ-કિરિયા દાને પૂજણે, શિવ ન જાઈ ગુણમત્સરપણે;
અપથ્ય કર્યે ન હુવે નીરોગ, રસાયને પણ આતુર લોગ...૧૬૧

'ગુણ ઉપર મત્સર કરનાર પ્રાણી તપશ્ચર્યા, આવશ્યક ક્રિયા, દાન અને પૂજાથી મોક્ષે જતો નથી, જેમકે માંદો માણસ જો અપથ્ય ભોજન કરતો હોય તો પછી તે ગમે તેટલું રસાયણ ખાય તો પણ તે સાજો ન થાય.'...૧૧

मन्त्रप्रभारत्नरसायनादि-निदर्शनादल्पमपीह शुद्धम् ।
दानार्चनावश्यकपौषधादि, महाफलं पुण्यमितोऽन्यथाऽन्यत् ॥१२॥
(उपजाति)

મંતર યંતર રતન પ્રમુખ, થોડા પણ શુદ્ધ તો ફલ સુખ;
દાન પૂજ પોસહ ગુણ કરે, શુદ્ધપણે, ઈમથાં ગિરપરે...૧૬૨

'મંત્ર, પ્રભા, રત્ન, રસાયણ વિગેરેનાં દ્રષ્ટાંતથી (જણાય છે કે) દાન, પૂજા, આવશ્યક, પૌષધ વિગેરે (ધર્મક્રિયા) બહુ થોડા હોય તો પણ જો શુદ્ધ હોય તો તે મહાફળ આપે છે, અને બહુ હોય છતાં અશુદ્ધ હોય તો તે મોક્ષરૂપ ફળ આપતાં નથી.'...૧૨

दीपो यथाल्पोऽपि तमांसि हन्ति,
लवोऽपि रोगान् हरते सुधायाः, ।
तृण्यां दहत्याशु कणोऽपि चाग्ने-
धर्मस्य लेशोऽप्यमलस्तथांहः ॥१३॥ (उपजाति)

દીવો નાન્હો જિમ તમ હણે, અમૃત લવ પણ રજને લણે;
અગની કણ પણ દહે તૃણ રાશ, ધર્મલેશ તિમ હવે ભવનાશ...૧૬૩

'એક નાનો દીવો પણ અંધકારને હણી નાંખે છે, અમૃતનું એક ટીપું પણ અનેક રોગોનો નાશ કરે છે અને અગ્નિની એક ચિનગારી ખળના મોટા ઢગલને બાળી મૂકે છે તેવી જ રીતે જો ધર્મનો અંશ પણ નિર્મળ હોય તો તે પાપને હણી નાંખે છે.'...૧૩

भावोपयोगशुन्याः, कुर्वन्नावश्यकी क्रियाः सर्वाः ।
देहक्लेशं लभसे, फलमाप्स्यसि नैव पुनरासाम् ॥१४॥ (आर्या)

વિના ભાવ ઉપયોગે કરી, આવશ્યક કિરિયા આદરી;
દેહ કષ્ટ, ફલ ન લહે કાંઈ, આતમ લખિ કરી ભાવ મિલાઈ...૧૬૪

'ભાવ અને ઉપયોગ વગર સર્વ આવશ્યક ક્રિયા કરતાં તને માત્ર કાયકલેશ (શરીરની મજૂરી) થશે, પણ તું તેઓનું ફળ મેળવી શકીશ નહીં જ.'...૧૪

શુદ્ધ ધરમ ઉપદેશ એ, ભાખ્યું ઈણ અધિકાર;
દેવ ધરમ ગુરુ જાણવા, સુણ દ્વાદશમ વિચાર. ॥

ઇતિ શ્રી ધર્મશુદ્ધ્યુપદેશાધિકારઃ

> યુવાન પુરૂષોને સ્ત્રીના અધરામૃતના સ્વાદથી જે સુખ ઉત્પન્ન થાય છે, તે સુખ અધ્યાત્મશાસ્ત્રના સ્વાદના સુખ સાગરની પાસે બિંદુરૂપ છે.

૧૨-દેવ-ગુરૂ-ધર્મશુદ્ધ્યાધિકાર

तत्त्वेषु सर्वेषु गुरुः प्रधानं,
हितार्थधर्मा हि तदुक्तिसाध्याः ।
श्रयंस्तमेवेत्यपरीक्ष्य मूढ ।
धर्मप्रयासान् कुरुषे वृथैव ॥१॥ (उपजाति)

સરવ તત્વમાં ગુરુ પરધાન, જે ભાખે હિત ધરમ નિદાન;
અણપરખી તેહને આસરે, મૂરખ ધર્મ નિફલહી કરે...૧૬૫

'સર્વતત્વોમાં ગુરુ મુખ્ય છે, આત્મહિત માટે જે જે ધર્મો કરવાના છે. તે તે તેઓના કહેવાથી સાધી શકાય છે. હે મૂર્ખ ! તેઓની પરીક્ષા કર્યા વગર જો તું તેઓનો આશ્રય કરીશ તો તારા ધર્મ સંબંધી કરાતા પ્રયાસો (ધર્મના કામમાં કરવામાં આવતી મહેનત) નકામા થશે.'...૧

भवी न धर्मैरविधिप्रयुक्तैर्गमी-
शिवं येषु गुरुर्न शुद्धः ।
रोगी हि कल्यो न रसायनै -
स्तैर्येषां प्रयोक्ता भिषगेव मूढः ॥२॥ (उपजाति)

અવિધ ધરમથી પ્રાણી અહીં, શિવ ન લહે, જસ ગુરુ શુદ્ધ નહીં;
રોગ ન જાય રસાયન કરી, અજાણ વૈદ બતાયે જરી...૧૬૬

'જ્યાં ધર્મના બતાવનાર ગુરુ શુદ્ધ નથી ત્યાં અવિધિએ ધર્મો કરવાથી પ્રાણી મોક્ષે જઈ શકતો નથી. જે રસાયણ ખવરાવનાર વૈદ્ય મૂર્ખ હોય તે ખાવાથી વ્યાધિ ગ્રસ્ત પ્રાણી નિરોગી થઈ શકતો નથી.'...૨

समाश्रितस्तारकबुद्धितो यो,
यस्यास्त्यहो मज्जयिता स एव ।
ओघं तरीता विषमं कथं स,
तथैव जन्तुः कुगुरोर्भवाब्धिम् ॥३॥ (उपजाति)

તારક બુદ્ધે જે આસર્યો, જેહને તેહ બૂડવા પડયો;
તરે તેહ કિમ વિષમ પ્રવાહ, કુગુરુ પસાય પડે ભવમાંહ...૧૬૭

'આ પુરુષ તારવાને સમર્થ છે. એવી બુદ્ધિથી જેનો આશ્રય કરનારનો જયારે આશ્રય આપનાર જ ડૂબાવનાર થાય ત્યારે પછી આ આકરો (અથવા ચપળ) પ્રવાહ તે પ્રાણી કેવી રીતે તારી શકશે ? તેવી જ રીતે કુગુરુ આ પ્રાણીને સંસાર સમુદ્રથી કેવી રીતે તારશે ?'...૩

गजाश्वपोतोक्षरथान् यथेष्टपदा-
प्रये भद्र ! निजान् परान् वा ।
भजन्ति विज्ञाः सुगुणान् भजैवं,
शिवाय शुद्धान् गुरुदेव धर्मान् ॥४॥ (उपेन्द्रवज्रा)

ગજ રથ વાહન વૃષભ તુરગ, પદાતિ રાખે નિજ પર મગ;
પંડિત તિમ સેવે શિવ ભણી, શુધ ગુરુદેવ ધરમ ગુણધણી...૧૬૮

'હે ભદ્ર ! જેવી રીતે ડાહ્યા પ્રાણીઓ ઈચ્છિત જગ્યાએ પહોંચવા સારૂં પોતાનાં અથવા પારકાં હાથી, ઘોડા, વહાણ, બળદ અને રથો સરસ જોઈને રાખી લે છે તેવી જ રીતે મોક્ષ મેળવવા શુદ્ધ દેવ-ગુરુ-ધર્મને ભજ.'..૪

फलाद् वृथाः स्युः कुगुरुपदेशतः,
कृता हि धर्मार्थमपीह सूद्यमाः ।
तद् द्रष्टिरागं परिमुच्य भद्र हे !
गुरुं विशुद्धं भज चेद्धितार्थ्यसि ॥५॥ (वंशस्थ)

કુગુરુ કહ્યે કૃત ધરમઉદ્યમ, ફલે રહિત હવે એહ મરમ;
મૂકી દ્રષ્ટિરાગ તે ભવિક, ગુરુ શુદ્ધ કરે હિતાર્થી હુઈક...૧૬૯

'સંસાર યાત્રામાં કુગુરુના ઉપદેશથી ધર્મને માટે કરેલા મોટા પ્રયાસ પણ ફળની બાબતમાં જોઈએ તો વૃથા નીવડે છે. તેટલા માટે હે ભાઈ ! જો તું હિતની ઈચ્છા રાખતો હોય તો દ્રષ્ટિરાગ પડતો મુકીને અત્યંતશુદ્ધ ગુરુને ભજ.'..૫

न्यस्ता मुक्तिपथस्य वाहकतया श्रीवीर ! ये प्राक् त्वया,
लुण्टाकास्त्वदृते ऽभवन् बहुतरास्त्वच्छासने ते कलौ ।
बिभ्राणा यतिनाम तत्तनुधियां मुष्णन्ति पुण्यश्रियः.
पूत्कुर्मः किमराज्यके ह्यपि तलारक्षा न किं दस्यवः ? ॥६॥
(शार्दूलविक्रीडितम्)

મૂકયા શિવપથ વાહણ ભણી, શ્રી મહાવીરે જે ગુણધણી;
લૂંટણહારા તેહ જ થયા, કલિયુગમાં તુઝ શાસનમયા. ॥
રાખી તેહ યતિનું નામ, મુસે ધરમધન જનનું આમ;
નીરાજકે પુકારું કિસું, કોટવાલ નવિ ચોરાં જિસું...૧૭૦

'હે વીરપરમાત્મા ! મોક્ષમાર્ગના વહન કરનારા તરીકે (સાર્થવાહ તરીકે) જેને તેં પૂર્વે મૂકયા હતા, (સ્થાપિત કર્યા હતા) તેઓ કળિકાળમાં, તારી ગેરહાજરીમાં, તારા શાસનનાં મોટા લુંટારા થઈ પડયા છે. તેઓ યતિનું નામ ધારણ કરીને અલ્પબુદ્ધિવાળા પ્રાણીઓની પુણ્યલક્ષ્મી ચોરી લે છે. અમારે તે હવે શું પોકાર કરવો ? ધણી વગરનું રાજય હોય ત્યાં કોટવાળ પણ શું ચોર નથી થતા ?'...૬

माद्यस्यशुद्धैर्गुरुदेवधर्मै-
र्धिग् द्रष्टिरागेण गुणानपेक्षः ।
अमुत्र शोचिष्यसि तत्फले तु,
कुपथ्यभोजीव महामयार्त्तः ॥७॥ (उपजाति)

અશુદ્ધ દેવગુરુ ધરમે મદે, દ્રષ્ટિરાગ ધિગ ઓગણ પદે;
શોચિસિ પરભવ તું તે ફલે, રોગી કુપથભક્ષ્યે જિમ કલે...૧૭૧

'દ્રષ્ટિરાગથી ગુણની અપેક્ષા વગર તું અશુદ્ધ દેવ-ગુરુ-ધર્મ પ્રત્યે હર્ષ બતાવે છે તે માટે તને ધિક્કાર છે ! જેવી રીતે કુપથ્ય ભોજન કરનાર મહાપીડા પામીને હેરાન થાય છે. તેવી જ રીતે આવતા ભવમાં તું (કુદેવ-ગુરુ ધર્મસેવન) તેનું ફળ પામીને શોચ કરીશ.'...૭

नाम्रं सुसिक्तोऽपि ददाति निम्बकः,
पुष्टा रसैर्वन्ध्यगवी पयो न च ।
दुःस्थो नृपो नैव सुसेवितः श्रियं,
धर्मं शिवं वा कुगुरुर्न संश्रितः ॥८॥ (इन्द्रवंशा)

સીંચ્યો નીંબ અંબફલ ન દ્યે, વાંઝ ગાય દ્યે દૂધ ન વધ;
નાપે ધન દુષ્ટ નૃપસેવ, નાપે કુગુરુ ધરમ શિવમેવ...૧૭૨

'સારી રીતે સીંચેલો પણ લીંબડો કેરી આપતો નથી, (શેરડી, ઘી, તેલ વિગેરે) રસ ખવડાવીને પુષ્ટ કરેલી વંધ્યા ગાય દૂધ દેતી નથી; (રાજય ભ્રષ્ટતાં જેવાં) ખરાબ સંજોગોમાં આવેલા રાજાની સારી રીતે સેવા કરી હોય તો પણ તે લક્ષ્મી આપી ન્યાલ કરતો નથી, તેવી જ રીતે, કુગુરુને આશ્રય કરવાથી તે શુદ્ધ ધર્મ અને મોક્ષ આપી અપાવી શકતા નથી.'...૮

कुलं न जातिः पितरौ गणो वा,
विद्या च बन्धुः स्वगुरुर्धनं वा ।
हिताय जन्तोर्न परं च किञ्चित्,
किन्त्वादृताः सद्गुरुदेवधर्माः ॥९॥ (उपजाति)

કુલ વલિ જાતિ પિતા ને માત, વિદ્યાબંધવ ગુરુ નિજ જાત;
ન હુવે જિવને કો હિતભણી, સુખ આપે ગુરુ સુર ધર્મ ધણી...૧૭૩

'કુલ, જાતિ મા-બાપ, મહાજન, વિદ્યા, સગાં સંબંધીઓ, કુળગુરુ અથવા પૈસા કે બીજી કોઈપણ વસ્તુ આ પ્રાણીના હિત માટે થતી નથી. પરંતુ, આદરેલા (આરાધન કરેલા) શુદ્ધ દેવ-ગુરુ અને ધર્મ જ હિત કરનાર થાય છે.'...૯

माता पिता स्वः सुगुरुश्च तत्त्वा-
त्प्रबोध्य यो योजति शुद्धधर्मे ।
न तत्समोऽरिः क्षिपते भवाब्धौ,
यो धर्मविघ्नादिकृतेश्च जीवम् ॥१०॥ (उपजाति)

તત્વને માત પિતા ગુરુ તેહ, બોધી જોડે શુદ્ધ ધર્મ જેહ;
નાંખે ભવમાં તે સમ કોઈ, વૈરી નહીં રહે ધર્મ લોઈ...૧૭૪

'જે ધર્મનો બોધ આપીને શુદ્ધધર્મમાં જોડે તે જ તત્વથી ખરેખરાં મા-બાપ, તે જ ખરેખરાં પોતાના હિતસ્વી અને તે જ સુગુરુ સમજવા, જે આ જીવને સુકૃત્ય અથવા ધર્મના વિષયમાં અંતરાય કરીને સંસાર સમુદ્રમાં ફેંકી દે છે. તેના સરખો કોઈ દુશ્મન નથી.'...૧૦

दाक्षिण्यलज्जे गुरुदेवपूजा,
पित्रादिभक्तिः सुकृताभिलाषः ।
परोपकारव्यवहारशुद्धी,
नृणामिहामुत्र च संपदे स्युः ॥११॥ (उपजाति)

દેવપૂજ ગુરુસેવા લાજ, પિતર ભગતિ ને સુકૃત સાજ;
વ્યવહાર શુદ્ધ ને પરઉપકાર, ઈહ પરભવ જીવ સંપદકાર...૧૭૫

'દાક્ષિણ્યતા-લજજાળુંપણું, ગુરુ અને દેવની પૂજા, મા-બાપ વગેરે વડીલ તરફ ભકિત, સારાં કાર્યો કરવાની અભિલાષા, પરોપકાર અને વ્યવહારશુદ્ધિ મનુષ્યને આ ભવમાં અને પરભવમાં સંપત્તિ આપે છે.'...૧૧

जिनेष्वभक्तिर्यतिनामवज्ञा,
कर्मस्वनौचित्यमधर्मसङ्गः ।
पित्राद्युपेक्षा परवञ्चनं च,
सृजन्ति पुंसां विपदः समन्तात् ॥१२॥ (उपजाति)

જિનઅભગતિ મુનિની અવજ્ઞા, કર્મ અયોગ્ય અધરમહ ધ્વન્યા;
પરવંચન માબાપ અવગણન, કરે પુરુષને વિપદા મલિન..૧૭૬

'જિનેશ્વર ભગવંત તરફ અભકિત (આશાતના), સાધુઓની અવગણના, વ્યાપારાદિમાં અનુચિત પ્રવૃત્તિ, અધર્મીનો સંગ, મા-બાપ વગેરેની સેવા કરવામાં ઉપેક્ષા (બેદરકારી) અને પરવંચના (બીજાને ઠગવું તે) આ સર્વ પ્રાણીને માટે ચોતરફથી આપદાઓ ઉત્પન્ન કરે છે.'..૧૨

भक्त्यैव नार्चसि जिनं सुगुरोश्च धर्मं,
नाकर्णयस्यविरतं विरतीर्न धस्ते ।
सार्थं निरर्थमपि च प्रचिनोष्यघानि,
मूल्येन केन तदमुत्र समीहसे शम् ? ॥१३॥ (वसंततिलका)

ભગતે પૂજિસ નહી જિન ભણી, ભણી ગુરુધર્મ મ કરિશિ વિરમણી;
સનિમિત્ત અનિમિત્ત મેલી પાપ, કિણ હેતે વાંછે શિવમાપ...૧૭૭

'હે ભાઈ ! તું ભકિતથી શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની પૂજા કરતો નથી, તેમજ સારા ગુરુમહારાજની સેવા કરતો નથી, નિરંતર ધર્મ સાંભળતો નથી, વળી વિરતિ (પાપથી પાછા હટવું-વ્રત-પચ્ચક્ખાણ કરવાં તે) ને તો ધારણ પણ કરતો નથી, વળી પ્રયોજને કે વિનાપ્રયોજને પાપને પુષ્ટિ આપે છે. ત્યારે તું શું કિંમતે આવતા ભવમાં સુખ મેળવવાની ઈચ્છા રાખે છે ?'...૧૩

चतुष्पदैः सिंह इव स्वजात्यैर्मिल-
न्निमांस्तारयतीह कश्चित् ।
सहैव तैर्मज्जति कोऽपि दुर्गे,
शृगालवच्चेत्यमिलन् वरं सः ॥१४॥ (उपेन्द्रवज्रा)

ચઉપદ જાતે સિંહ જિમ ભિલ્યો, કોઈ સુગુરુ તારે મુઝ મિલ્યો;
કોઈક તે બોળે ભવકૂપ, શ્યાલ, સમાન અણમિલ્યો ભૂપ...૧૭૮

'જેવી રીતે પોતાની જાતિના પ્રાણીઓને મળીને સિંહે તાર્યા હતા, તેવી રીતે કોઈક (સુગુરુ) પોતાના જાતિભાઈ (ભવ્ય પંચેન્દ્રિય)ને મળીને આ સંસાર સમુદ્રથી તારે છે, અને જેવી રીતે શિયાળ પોતાના જાતિભાઈઓની સાથે ડુબી મૂઓ, તેવી રીતે કોઈક (કુગુરુ) પોતાની સાથે સર્વને નરકાદિ અનંત સંસારમાં ડુબાડે છે. માટે આવા શિયાળ જેવા પુણ્ય તો ન મળ્યા હોય તો જ સારૂં.'...૧૪

पूर्णे तटाके तृषितः सदैव,
भृतेऽपि गेहे क्षुधितः स मूढः ।
कल्पद्रुमे सत्यपि ही दरिद्रो,
गुर्वादियोगेऽपि हि यः प्रमादी ॥१५॥ (उपजाति)

ભર્યે તલાવે તીસીયો સદા, ભૂખ્યો મૂઢ ભર્યે ઘર તદા;
દરિદ્રી તે કલ્પદ્રુમ છતે, જે પ્રમાદિ ગુરુયોગ હતે...૧૭૯

'ગુરુમહારાજ વિગેરેની બરાબર જોગવાઈ છતાં પણ જે પ્રાણી પ્રમાદ કરે તે તળાવ પાણીથી ભરેલું છે, છતાં પણ તરસ્યો છે. (ધન-ધાન્યથી) ઘર ભરપૂર છે. છતાં પણ તે મૂર્ખ તો ભૂખ્યો છે. અને પોતાની પાસે કલ્પવૃક્ષ છે તો પણ તે તો દરિદ્ર જ છે.'..૧૫

न धर्म चिन्ता गुरुदेवभक्ति,
र्येषां न वैराग्यलवोऽपि चित्ते ।
तेषां प्रसूक्लेशफलः पशूना-
मिवोद्भवः स्यादुदरम्भरीणाम् ॥१६॥ (उपजाति)

ન ધરમચિંત ન ગુરુદેવ ભગત, વૈરાગ્ય લેવા નહીં જસ ચિત્ત;
તેહનો જનમ પશુની પરે, નિષ્ફળરૂપ થયો બહુ પરે...૧૮૦

'જે પ્રાણીને ધર્મ સંબંધી ચિંતા, ગુરુ અને દેવ તરફ ભકિત અને વૈરાગ્યનો અંશ માત્ર પણ ચિત્તમાં હોય નહિ. તેવા પેટભરાઓનો જન્મ પશુની-પેઠે જણનારીને ક્લેશ આપનારો જ છે.'...૧૬

न देवकार्ये न च संघकार्ये,
येषां धनं नश्वरमाशु तेषाम् ।
तदर्जनाद्यैर्वृजिनैर्भवाब्धौ,
पतिष्यतां किं त्ववलम्बनं स्यात् ।।१७।। (उपजाति)

ન દેવકામ ન સંઘકામ, જસ ધન ખરચાણો નહીં આમ;
તસ ધન ઉપાર્જવે ભવકૂપે, પડતાં શું આલંબણ હુયે...૧૮૧

'ધન-પૈસો એકદમ નાશવંત છે. આવા પૈસા જેની પાસે હોય છે તેઓ જો તેને દેવકાર્યમાં અથવા સંઘકાર્યમાં વાપરતા નથી તો તેઓને સદરહુ દ્રવ્ય મેળવવા માટે કરેલાં પાપોથી સંસાર સમુદ્રમાં પડતાં-પડતાં આધાર કોનો થશે ?'...૧૭

કહ્યો દેવગુરુ ધર્મમય, દ્વાદશમો અધિકાર;
હવે મુનીવરશિષ્યાપણે, લિખું યથા આચાર ॥

ઈતિ શ્રી દેવ-ગુરૂ-ધર્મશુદ્ધયાધિકારઃ

૧૩-યતિશિક્ષોપદેશાધિકાર

ते तीर्णा भववारिधिं मुनिवरास्तेभ्यो नमस्कुर्महे,
येषां नो विषयेषु गृध्यति मनो नो वा कषायैः प्लुतम् ।
रागद्वेषविमुक् प्रशान्तकलुषं साम्याप्तशर्माद्वयं,
नित्यंखेलतिचात्मसंयमगुणाक्रीडे भजद्भावना: ।।१।।
(शार्दूलविक्रीडितं)

ભવભયવારક મુનિવર નમું, જસ મન વિષય કષાયે ગમું;
રાગદ્વેષ રહિત પરિણામ, રમે ભાવન સંજમને ઠામ...૧૮૨

'જે મહાત્માઓનું મન ઈંદ્રિયોના વિષયમાં આસકત થતું નથી, કષાયોથી વ્યાપ્ત થતું નથી, જે (મન) રાગ-દ્વેષ મુકત રહે છે, જેણે પાપ કાર્યોને શાંત પમાડયા છે, જેણે સમતા વડે અદ્વૈત સુખ પ્રાપ્ત કર્યુ છે અને જે ભાવના ભાવતા ભાવતા આત્મ-સંયમ ગુણોરૂપી ઉદ્યાનમાં હંમેશા ખેલે છે- આવા પ્રકારનું જેનું મન થયેલું તે મહા મુનિશ્વરો આ સંસારરૂપ સમુદ્ર તરી ગયા છે અને તેઓને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ.'..૧

स्वाध्यायमाधित्ससि नौ प्रमादैः,
शुद्धा न गुप्तीः समितिश्च धत्से ।
तपो द्विधा नार्जसि देहमोहाद-
ल्पेऽपि हेतौ दधसे कषायान् ।।२।।
परिषहान्नो सहसे न चोपसर्गान्न-
शीलाङ्गधरो पि चासि ।
तन्मोक्ष्यमाणोऽपि भवाब्धिपारं,
मुने ! कथं यास्यसि वेषमात्रात् ।।३।। (उपजाति,युग्मम्)

પરમાદે ન કરિસિ સિઝાય, સમિતિ ગુપ્તિ ન ધરીસ ચિત્ત લાય;
શરીરમોહે ન કરિસિ તપ, કરિસ કષાય બાંધિસ તો અપ...૧૮૩

પરિષહ ન સહિસ તિમ ઉપસર્ગ, ધરીશ નહીં શીલંગ રથવર્ગ;
તો મુંકાતો પણ ભવપાર, મુનિ કિમ તું રિસવેષે ધાર...૧૮૪

‘હે મુનિ ! તું વિકથાદિ પ્રમાદ કરીને સ્વાધ્યાય કરવા ઈચ્છતો નથી, વિષયાદિ પ્રમાદથી સમિતિ અને ગુપ્તિ પાળતો નથી, શરીર પર મમત્વથી બંને પ્રકારના તપ કરતો નથી. નજીવા કારણથી કષાય કરે છે, પરિષહ તથા ઉપસર્ગ સહન કરતો નથી, (અઢાર હજાર) શીલાંગ ધારણ કરતો નથી તે છતાં તું મોક્ષ મેળવવા ઈચ્છે છે, પણ હે મુનિ ! વેશમાત્રથી સંસાર સમુદ્રનો પાર કેવી રીતે પામીશ ?.’...૨-૩

आजीविकार्थमिह यद्यतिवेषमेष,
धत्से चरित्रममलं न तु कष्टभीरुः ।
तद्वेत्सि किं न न बिभेति जगज्जिधृक्षु-
र्मृत्युः कुतोऽपिनरकश्च न वेषमात्रात् ।।४।। (वसंततिलका)

આજીવિકાયે એ જે વેષ, ધરે ચરિત્ર ન પાલે લેશ;
લખિતો ન બીહે લેત જગત, મૃત્યુ નરક વેષે ન લહત...૧૮૫

‘તું આજીવિકા માટે જ સંસારમાં યતિનો વેશ ધારણ કરે છે પણ કષ્ટથી ડરી જઈને શુદ્ધ ચારિત્ર પાળતો નથી, પણ તને ખબર નથી કે તમામ જગતને ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છાવાળું મૃત્યુ અને નરક કાંઈ કોઈપણ પ્રાણીના વેષ ઉપરથી ડરી જતાં નથી.’...૪

वेषेण माद्यसि यतेश्चरणं विनात्मन्,
पूजां च वाञ्छसि जनाद्बहुधोपधिं च ।
मुग्धप्रतारणभवे नरकेऽसि गन्ता,
न्यायं बिभर्षि तदजागलकर्तरीयम् ।।५।। (वसंततिलका)

ચરણ વિના યતિવેષે મદે, જીવ વાંછે પૂજોપધિ હૃદે;
વંચી મુગધ નરકભવ જઈશ, અજગલ પાલી ન્યાય વહીશ...૧૮૬

‘હે આત્મન્ ! તું વર્તન (ચારિત્ર) વગર માત્ર યતિનાં વેશથી જ મક્કમ રહે છે (અહંકાર કરે છે) અને વળી લોકોની પૂજાની અપેક્ષા રાખે છે અને અનેક પ્રકારે વસ્ત્ર પાત્રાદિ ઉપધિ મેળવવાની ઈચ્છા રાખે છે, તેથી ભોળા વિશ્વાસ રાખનારા

લોકોને છેતરવાથી પ્રાપ્ત કરેલ નરકમાં તું જરૂર જવાનો છે એમ લાગે છે. ખરેખર ! તું 'અજાગળ કર્તરીન્યાય' ધારણ કરે છે.'..૫

जाने ऽस्ति संयमतपोभिरमीभिरात्म–
न्नस्य प्रतिग्रहभरस्य न निष्क्रयो ऽपि ।
किं दुर्गतौ निपततः शरणं तवास्ते–
सौख्यञ्च दास्यति परत्र किमित्यवेहि ॥६॥ (वसंततिलका)

આતમ ન થયો સંયમ તપે, પ્રતિગ્રહ ભાર મૂલ પણ કપે;
શું તુઝ દુરગતિ પડતાં શરણ, જીવ થાશે પરભવ તુઝ કવણ...૧૮૭

'મારા જાણવા પ્રમાણે હે આત્મન્ ! આવા પ્રકારના સંયમ અને તપથી તો (ગૃહસ્થ પાસેથી લીધેલા પાત્ર, ભોજન વિગેરે) વસ્તુઓનું ભાડુ પણ પુરૂં થતું નથી. ત્યારે દુર્ગતિમાં પડતાં તને શું શરણ થશે ? અને પરલોકમાં સુખ કોણ આપશે ? તેનો વિચાર કર.'...૬

किं लोकसत्कृतिनमस्कारणार्चनाद्यै,
रे मुग्ध ! तुष्यसि विनापि विशुद्धयोगान् ।
कृन्तन् भवान्धुपतने तव यत्प्रमादो,
बोधिद्रुमाश्रयमिमानि करोति पर्शून् ॥७॥ (वसंततिलका)

શું જન સત્કારે પૂજણે, અરે મુગધ ! તુસે વિણ ગુણે;
બોધિબીજ તરુને એ પરશુ, પ્રમાદરૂપ ભવમાંહિ કરશું...૧૮૮

'તારા ત્રિકરણ યોગ શુદ્ધ નથી છતાં પણ લોકો તારો આદર સત્કાર કરે, તને નમસ્કાર કરે અથવા તારી પૂજા સેવા કરે ત્યારે હે મૂઢ ! તું શા માટે સંતોષ માને છે ? સંસાર સમુદ્રમાં પડતા તને આધાર ફકત બોધિવૃક્ષનો છે, તે ઝાડને કાપી નાંખવામાં નમસ્કારાદિથી થતો સંતોષાદિ પ્રમાદ આ (લોકસત્કાર વિગેરેને) કુહાડા બનાવે છે.'...૭

गुणांस्तवाश्रित्य नमन्त्यमी जना,
ददत्युपध्यालयभैक्ष्यशिष्यकान् ।
बिना गुणान् वेषमृषेर्बिभर्षि चेत्,
ततष्ठकानां तव भाविनी गतिः ॥८॥ (वंशस्थविल)

નમે ભવિક તુઝ ગુણ આસરી, આપે ઉપધિ વસતી બહુપરી;
વેષ ધરી મુનિ તું ગુણ વિના, ઠગની ગતિ ભાવી તુઝ મના...૧૮૯

'આ લોક તારા ગુણોને આશ્રયીને તને નમે છે અને ઉપધિ, ઉપાશ્રય, આહાર અને શિષ્યો તને આપે છે. હવે જો ગુણ વગર ઋષિ (યતિ)નો વેશ તું ધારણ કરતો હોઈશ તો ઠગના જેવી તારી ગતિ થશે.'...૮

नाजीविका प्रणयिनीतनयादिचिन्ता,
नो राजभीश्च भगवत्समयं च वेत्सि ।
शुद्धे तथापि चरणे यतसे न भिक्षो?।
तत्ते परिग्रहभरो नरकार्थमेव ॥९॥ (वसंततिलका)

ખાવણ પીવણની નહિ ચિંત, ન રાજભય જાણે સિદ્ધંત;
તો પણ શુદ્ધ ચરણમેં યતન, ન કરે મુનિ તો નરકમાં પતન...૧૯૦

'તારે આજીવિકા સ્ત્રી, પુત્ર વિગેરેની ચિંતા નથી, રાજય તરફની બીક નથી, અને ભગવાનનાં સિદ્ધાંતો તું જાણે છે. અથવા સિદ્ધાંતના પુસ્તકો તારી પાસે છે. છતાં પણ હે યતિ ! જો તું શુદ્ધ ચારિત્ર માટે યત્ન કરીશ નહિ તો પછી તારી પાસેની વસ્તુઓનો ભાર (પરિગ્રહ) નરક માટે જ છે.'...૯

शास्त्रज्ञोऽपि धृतव्रतोऽपि गृहिणीपुत्रादिबन्धोज्झितो-
ऽप्यङ्गी यद्यतते प्रमादवशगो न प्रेत्यसौख्यश्रिये ।
तन्मोहद्विषतस्त्रिलोकजयिनः काचित्परा दुष्टता,
बद्धायुष्कतया स वा नरपशुर्नूनं गमी दुर्गतौ ॥१०॥
(शार्दूलविक्रीडितं)

શાસ્ત્ર જાણ પણ લેઈ વિરત, ન રહે સ્ત્રીસુત નિજ બંધે રહિત;
પ્રાણી તિણે પ્રમાદે કરી, લુંટાઈ પરભવ નિજ સિરી...૧૯૧

'શાસ્ત્રનો જાણનારો હોય, વ્રત ગ્રહણ કરેલાં હોય તથા, સ્ત્રી, પુત્ર વિગેરેનાં બંધનથી મુકત હોય, છતાં પ્રમાદને વશ પડીને પરલૌકિક સુખરૂપ લક્ષ્મી માટે આ પ્રાણી કાંઈ યત્ન કરતો નથી. તેમાં ત્રણ લોકને જીતનાર મોહ નામના શત્રુની કોઈ અવાચ્ય દુષ્ટતા કારણરૂપ હોવી જોઈએ અથવા તો તે નરપશુ અગાઉ આયુષ્ય બાંધેલ હોવાને લીધે જરૂર દુર્ગતિમાં જનાર હોવો જોઈએ.'...૧૦

उच्चारयस्यनुदिनं न करोमि सर्वं,
सावद्यमित्यसकृदेतदथो करोषि ।
नित्यं मृषोक्तिजिनवञ्चनभारितात्तत्,
सावद्यतो नरकमेव विभावये ते ॥११॥ (वसंततिलका)

ન કરું હું ઈમ નિત્ય ઉચરે, સાવદ્ય સરવ તેહ વલિ કરે;
નિત જૂઠે વચને મન રંજિ, પાપે જાણ નરકગતિ ગંજિ...૧૯૨

'તું હંમેશા દિવસ અને રાતમાં થઈ નવ વાર કરેમિભંતેનો પાઠ ભણતાં બોલે છે કે હું સાવદ્ય કામ નહીં કરૂં અને પાછો વારંવાર તે જ કર્યા કરે છે. આ સાવદ્યકર્મો કરી તું ખોટું બોલનાર થવાથી પ્રભુને પણ છેતરનાર છે. અને તે પાપના ભારથી ભારે થએલા તારે માટે તો નરક જ છે એમ હું ધારૂં છું.'..૧૧

वेषोपदेशाद्युपधिप्रतारिता,
ददत्यभीष्टानृजवोऽधुना जनाः ।
भुंक्षे च शेषे च सुखं विचेष्टसे,
भवान्तरे ज्ञास्यसि तत्फलं पुनः ॥१२॥ (उपजाति)

વેષે તુઝ આપે એ લોક, ઉપદેશે વંચ્યા બહુ થોક;
સુયે સુખે રહે ભોગવે, જાણીશ તે ફલ તું પરભવે...૧૯૩

‘વેશ, ઉપદેશ અને કપટથી છેતરાયેલા ભદ્રક લોકો તને હાલ વાંછિત વસ્તુઓ આપે છે, તું સુખે ખાય છે, તું સુખે સુવે છે, અને ફરતો ફરે છે, પણ આવતા ભવે તેનાં ફળ જાણીશ.’...૧૨

आजीविकादिविविधार्त्तिभृशानिशार्त्ताः,
कृच्छ्रेण केऽपि महतैव सृजन्ति धर्मान् ।
तेभ्योऽपि निर्दय ! जिघृक्षसि सर्वमिष्टं,
नो संयमे च यतसे भविता कथं ही ? ॥१३॥ (वसंततिलका)

આજીવિકા પ્રમુખ દુઃખભર્યા, કષ્ટે કેઈ રહે ધર્મ વર્યા;
તેથી પણ નિરદય તું ઈષ્ટ, વાંછે પણ નહીં નિયમ વિશિષ્ટ...૧૯૪

‘આજીવિકા ચલાવવી વિગેરે અનેક પ્રકારની પીડાઓથી રાત-દિવસ બહુ હેરાન થતા કેટલાક ગૃહસ્થો મહામુશ્કેલીથી ધર્મકાર્યો કરતા હોય છે, તેઓ પાસેથી પણ હે દયાહીન યતિ ! તું તારી સર્વ ઈષ્ટ વસ્તુઓ મેળવવા ઈચ્છા રાખે છે અને સંયમમાં યત્ન કરતો નથી, ત્યારે તારૂં શું થશે ?’..૧૩

आराधितो वा गुणवान् स्वयं तरन्,
भवाब्धिमस्मानपि तारयिष्यति ।
श्रयन्ति ये त्वामिति भूरिभक्तिभिः,
फलं तवैषां च किमस्ति निर्गुण ? ॥१४॥ (उपजाति)

પોતે તરતો સે ગુણવંત; આરાધ્યો તારે ભવિજંત;
તુઝ નિગુણને જે આસરે, કેહવું તેહ ભગવતિફલ વરે...૧૯૫

‘આ ગુણવાન પુરુષની આરાધના કરી હોય તો તે ભવસમુદ્ર તરે ત્યારે આપણને પણ તારશે એવા પ્રકારની બહુ ભક્તિથી ઘણા માણસો તારો આશ્રય કરે છે. તેથી હે નિર્ગુણ ! તને અને તેઓને શું લાભ છે ?’..૧૪

स्वयं प्रमादैर्निपतन् भवाम्बुधौ,
कथं स्वभक्तानपि तारयिष्यसि ?
प्रतारयन् स्वार्थमृजून् शिवार्थिनः,
स्वतोऽन्यतश्चैव विलुप्यसेंऽहसा ॥१५॥ (वंशस्थविल)

નિજ પરમાદે પોતે પડે, તે કિમ તારે પરને તડે;
નિજકાજે ભવિને વંચતો, નિજપર પાપે ખાયે ખતો...૧૯૬

‘તું પોતે પ્રમાદ વડે સંસાર સમુદ્રમાં પડતો જાય છે ત્યાં પોતાના ભકતોને તું કેવી રીતે તારવાનો ! બિચારા મોક્ષાર્થી સરળ જીવોને પોતાના સ્વાર્થ માટે છેતરીને પોતાની અને અન્ય દ્વારા પાપવડે તું ખરડાય છે.’...૧૫

गृह्णासि शय्याहृति पुस्तकोपधीन्,
सदा परेभ्यस्तपसस्त्वियं स्थितिः ।
तत्ते प्रमादाद्भरितात्प्रतिग्रहै -
र्ॠणार्णमग्नस्य परत्र का गतिः ? ॥१६॥ (उपजाति)

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

લ્યે શય્યા પુસ્તક આહાર, પર પાસે એ તપ આચાર;
પ્રમાદથી પરભવમેં કિસી, રૂણરૂણીયાની તુજ ગતિ થસી...૧૯૭

'તું બીજાઓ પાસેથી વસતિ, આહાર, પુસ્તક અને ઉપધિ ગ્રહણ કરે છે એ સ્થિતિ તો તપસ્વી લોકોની (શુદ્ધ ચારિત્રવાળાઓની) છે. તું તે વસ્તુઓનો સ્વીકાર કરીને પાછો પ્રમાદવશ પડી જાય છે, ત્યારે મોટા દેવામાં ડૂબેલા તારી પરભવે શી ગતિ થશે ?'...૧૬

न कापि सिद्धिर्न च तेऽतिशायि,
मुने ! क्रियायोगतपः श्रुतादि ।
तथाऽप्यहङ्कारकदर्थितस्त्वं,
ख्यातीच्छया ताम्यसि धिङ्मुधा किम् ? ॥१७॥ (उपजाति)

મુનિવર તુજઝ નહીં કા સિદ્ધિ, કિરિયા તપયોગે ગુણબુદ્ધિ;
તો પણ તું કાં માને ભર્યો, સ્તુતિ વાંછે શું દુઃખે પર્યો...૧૯૮

'હે મુનિ ! તારામાં કોઈ ખાસ પ્રકારની સિદ્ધિ નથી, ઉંચા પ્રકારની ક્રિયા નથી, નથી યોગ, તપસ્યા કે જ્ઞાન છતાં પણ અહંકારથી કદર્થના પામેલો પ્રસિદ્ધિ પામવાની ઈચ્છાથી હે અધમ ! તું નકામો પરિતાપ શા માટે કરે છે ?'..૧૭

हीनोऽप्यरे भाग्यगुणैर्मुधात्मन् !
वाञ्छंस्तवार्चाद्यनवाप्नुवंश्च ।
ईर्ष्यन् परेभ्यो लभसेऽतिताप-
मिहापि याता कुगतिं परत्र ॥१८॥ (उपजाति)

નિર્ભાગી આતમ ગુણહીન, સ્તુતિ વાંછે અણહુંતઈ દીણ;
રીસી પરથી લાભે તાપ, ઈહભવ પરભવ કુગતિ પાપ...૧૯૯

'હે આત્મન્ ! તું નિષ્પુણ્યક છે છતાં પણ પૂજા વિગેરેની ઈચ્છા રાખે છે અને નથી મળતાં ત્યારે બીજા ઉપર દ્વેષ કરે છે. તેથી આ ભવમાં બળતરા વહોરી લે છે અને પરભવે કુગતિમાં જવાનો છે.'...૧૮

गुणैर्विहीनोऽपि जनानतिस्तुति-
प्रतिग्रहान्यन्मुदितः प्रतीच्छसि ।
लुलायगोऽश्वोष्ट्रखरादिजन्मभि-
र्विना ततस्ते भविता न निष्क्रयः ॥१९॥ (वंशस्थ)

ગુણહીણો જન નમનાદિકે, સુખ વાંછે હરખભર થકે;
મહિષ વૃષભ ખર જનમની પરે, ગુણ વિન તુઝ તિણ મૂલ ન સરે...૨૦૦

'તું ગુણ વિનાનો છે છતાં પણ લોકો તરફથી વંદન, સ્તુતિ, આહાર, પાણીનું ગ્રહણ વિગેરે ખુશ થઈને મેળવવા ઈચ્છા રાખે છે. પણ યાદ રાખજે કે પાડા, ગાય, ઘોડા, ઊંટ, કે ગધેડાના જન્મ લીધા વગર તું તે દેવામાંથી છૂટી શકીશ નહીં.'...૧૯

गुणेषु नोद्यच्छसि चेन्मुने ! ततः,
प्रगीयसे यैरपि वन्द्यसेऽर्च्यसे ।
जुगुप्सितां प्रेत्य गतिं गतोऽपि -
तैर्हसिष्यसे चाभिभविष्यसेऽपि वा ॥२०॥ (वंशस्थविल)

મુનિ જો ઉજમે નહિ ગુણ વિષે, વંદન સેવ કરાવે મિષે;
નંદાઈસ પરભવ ગતિ ગયો, હસી તિણે તું અભિભવ લયો...૨૦૧

‘હે મુનિ ! જો તું ગુણ મેળવવા યત્ન કરતો નથી તો પછી જેઓ તારી ગુણ સ્તુતિ કરે છે, તને વાંદે છે અને પૂજે છે તેઓ જ જયારે તું કુગતિમાં જાઈશ ત્યારે તને ખરેખર હસશે અથવા તારો પરાભવ કરશે.’...૨૦

दानमाननुतिवन्दनापरैर्मोदसे–
निकृतिरन्जितैर्जनैः ।
न त्ववैषि सुकृतस्य चेल्लवः,
कोऽपि सोऽपि तव लुट्यते हि तैः ॥२१॥ (रथोद्धता)

દાન માન થુતિ વંદન કર્યે, હરખે માયા રંજ પર્યે;
નવિ જાણે જો સુકૃત નામ, કુણ તું તિણ લૂટયો તુઝ ગામ ?   ૨૦૨

‘તારી કપટજાળથી રંજન પામેલા લોકો તને દાન આપે, માન આપે, નમસ્કાર કરે કે વંદન કરે ત્યારે તું રાજી થાય છે, પણ તું જાણતો નથી કે તારી પાસે એક લેશ સુકૃત્ય હશે તે પણ તેઓ લૂંટી જાય છે.’...૨૧

भवेद्गुणी मुग्धकृतैर्न हि स्तवैर्न–
ख्यातिदानार्चनवन्दनादिभिः ।
विना गुणान्नो भवदुःखसंक्षय–
स्ततो गुणानर्जय किं स्तवादिभिः ? ॥२२॥ (उपजाति)

મુગ્ધ કહ્યે ન હુવે તું ગુણી, કર્યે દાન પૂજાવિધિ ઘણી;
ગુણવિણ ન હુવે તુઝ ભવનાસ, શું સ્તવનાયે લ્યે ગુણગ્રાસ...૨૦૩

‘ભોળા જીવોએ કરેલી સ્તુતિથી કોઈ માણસ ગુણવાન થતો નથી, તેમજ પ્રખ્યાતિ પામવાથી અથવા દાન, અર્ચન અને પૂજન મેળવવાથી પણ કોઈ ગુણવાન થતો નથી, ગુણ વગર સંસારના દુઃખોનો ક્ષય થતો નથી તેટલા માટે હે ભાઈ ! ગુણ ઉપાર્જન કર. આ સ્તુતિ વિગેરેથી શું લાભ ?’..૨૨

अध्येषि शास्त्रं सदसद्विचित्रा–
लापादिभिस्ताम्यसि वा समायैः ।
येषां जनानामिह रन्जनाय,
भवान्तरे ते क्व मुने ! क्व च त्वम् ॥२३॥ (उपजाति)

ભણી શાસ્ત્ર સત્ અસત્ વિચિત્ર, આલાપે માયાયે તત્ર;
જે જનને રંજે ઈહભવે, કુણ તે તું કુણ મુનિ પરભવે...૨૦૪

‘જે મનુષ્યોનું મનરંજન કરવા માટે તું સારાં અને ખરાબ અનેક પ્રકારનાં શાસ્ત્રો ભણે છે. અને માયા પૂર્વક વિચિત્ર પ્રકારનાં ભાષણોથી (કંઠશોષાદિ) ખેદ સહન કરે છે તેઓ ભવાંતરમાં કયાં જશે ? અને તું કયાં જઈશ ?’..૨૩

परिग्रहं चेद्व्यजहा गृहादेस्तत्किं–
नु धर्मोपकृतिच्छलात्तम् ।
करोषि शय्योपधिपुस्तकादे–
र्गरोऽपि नामान्तरतोऽपि हन्ता ॥२४॥ (उपेन्द्रवज्रा)

ઘર પરમુખ પરિગ્રહ મુનિ છાંડી, ધર્મોપગરણ છલ તે માંડી;
કરે શય્યાદિક ઉપગ્રહપણે, નિશ્ચે વિષ નામાંતર જણે...૨૦૫

'ઘર વિગેરે પરિગ્રહને તેં તજી દીધા છે તો પછી ધર્મના ઉપકરણને બહાને શય્યા, ઉપધિ, પુસ્તક વિગેરેનો પરિગ્રહ શા માટે કરે છે ? ઝેરને નામાંતર કર્યાથી પણ તે મારે છે.'...૨૪

परिग्रहात्स्वीकृतधर्मसाधना-
भिधानमात्रात्किमु मूढ ! तुष्यसि ?
न वेत्सि हेम्नाप्यतिभारिता तरी,
निमज्जयत्यङ्गिनमम्बुधौ द्रुतम् ।।२५।। (वंशस्थ)

કરે ધરમ સાધન પરિગ્રહે, તુસે નામે મૂરકા કિહે;
નવિ જાણે સોનાને ભાર, નાવ ન બૂડે પારાવાર...૨૦૬

'હે મૂઢ ! ધર્મના સાધનને ઉપકરણાદિનું નામ માત્ર આપીને સ્વીકારેલા પરિગ્રહથી તું કેમ હર્ષ પામે છે ? શું તું જાણતો નથી કે વહાણમાં જો સોનાનો પણ અતિભાર ભર્યો હોય તો તે પણ બેસનાર પ્રાણીને તુરત જ સમુદ્રમાં બૂડાડે છે.'...૨૫

येंऽह: कषायकलिकर्मनिबन्धभाजनं,
स्यु: पुस्तकादिभिरपीहितधर्मसाधनै: ।
तेषां रसायनवरैरपि सर्पदामयै-
रार्त्तात्मनां गदहृते: सुखकृत्तु किं भवेत् ? ।।२६।। (मृदंग)

પાપકષાય કરમ ભાજને, મુનિ હુવે પણ ઈહાં ધર્મસાધને;
રસાયને પણ સુખ તેહને, ન હુવે અસાધ્ય રજ જેહને...૨૦૭

'જેના વડે ધર્મ સાધનની વાંછા રાખી હોય એવાં પુસ્તકાદિ વડે પણ જે પ્રાણીઓ પાપ, કષાય, કંકાસ અને કર્મબંધ કરે ત્યારે તેઓને સુખનું સાધન શું થાય ? જે પ્રાણીના વ્યાધિઓ ઉત્તમ પ્રકારનાં રસાયણોથી પણ ઉલટા વધારે પ્રસરતા જાય તેને વ્યાધિની શાંતિ માટે સાધન શું થઈ શકે ?'..૨૬

रक्षार्थं खलु संयमस्य गदिता येऽर्था यतिनां जिनै-
र्वास: पुस्तकपात्रकप्रभृतयो धर्मोपकृत्यात्मका: ।
मूर्छन्मोहवशात्त एव कुधियां संसारपाताय धिक् !
स्वं स्वस्यैव वधाय शस्त्रमधियां यद्दुष्प्रयुक्तं भवेत् ।।२७।।
(शार्दूलविक्रीडितम्)

જિને કહ્યા મુનિ સંયમરખા, જે તે વસ્ત્ર પાતર પરમુખા;
મોહ્યા તેણે હે ભવપીડવે, નિજશસ્ત્રે રિયે નહ દુખ હવે...૨૦૮

'વસ્ત્ર, પુસ્તક અને પાત્રાં વગેરે ધર્મોપકરણના પદાર્થો શ્રી તીર્થંકર ભગવાને સંયમની રક્ષા માટે યતિઓને બતાવ્યા છે તે છતાં મંદબુદ્ધિવાળા મૂઢ જીવો વધારે મોહમાં પડીને તેને સંસારમાં પાડવાના સાધનભૂત બનાવે છે. તેઓને ખરેખર ધિક્કાર છે ! મૂર્ખ માણસ વડે અકુશળતાથી વપરાયેલું શસ્ત્ર (હથિયાર) તેના પોતાના જ નાશનું નિમિત્ત થાય છે.'..૨૭

संयमोपकरणच्छलात्परा-
न्भारयन् यदसि पुस्तकादिभिः ।
गोखरोष्ट्रमहिषादिरूपभृत्त-
च्चिरं त्वमपि भारयिष्यसे ॥२८॥ (रथोद्धता)

સંયમ છલથી પર અભિભવે, ભારે પુસ્તક પ્રમુખે રવે;
વૃષભ ઉંટ મહિષાદિક રૂપ, ધરિ વહિસ તું ભાર અનૂપ...૨૦૯

'સંયમ ઉપકરણના બહાનાથી પુસ્તક વિગેરે વસ્તુઓનો બીજા ઉપર તું ભાર મૂકે છે, પણ તે ગાય, ગધેડાં, ઊંટ, પાડા વિગેરેનાં રૂપ તારી પાસે લેવરાવીને ઘણા કાલ પર્યંત તને ભાર વહન કરાવશે.'...૨૮

वस्त्रपात्रतनुपुस्तकादिनः,
शोभया न खलु संयमस्य सा ।
आदिमा च ददते भवं परा,
मुक्तिमाश्रय तदिच्छयैकिकाम् ॥२९॥ (रथोद्धता)

વસ્ત્ર પાત્ર તનુ પુસ્તક લોભ, કરવે ન હવે સંયમસોભ;
લોભે પડવું ભવનિધિમાંહિ, સંયમ શોભે શિવગતિ છાંહિ. ॥
એક વસ્ત્ર પાત્રાદિક શોભ, બીજા સંયમપાલણ શોભ;
પહિલી ભવ ઘે બીજી મુગતિ, શુદ્ધ જાણી તું એક જ ગ્રહતિ...૨૧૦

'વસ્ત્ર, પાત્ર, શરીર કે પુસ્તક વિગેરેની શોભા કરવાથી કાંઈ સંયમની શોભા થતી નથી. પ્રથમ પ્રકારની શોભા (ભવ) વૃદ્ધિ આપે છે અને બીજા પ્રકારની શોભા મોક્ષ આપે છે. માટે આ બંનેમાંથી તારી મરજી આવે તે એક શોભાનો આશ્રય કર અથવા તે માટે વસ્ત્ર, પુસ્તક વિગેરે શોભાનો ત્યાગ કરીને હે યતિ ! મોક્ષ મેળવવાની ઈચ્છાવાળો પણ તું સંયમની શોભામાં કેમ યત્ન કરતો નથી ?'..૨૯

शीतातपाद्यान्न मनागपीह,
परीषहांश्चेत्क्षमसे विसोढुम् ।
कथं ततो नारकगर्भवास-
दुःखानि सोढासि भवान्तरे त्वम् ? ॥३०॥ (उपजाति)

શીત તાપાદિક થોડું લહે, તે પિ પરિષહ તું નવિ સહે;
તો કિમ નરક ગરભ દુઃખખાણ, સહીસ ભવાંતરી કેમ અજાણ ? ૨૧૧

'આ ભવમાં જરાય ઠંડી, તાપ વિગેરે પરિષહો સહન કરવાને શક્તિમાન્ થતો નથી. તો પછી ભવાંતરમાં નારકીનાં તેમજ ગર્ભવાસનાં દુઃખો કેવી રીતે સહન કરીશ ?'..૩૦

मुने ! न किं नश्वरमस्वदेह-
मृत्पिण्डमेनं सुतपोव्रताद्यैः ।
निपीड्य भीतिर्भवदुःखराशे-
र्हित्वात्मसाच्छैवसुखं करोषि ? ॥३१॥ (उपजाति)

મુનિ શું વિણસિત વપુ મૃત્પિંડ, પીડી ઘાલી તપ વિરતિ કરંડ;
જાણે જો ભવભય દુખરાશ, તો આતમ કર શિવસુખવાસ...૨૧૨

'હે મુનિ ! આ શરીરરૂપી માટીનો પિંડ નાશવંત છે અને પોતાનો નથી, તેને ઉત્તમ પ્રકારના તપ અને વ્રતો કરીને પીડા આપી અનંતભવમાં પ્રાપ્ત થનારાં દુઃખો દૂર કરી નાંખીને મોક્ષસુખને આત્મસન્મુખ કેમ કરતો નથી ?'...૩૧

यदत्र कष्टं चरणस्य पालने,
परत्र तिर्यङ्नरकेषु यत्पुनः ।
तयोर्मिथः सप्रतिपक्षता स्थिता,
विशेषदृष्ट्याऽन्यतरं जहीहि तत् ।।३२।। (वंशस्थविल)

ઈહાં કષ્ટ જે ચારિત વિષે, પરભવ તિરયગ નારગ શિખે;
સપ્રતિપક્ષપણું બે માંહિ, વિશેષ નિજરે લ્યે ઈક ચાહિ...૨૧૩

'ચારિત્ર પાળવામાં આ ભવમાં જે કષ્ટ પડે છે અને પરભવમાં નારકી અને તિર્યંચગતિમાં જે કષ્ટ પડે છે તે બંનેને અરસપરસ પ્રતિપક્ષીપણું છે, માટે સમજણ વાપરીને બેમાંથી એકને તજી દે.'...૩૨

शमत्र यद्बिन्दुरिव प्रमादजं,
परत्र यच्चाब्धिरिव द्युमुक्तिजम् ।
तयोर्मिथः सप्रतिपक्षता स्थिता,
विशेषदृष्ट्याऽन्यतरद्गृहाण तत् ।।३३।। (वंशस्थविल)

પ્રમાદ સુખ તે ઈહાં બિંદનો, દિવ શિવસુખ પરભવ સમુદનો,
એ બે માં પખ લેવા વૈર, વિશેષ નિજરે ઈક લ્યે સૈર...૨૧૪

'આ ભવમાં પ્રમાદથી જે સુખ થાય છે તે બિંદુ જેટલું છે અને પરભવમાં દેવલોક અને મોક્ષસંબંધી જે સુખ થાય છે તે સમુદ્ર જેટલું છે. આ બંને સુખને પરસ્પર પ્રતિપક્ષીપણું છે, માટે વિવેક વાપરીને બેમાંથી અકને તું ગ્રહણ કર.'...૩૩

नियंत्रणा या चरणेऽत्र तिर्यक्,
स्त्रीगर्भकुम्भीनरकेषु या च ।
तयोर्मिथः सप्रतिपक्षभावा-
द्विशेषदृष्ट्याऽन्यतरां गृहाण ।।३४।। (उपजाति)

પરવશતા ચારિત્રમાં ઈહાં, તિર્યગ સ્ત્રી ગર્ભ નરકસુ કિહાં;
તેમાં વૈર પખાપખ ભાવ, વિશેષ જાણી લ્યે ઈક દાવ...૨૧૫

'ચારિત્ર પાળવામાં આ ભવમાં તારા પર નિયંત્રણા થાય છે. અને પરભવે તિર્યંચગતિમાં, સ્ત્રીના ગર્ભમાં અથવા નારકીના કુંભીપાકમાં નિયંત્રણ (કષ્ટપરાધીનપણું) થાય છે, આ બંને નિયંત્રણોને પરસ્પર વિરોધ છે. માટે વિવેક વાપરીને બેમાંથી એકને ગ્રહણ કર.'...૩૪

सह तपोयमसंयमयन्त्रणां,
स्ववशतासहने हि गुणो महान् ।
परवशस्त्वति भूरि सहिष्यसे,
न च गुणं बहुमाप्स्यसि कञ्चन ॥३५॥ (द्रुतविलंबित)

સહિ તપ સંયમ પરવશપણો, નિજવસ સહિવે હુવે ગુણ ઘણો;
પરવશ અતિ દુખ સહિવે કિસો, તુઝ ગુણ થાસ્યે ચીંતવિ ઈસો...૨૧૬

'તું તપ, યમ અને સંયમની નિયંત્રણા સહન કર. પોતાને વશ રહીને (પરિષહાદિનું દુઃખ) સહન કરવામાં મોટો ગુણ છે. પરવશ પડીશ ત્યારે તો દુઃખ બહુ ખમવું પડશે. અને તેનું કાંઈ પણ ફળ થશે નહીં'...૩૫

अणीयसा साम्यनियन्त्रणाभुवा,
मुनेऽत्र कष्टेन चरित्रजेन च ।
यदि क्षयो दुर्गतिगर्भवासगा-
ऽसुखावलेस्तत्किमवापि नार्थितम् ? ॥३६॥ (वंशस्थविल)

થોડે સમતા પરવશગુણે, મુનિ જે કષ્ટે ઘાતે ઈણે;
જો ક્ષય હવે દુર્ગતિ ગર્ભવાસ, તો કિમ તું વાંછે નહીં તાસ...૨૧૭

'સમતાથી અને નિયંત્રણા (પરિષહ સહન)થી થયેલા થોડાં જ કષ્ટ વડે તેમજ ચારિત્ર પાળવાને લીધે થયેલા થોડા કષ્ટ વડે જો દુર્ગતિમાં જવાની અને ગર્ભવાસમાં રહેવાની પરંપરાનો ક્ષય થઈ જતો હોય તો પછી શું ઈચ્છિત તું પામ્યો નહીં ?'...૩૬

त्यज स्पृहां स्वःशिवशर्मलाभे,
स्वीकृत्य तिर्यङ्नरकादिदुःखम् ।
सुखाणुभिश्चेद्विषयादिजातैः,
संतोष्यसे संयमकष्टभीरुः ॥३७॥ (उपजाति)

તજ વાંછા દિવ શિવસુખતણી, નરકાદિક દુઃખ લખ તિમ સુણી;
સુખ થોડે વિષયાદિકતણે, સંતોષાઈસ માં દુઃખ ઘણે...૨૧૮

'સંયમ પાળવાનાં કષ્ટથી ડરી જઈ વિષય કષાયથી થતાં અલ્પ સુખમાં જો તું સંતોષ પામતો હોય તો પછી તિર્યંચ નારકીનાં આગામી દુઃખો સ્વીકારીને સ્વર્ગ તેમજ મોક્ષ મેળવવાની ઈચ્છા તજી દે.'...૩૭

समग्रचिन्तार्त्तिहतेरिहापि,
यस्मिन्सुखं स्यात्परमं रतानाम् ।
परत्र चेन्द्रादिमहोदयश्रीः,
प्रमाद्यसीहापि कथं चरित्रे ? ॥३८॥ (उपजाति)

સહુ ચિંતા નાઠે જે ઈહાં, રાગીને સુખ હવે પણ કિહાં ?
પરભવ શિવસુખ લેખે પડે, શું તો પ્રમદે ચારિતતડે...૨૧૯

'ચારિત્રથી આ ભવમાં સર્વ પ્રકારની ચિંતા અને મનની આધિનો નાશ થાય છે તેથી તેમાં જેને લય લાગી હોય તેઓને મોટું સુખ થાય છે અને પરભવમાં ઈન્દ્રાસન કે મોક્ષની મહાલક્ષ્મી મળે છે. આ પ્રમાણે છે છતાં પણ આ ચારિત્રમાં શા માટે પ્રમાદ કરે છે ?'...૩૮

महातपोध्यानपरीषहादि,
न सत्त्वसाध्यं यदि धर्तुमीशः ।
तद्भावना: किं समितीश्च गुप्ती-
र्धत्से शिवार्थिन्न मन: प्रसाध्या: ॥३९॥ (उपजाति)

અતિતપ ધ્યાન પરિષહ જેહ, ન સધે જો અસમર્થે તેહ;
તો શું સમિતિ ગુપ્તિ ભાવના, ન ધરે જીવ શિવારથમના...૨૨૦

'ઉગ્ર તપસ્યા, ધ્યાન, પરિષહ વિગેરેથી સત્ત્વથી સાધી શકાય તેવા છે તે સાધવાને તું શકિતવાન ન હોય તો પણ ભાવના, સમિતિ અને ગુપ્તિ જે મનથી જ સાધી શકાય તેમ છે તેને હે મોક્ષાર્થી ! તું કેમ ધારણ કરતો નથી ?'..૩૯

अनित्यताद्या भज भावना: सदा,
यतस्व दुसाध्यगुणेऽपि संयमे ।
जिघृत्सया ते त्वरते ह्ययं यमः,
श्रयन् प्रमादान्न भवाद्बिभेषि किम् ? ॥४०॥ (वंशस्थविल)

અનિત્ય પ્રમુખ ભાવન નિતમેવ, યતતો સંયમ ગહિ નિતમેહ;
આયુસ યમ આવે સુ નજીક, પ્રમદે કાં ન લહે ભવભીક ? ૨૨૧

'અનિત્યપણું વિગેરે સર્વ ભાવનાઓ નિરંતર ભાવ, જે સંયમના (મૂળ તથા ઉત્તર) ગુણો મુશ્કેલીથી સાધી શકાય છે તેમાં યત્ન કર. આ યમ તને ખાઈ જવા માટે ઉતાવળ કરે છે ત્યારે પ્રમાદનો આશ્રય કરતી વખતે તું શું સંસાર ભ્રમણથી બીતો નથી ?'...૪૦

हतं मनस्ते कुविकल्पजालै-
र्वचोऽप्यवद्यैश्च वपु: प्रमादै: ।
लब्धीश्च सिद्धीश्च तथापि वाञ्छन्,
मनोरथैरेव हहा हतोऽसि ॥४१॥ (उपजाति)

તુઝ મન હણ્યું કુવિકલ્પનાદ, પાપ વચનમેં શરીર પ્રમાદ;
તો પણ લબ્ધિ સિદ્ધિ વાંછતો, મનોરથે ભંગાણો મતો...૨૨૨

'તારૂં મન ખરાબ વિકલ્પોથી હણાયેલું છે, તારાં વચન અસત્ય અને કઠોર ભાષણથી ખરડાયાં છે અને તારૂં શરીર પ્રમાદથી બગડયું છે, છતાં પણ તું લબ્ધિ અને સિદ્ધિની વાંછા કરે છે. ખરેખર ! તું (મિથ્યા) મનોરથોથી હણાયો છે'...૪૧

मनोवशस्ते सुखदु:खसङ्गमो,
मनो मिलेद्यैस्तु तदात्मकं भवेत् ।
प्रमाद चोरैरिति वार्यतां मिल-
च्छीलाङ्गमित्रैरनुषज्जयानिशम् ॥४२॥ (वंशस्थ)

તુઝ મન વશતો સુખ દુઃખ મેલ, મન મિલતે આતમ તહાં કેલ;
પ્રમાદ ચોરે મિલતો વાર, કરી સીલાંગ સજનની સાર...૨૨૩

'તને સુખ-દુઃખની પ્રાપ્તિ થવી તે તારા મનને વશ છે. મન જેની સાથે મળે છે તેની સાથે એકાકાર-એકમેક થઈ જાય છે. તેથી પ્રમાદરૂપ ચોરને મળતાં મનને રોકી રાખ- અટકાવ અને શીલાંગરૂપ મિત્રોની સાથે તેને નિરંતર જોડયા કર.'...૪૨

ध्रुवः प्रमादैर्भववारिधौ मुने !
तव प्रपातः परमत्सरः पुनः ।
गले निबद्धोरुशिलोपमोऽस्ति,
चेत्कथं तदोन्मज्जनमप्यवाप्स्यसि ॥४३॥ (वंशस्थ)

પ્રમાદથી ભવસમુદ્રે તુઝ, પડવો વલી પરમત્સર ઝુઝ;
દીસે તેં ગલ બાંધી શિલા, જલ પર આવવો તો મુસકલા...૨૨૪

'હે મુનિ ! તું પ્રમાદ કરે છે. તેને લીધે સંસાર સમુદ્રમાં તારો પાત તો જાણે નક્કી જ છે. પણ વળી પાછો બીજા ઉપર મત્સર કરે છે તે ગળે બાંધેલી મોટી શિલા જેવો છે. ત્યારે પછી તો તું તેમાંથી ઉંચો પણ કેવી રીતે આવી શકીશ ?'...૪૩

महर्षयः केऽपि सहन्त्युदीर्या-
प्युग्रातपादीन्यदि निर्जरार्थम् ।
कष्टं प्रसङ्गागतमप्यणीयोऽपीच्छन्-
शिवं किं सहसे न भिक्षो ! ॥४४॥ (उपजाति)

મહાતપી કે સહે ઉદીર, ઉગ્ર તપાદિક નિર્જરા હીર;
થોડે કષ્ટ પ્રસંગે થયો, તે પણ અણવાંછે મુનિ નયો...૨૨૫

'જયારે મોટા ઋષિમુનિઓ કર્મની નિર્જરા માટે ઉદીરણા કરીને પણ આતાપનાદિ સહન કરે છે. તો તું મોક્ષની ઈચ્છા રાખે છે ત્યારે પોતાની મેળે પ્રાપ્ત થયેલાં અત્યંત અલ્પ કષ્ટને પણ હે સાધુ ! કેમ સહન કરતો નથી ?'...૪૪

यो दानमानस्तुतिवन्दनाभि-
र्न मोदतेऽन्यैर्न तु दुर्मनायते ।
अलाभलाभादिपरीषहान् सहन्,
यतिः स तत्त्वादपरो विडम्बकः ॥४५॥ (ईन्द्रवंशा)

દાંન માન નતિ પ્રમુખે જેહ, નવિ હરખે વિપરીતે તેહ;
લાભાલાભ પરિષહ સહી, યતી તે બીજો વિટમહી...૨૨૬

'જે પ્રાણી દાન-માન (સત્કાર) સ્તુતિ અને નમસ્કારથી ખુશી થઈ જતો નથી અને તેથી વિપરિતથી (અસત્કાર વિ.થી) નાખુશ થતો નથી અને અલાભ વિગેરે પરિષહોને સહન કરે છે તે પરમાર્થથી યતિ છે બાકી બીજાઓ તો વેશ વિડંબક છે.'...૪૫

दधद् गृहस्थेषु ममत्वबुद्धिं,
तदीयतप्त्या परितप्यमानः ।
अनिवृतान्तः करणः सदा स्वै-
स्तेषां च पापैर्भ्रमिता भवेऽसि ॥४६॥ (उपजाति)

મમતા ધરતો શ્રાવક વિષે, તદીય તાપે તપીયો થશે;
નિજ મન અણસંવરતો સદા, ભમણહાર ભવતાપે મુદા...૨૨૭

'ગૃહસ્થ ઉપર મમત્વબુદ્ધિ રાખવાથી અને તેઓનાં સુખ-દુઃખની ચિંતાવડે તપવાથી તારૂં અંતઃકરણ સર્વદા વ્યાકુળ રહેશે, અને તારાં અને તેઓનાં પાપથી તું સંસારમાં રખડયા કરીશ.'..૪૬

Aacharya vijay shri Surendrasuriswarji Jain Tatvagyanshala

त्यक्त्वा गृहं स्वं परगेहचिन्ता-
तप्तस्य को नाम गुणस्तवर्षे ? ।
आजीविकास्ते यतिवेषतोऽत्र,
सुदुर्गतिः प्रेत्य तु दुर्निवारा ॥ ४७॥ (उपजाति)

નિજ ઘર છંડયું પરઘર ચિંત, તાપે કુણ ગુણ નામ મહંત;
આજીવિકા વેષે તુજ ચલે, દુરગતિ કાં નવિ શોચે કલે...૨૨૮

'પોતાનું ઘર ત્યજીને પારકા ઘરની ચિંતાથી પરિતાપ પામતા હે ઋષિ ! તને શો લાભ થવાનો છે ? (બહુ તો) યતિના વેષથી આ ભવમાં તારી આજીવિકા (સુખે) ચાલશે પણ પરભવમાં મહા માઠી દુર્ગતિ અટકાવી શકાશે નહિ.'...૪૭

कुर्वे न सावद्यमिति प्रतिज्ञां,
वदन्नकुर्वन्नपि देहमात्रात् ।
शय्यादिकृत्येषु नुदन् गृहस्थान्,
हृदा गिरा वाऽसि कथं मुमुक्षुः ? ॥४८॥ (उपजाति)

કરીશ ન પાપ ઈસું ભાખતો, કરતો પણ દેહે લ્યે ખતો;
શય્યાદિકે પ્રેરતો લોગ, મન વચને શો છે મુનિયોગ...૨૨૯

'હું સાવદ્ય કરીશ નહિ એવી પ્રતિજ્ઞાનું દરરોજ ઉચ્ચારણ કરે છે છતાં શરીર માત્રથી જ સાવદ્ય કરતો નથી. અને શય્યા વિગેરે કામોમાં તો મન અને વચનથી ગૃહસ્થોને પ્રેરણા કર્યા કરે છે. ત્યારે તું મુમુક્ષુ શેનો ?'..૪૮

कथं महत्त्वाय ममत्वतो वा,
सावद्यमिच्छस्यपि संघलोके ।
न हेममय्यप्युदरे हि शस्त्री,
क्षिप्ता क्षणोति क्षणतोऽप्यसून् किम् । ॥४९॥ (उपजाति)

કિસું મમત્વે મોટિમપણે, સાવદ્ય વંછયો પણ નિજ જણે;
સોનામે પાલિ નવિ પેટ, મારી હણે પ્રાણને નેટ ? ૨૩૦

'મહત્ત્વતા માટે અથવા મમત્વથી સંઘલોકોમાં પણ સાવદ્ય વાંછે છે ? પણ શું સોનાની છરી હોય તો પેટમાં મારવામાં આવે ત્યારે એક ક્ષણવારમાં પ્રાણનો નાશ કરતી નથી ?' ૪૯

रङ्कः कोऽपि जनाभिभूतिपदवीं त्यक्त्वा प्रसादाद्गुरो-
र्वेषं प्राप्य यतेः कथञ्चन कियच्छास्त्रं पदं कोऽपि च ।
मौखर्यादिवशी कृतर्जुजनतादानार्चनैर्गर्वभाग्-
आत्मानं गणयन्नरेन्द्रमिव धिग्गन्ता द्रुतं दुर्गतौ ॥५०॥
(शार्दूलविक्रीडितम्)

તજ પદવી કો ગુરુ પરસાદ, પામી વેષ ભણી ગ્રંથનાદ;
મુખરાઈથી વશી કરી લોગ, લઘે ઈંદ્રપદ દુરગતિ જોગ...૨૩૧

'કોઈ ગરીબ-રાંક માણસ લોકોના અપમાનને યોગ્ય સ્થાનક તજી દઈને ગુરુ મહારાજની કૃપાથી મુનિનો વેષ પામે છે. કંઈક શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે અને કોઈ

www.jaintatvagyanshala.org

પદવી મેળવે છે ત્યારે પોતાના વાચાલપણાથી ભદ્રકલોકોને વશ કરીને તે રાગી લોકો જે દાન કે પૂજા કરે છે તેથી પોતે ગર્વ માને છે અને પોતાની જાતને રાજા જેવી ગણે છે. આવાઓને ખરેખર ધિક્કાર છે ! તેઓ જલ્દી દુર્ગતિમાં જવાના છે. (અનંતા દ્રવ્ય લિંગો પણ આવી દશામાં વર્તવાથી નિષ્ફળ થયાં છે.)'...૫૦

प्राप्यापि चारित्रमिदं दुरापं,
स्वदोषजैर्यद्विषयप्रमादैः ।
भवाम्बुधौ धिक् पतितोऽसि भिक्षो !
हतो सि दुःखैस्तदनन्तकालम् ।।५१।। (उपजाति)

પામી પણ ચારિત એ દુર્લભ, વિષય પ્રમાદ રચ્યો જયું કલભ;
ભવકૂપે પડતો તું મુનિ, અનંત કાળે લેસી દુઃખખની...૨૩૨

'મહાકષ્ટથી પણ મળવું મુશ્કેલ એવું આ ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરીને પોતાના દોષથી ઉત્પન્ન કરેલાં વિષય અને પ્રમાદો વડે હે ભિક્ષુ ! તું સંસાર સમુદ્રમાં પડતો જાય છે અને તેના પરિણામે અનંતકાળ સુધી દુઃખ પામીશ.'...૫૧

कथमपि समवाप्य बोधिरत्नं,
युगसमिलादिनिदर्शनाद् दुरापम् ।
कुरु कुरु रिपुवश्यतामगच्छन्,
किमपि हितं लभसे यतोऽर्थितं शम् ।।५२।। (पुष्पिताग्रा)

કષ્ટે બોધિ રતન એ લહ્યો, યુગસમિલા દ્રષ્ટાંતે ગ્રહ્યો;
કરી કરી અંતરંગ રિપુ વશે, અણથાતો નિજ હિત જો કસે...૨૩૩

'યુગસમિલા વિગેરે દ્રષ્ટાંતથી મહામુશ્કેલીથી મેળવી શકાય તેવું બોધિરત્ન (સમકિત) પામીને શત્રુઓને તાબે થઈ ન જતાં કાંઈપણ આત્મહિત કર, જેથી કરીને ઈચ્છિત સુખ પ્રાપ્ત થાય.'...૫૨

द्विषस्त्विमे ते विषयप्रमादा,
असंवृता मानसदेहवाचः ।
असंयमाः सप्तदशापि हास्या-
दयश्च बिभ्यच्चर नित्यमेभ्यः ।।५३।। (उपेन्द्रवज्रा)

દુશ્મન એ તુઝ વિષય પ્રમાદ, અણગોપ્યા મનવચનદેહાદ;
એહ અસંયમ સતરે વલી, એથી બીહતો ચલિ ધર્મગલી...૨૩૪

'તારા શત્રુઓ-વિષય, પ્રમાદ, વિના અંકુશે પ્રવર્તાવેલાં મન, શરીર અને વચન, સત્તર અસંયમનાં સ્થાનક અને હાસ્યાદિ છ છે. તેઓનાથી તું નિરંતર ચેતતો (બીતો) ચાલજે.'...૫૩

गुरूनवाप्याप्यपहाय गेह-
मधीत्य शास्त्राण्यपि तत्त्ववाञ्चि ।
निर्वाहचिन्तादिभराद्यभावे-
ऽप्यूषे ! न किं प्रेत्य हिताय यत्नः ।।५४।। (उपजाति)

પામી ગુરુ છંડી નિજ ગેહ, ભણી શાસ્ત્ર તતવાચક જેહ;
નિજ નિરવાહ ચિંતાથી ટલ્યો, છો મુનિ હવે યતને કાં ગલ્યો...૨૩૫

'હે યતિ ! મહાન ગુરુની પ્રાપ્તિ થઈ, ઘરબાર છોડયા, તત્ત્વ પ્રતિપાદન કરનાર ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો અને નિર્વાહ કરવાની ચિંતા વિગેરેનો ભાર ઉતરી ગયો છતાં પણ પરભવના હિત માટે કેમ યત્ન થતો નથી ?'...૫૪

विराधितैः संयमसर्वयोगैः,
पतिष्यतस्ते भवदुःखराशौ ।
शास्त्राणि शिष्योपधिपुस्तकाद्या,
भक्ताश्च लोकाः शरणाय नालम् ॥५५॥ (उपजाति)

સંયમયોગ વિરાધનપણે, રહ્યો પડિસ ભવરાશે ઘણે;
શાસ્ત્ર શિષ્ય પુસ્તકને ઉપધિ, નિજ જન નહીં કોઈ શરણે સમધિ...૨૩૬

'સંયમના સર્વયોગોની વિરાધના કરવાથી તું જયારે ભવદુઃખના ઢગલામાં પડીશ ત્યારે શાસ્ત્રો, શિષ્યો, ઉપધિ પુસ્તક અને ભકત લોકો વિગેરે કોઈપણ તને શરણ આપવાને શકિતમાન થતાં નથી.'...૫૫

यस्य क्षणोऽपि सुरधामसुखानि पल्य-
कोटीर्नृणां द्विनवतीं ह्यधिकां ददाति ।
किं हारयस्यधम ! संयमजीवितं तत्,
हाहा प्रमत्त ! पुनरस्य कुतस्तवाप्तिः ? ॥५६॥ (वसंततिलका)

ક્ષણ પણ જેહનો સુખ સુરભવે, પલ્ય કોડી બાણું ઉપજવે;
સાધિક કાં તો સંયમ હરે, અને પ્રમાદ થકો કાં ફરે...૨૩૭

'જે સંયમની એક ક્ષણ પણ બાણુ ક્રોડ પલ્યોપમથી વધારે વખત સુધી દેવલોકનાં સુખો આપે છે એવા સંયમ જીવનને હે અધમ ! તું કેમ હારી જાય છે ? હે પ્રમાદી ! ફરીવાર તને આ સંયમની પ્રાપ્તિ પણ કયાંથી થશે ?'...૫૬

नाम्नापि यस्येति जनेऽसि पूज्यः,
शुद्धात्ततो नेष्टसुखानि कानि ।
तत्संयमेऽस्मिन् यतसे मुमुक्षोऽ-
नुभूयमानोरुफलेऽपि किं न ? ॥५७॥ (उपजाति)

જન પૂજે જેહને નામ, શુદ્ધ મને હવે અતિ સુખ ઠામ;
સંયમ વિષે જીવ કરિ યતન, જાણીએ ઉત્તમ ફળ રતન...૨૩૮

'સંયમના નામમાત્રથી પણ જો તું લોકોમાં પૂજાય છે તો જો ખરેખર તે શુદ્ધ હોય તો કયું ઈષ્ટ ફળ તને ન મળે ? જે સંયમનાં મહાન ફળ પ્રત્યક્ષ અનુભવવામાં આવ્યા છે તે સંયમમાં હે યતિ ! તું કેમ યત્ન કરતો નથી ?'...૫૭

વિરતિરૂપ અધિકાર એ, કહ્યો તેરમે થાન;
હવે સંવર કરવા ભણી, લિખીયે તાસ નિદાન.

ઈતિ શ્રી યતિશિક્ષોપદેશાધિકારઃ

१४-मिथ्यात्त्वादिनिरोधाधिकार

मिथ्यात्वयोगाविरतिप्रमादान्,
आत्मन् ! सदा संवृणु सौख्यमिच्छन् ।
असंवृत्ता यद्भवतापमेते,
सुसंवृता मुक्तिरमां च दद्युः ॥१॥ (उपजाति)

અવિરતિ યોગ પ્રમાદ મિથ્યાત, આતમ નિત સંવર કરી જાત;
ભવરૂપી એ અણસંવર્યા, મુગતિતણા સુખ દ્યે સંવર્યા...૨૩૯

'હે ચેતન ! જો તું સુખની ઇચ્છા રાખતો હોય તો મિથ્યાત્વ, યોગ, અવિરતિ અને પ્રમાદનો સંવર કર. તેઓનો સંવર કર્યો ન હોય તો તે સંસારનો તાપ આપે છે. પણ જો તેઓનો સારી રીતે સંવર કર્યો તો મોક્ષલક્ષ્મીને આપે છે.'..૧

मनः संवृणु हे विद्वन्नसंवृतमना यतः ।
याति तन्दुलमत्स्यो द्राक्, सप्तमीं नरकावनीम् ॥२॥

મન સંવર કરી રે પંડિત, સ્યું ન લખે અણસંવર રીત;
તરત હિ જાયે તંદુલી મત્સ, સાતમી પૃથિવીમાં બીભત્સ...૨૪૦

'હે વિદ્વાન ! મનનો સંવર કર. કારણ તંદુલમત્સ્ય મનનો સંવર કરતો નથી તો તુરત જ સાતમી નરકે જાય છે.'..૨

प्रसन्नचन्द्रराजर्षे-र्मनः प्रसरसंवरौ ।
नरकस्य शिवस्यापि, हेतुभूतौ क्षणादपि ॥३॥

પ્રસન્નચંદ રાજરૂષિ જેહ, મન મોકળે સંવરવે તેહ;
નરકના દલ પણ વલિ શિવદલ, ક્ષણ એકમાં મેલ્યા નિરમલ...૨૪૧

'ક્ષણવારમાં પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને મનની પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ અનુક્રમે નરક અને મોક્ષનું કારણ થઈ.'...૩

मनोऽप्रवृत्तिमात्रेण, ध्यानं नैकेन्द्रियादिषु ।
धर्मशुक्लमनः स्थैर्यभाजस्तु ध्यायिनः स्तुमः ॥४॥

મન અણલાધે જે જોઈએ, ધ્યાન ન એકેંદ્રિયાદિ થીએ;
ધરમ શુકૂલમાં મન થિર કર્યું, મનસંવર તે તેણે વર્યું...૨૪૨

'મનની પ્રવૃત્તિ ન કરવા માત્રથી જ ધ્યાન થતું નથી, જેમકે એકેન્દ્રિય વિગેરેમા. (તેઓને મન ન હોવાથી મનની પ્રવૃત્તિ નથી) પણ જે ધ્યાન કરનારા પ્રાણીઓ ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનને લીધે મનની સ્થિરતાના ભાજનભૂત થાય છે. તેઓની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ.'...૪

सार्थं निरर्थकं वा यन्मनः सुध्यानयन्त्रितम् ।
विरतं दुर्विकल्पेभ्यः पारगांस्तान् स्तुवे यतीन् ॥५॥

સકારણ નિકારણ જેહ, મન શુભ ધ્યાને યંત્રી લેહ;
દુર્વિકલ્પથી વિરમ્યા યતિ, પારંગામી તેહ જ સતી...૨૪૩

अध्यात्मकल्पद्रुम

'સાર્થકતાથી અથવા નિષ્ફલ પરિણામવાળા પ્રયત્નોથી પણ જેઓનુ મન સુધ્યાન તરફ જોડાયેલું રહે છે તેવા અને જેઓ ખરાબ વિકલ્પોથી દૂર રહે છે તેવા સંસારનો પાર પામેલા યતિઓને અમે સ્તવીએ છીએ.'..૫

वचोऽप्रवृत्तिमात्रेण, मौनं के के न बिभ्रति ? ।
निरवद्यं वचो येषां, वचोगुप्तांस्तु तान् स्तुवे ॥६॥

વચન અલાધે બહુલા જીવ, મૌન કરે નહિ કુણ કુણ કીવ;
નિરવદ્ય વચન અછે જેહમે, વચન ગુપ્તિ તે કહી તેહમે...૨૪૪

'વચનની અપ્રવૃત્તિ માત્રથી કોણ મૌન ધારણ કરતુ નથી ? પણ અમે તો જે વચનગુપ્તિવાળા પ્રાણીઓ નિરવદ્ય બોલે છે તેઓની સ્તવના કરીએ છીએ.'..૬

निरवद्यं वचो ब्रूहि, सावद्यवचनैर्यतः ।
प्रयाता नरकं घोरं, वसुराजादयो द्रुतम् ॥७॥

આતમ કહી તું નિરવદ્ય વચન, સુણ સાવદ્ય વચને દુઃખવસન;
પામ્યા ઘણા નરક અતિ ઘોર, વસુરાજાદિક વચનના ચોર...૨૪૫

'તુ નિરવદ્ય (નિષ્પાપ) વચન બોલ, કારણકે સાવદ્યવચન બોલવાથી વસુરાજા વિ. એકદમ ઘોર નરકમાં ગયા છે.'..૭

इहामुत्र च वैराय, दुर्वाचो नरकाय च ।
अग्निदग्धाः प्ररोहन्ति, दुर्वाग्दग्धाः पुनर्न हि ॥८॥

દુર્વચને ઈહભવ હવે વૈર, પરભવ નરક તણી દુઃખસૈર;
અગ્નિદગ્ધ ઉગે વળી વૃક્ષ, નવિ જીવે કરી કુવચન પક્ષ...૨૪૬

'દુષ્ટ વચન આલોક અને પરલોકમાં અનુક્રમે વૈર અને નરકગતિ પ્રાપ્ત કરાવે છે. અગ્નિથી બળેલું ફરીવાર ઉગે છે પણ દુષ્ટવચનથી બળેલાં હોય તેમાં પછી ફરીવાર સ્નેહનો અંકૂર ફૂટતો નથી.'..૮

अत एव जिना दीक्षाकालादाकेवलोद्भवम् ।
अवद्यादिभिया ब्रूयुर्ज्ञानत्रयभृतोऽपि न ॥९॥

ભગવંત તે એહિ જ કારણે, દીક્ષાથી જાં કેવળપણે;
ન હુવે તાં નવિ બોલે વચન, પાપ ડરે જ્ઞાનાદિક છતન...૨૪૭

'તેટલા માટે તીર્થંકર મહારાજને ત્રણ જ્ઞાન હોય છે. તો પણ દીક્ષાકાળથી માંડીને કેવળજ્ઞાન થતાં સુધી પાપની બીકથી તેઓ કાંઈ પણ બોલતા નથી.'..૯

कृपया संवृणु स्वाङ्गं, कूर्मज्ञातनिदर्शनात् ।
संवृतासंवृताङ्गा यत्, सुखदुःखान्यवाप्नुयुः ॥१०॥

કરુણાયે સંવર નિજ અંગ, કુર્મા જ્ઞાત સુણીને ચંગ;
આશ્રવ સંવરથી જિમ તિણે, લાધ્યું સુખ દુઃખ તિમ નિજ ગિણે...૨૪૮

'(જીવ ઉપર) દયા લાવીને તારા શરીરનો સંવર કર. કાચબાના દ્રષ્ટાંતથી શરીરનો સંવર કરનાર અને નહિ કરનાર સુખ-દુઃખ અનુક્રમે પામે છે.'...૧૦

कायस्तम्भान्न के के स्युस्तरुस्तम्भादयो यता: ?
शिवहेतुक्रियो येषां, कायस्तांस्तु स्तुवे यतीन् ॥११॥

કાય રુંધવે કુણ કુણ નહિ, તરુ થાંભાદિક નિજ ગુણ રહી;
કરે ક્રિયા જે શિવગતિ હેત, કાય ગુપ્ત તે કહીય ચેત...૨૪૯

'માત્ર કાયાના સંવરથી ઝાડ, સ્તંભ વિગેરે કોણ કોણ સંયમી ન થાય ? પણ જેઓનું શરીર મોક્ષ મેળવવા માટે ક્રિયા કરવામાં ઉદ્યત થાય છે. તેવા યતિની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ.'..૧૧

श्रुतिसंयममात्रेण, शब्दान् कान् के त्यजन्ति न ?
इष्टानिष्टेषु चैतेषु, रागद्वेषौ त्यजन्मुनि: ॥१२॥

શ્રુત સંયમ આદરમાં રહી, શબ્દોને કુણ છોડે નહિ;
ઈષ્ટ અનિષ્ટપણે એ વિષે, રાગ-દ્વેષ તજે મુનિ ઈષે...૨૫૦

'કાનના સંયમ માત્રથી કોણ શબ્દોને ત્યજતું નથી ? પણ ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ શબ્દો પર રાગ-દ્વેષ તજી દે છે તેને મુનિ સમજવા.'..૧૨

चक्षु: संयममात्रात्के, रूपालोकांस्त्यजन्ति न ?
इष्टानिष्टेषु चैतेषु, रागद्वषौ त्यजन्मुनि: ॥१३॥

કે સંયમમાત્રે આંખીને, રૂપ પ્રતે ન તજે પ્રતિદિને;
ઈષ્ટ અનિષ્ટપણે એ વિષે, રાગ દ્વેષ તજે મુનિ ઈષે...૨૫૧

'માત્ર ચક્ષુના સંયમથી કોણ રૂપ, પ્રેક્ષણ તજતા નથી ? પણ ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ રૂપોમાં જેઓ રાગ-દ્વેષ છોડી દે છે તે જ ખરા મુનિ છે.'..૧૩

घ्राणसंयममात्रेण, गन्धान् कान् के त्यजन्ति न ?
इष्टानिष्टेषु चैतेषु. रागद्वैषौ त्यजन्मुनि: ॥१४॥

નાસા સંયમમાત્રે કરી, કુણ કુણ ન તજે ગંધને ધરી;
ઈષ્ટ અનિષ્ટપણે એ વિષે, રાગ દ્વેષ તજે મુનિ ઈષે...૨૫૨

'જીહ્‌વાના સંયમમાત્રથી કોણ ગંધોને ત્યજતું નથી ? પણ ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ ગંધોમાં જેઓ રાગ-દ્વેષ ત્યજી દે છે તે જ મુનિ કહેવાય.'...૧૪

जिह्वासंयममात्रेण, रसान् कान् के त्यजन्ति न ?
मनसा त्यज तानिष्टान्, यदीच्छसि तप: फलम् ॥१५॥

જિહ્વા સંયમમાત્રે વળી, રસાં પ્રતે કુણ ન તજે રલી;
તજ મન સાથે ઈષ્ટ અનિષ્ટ, જો વંછે તું તપફલ શિષ્ટ...૨૫૩

'જિહ્વાના સંયમમાત્રથી કોણ રસોને તજતું નથી ? હે ભાઈ ! જો તું તપનું ફળ મેળવવા ઈચ્છા રાખતો હોય તો સુંદર લાગતા રસોને તજી દે.'..૧૫

त्वच: संयममात्रेण, स्पर्शान् कान् के त्यजन्ति न ?
मनसा त्यज तानिष्टान्, यदीच्छसि तप: फलम् ॥१६॥

શરીર સંયમરૂપે ઈહાં, સ્પર્શ, પ્રતે કુણ ન તજે કિહાં;
ઈષ્ટ અનિષ્ટપણે એ વિષે, રાગ દ્વેષ દાજે મુનિ ઈષે...૨૫૪

'ચામડીનો સ્પર્શ ન કરવા માત્રથી કોણ સ્પર્શનો ત્યાગ કરતું નથી ? પણ, જો તારે તપનું ફળ મેળવવું હોય તો ઈષ્ટ સ્પર્શોનો મનથી ત્યાગ કર.'...૧૬

बस्तिसंयममात्रेण, ब्रह्म के के न बिभ्रते ? ।
मनः संयमतो धेहि, धीर ! चेत्त्फलार्थ्यसि ॥१७॥

રે વપુ સંયમમાત્રે રલી, કુણ કુણ બ્રહ્મ ન જાણે વલી;
મન સંયમવે તું અવધાર, પંડિત જો તે ફલ મન ધાર...૨૫૫

'મુત્રાશયના સંયમમાત્રથી કોણ બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરતા નથી ? હે ધીર ! જો તને બ્રહ્મચર્યના ફળની ઈચ્છા હોય તો મનનો સંયમ કરીને બ્રહ્મચર્યને ધારણ કર.'...૧૭

विषयेन्द्रियसंयोगाभावात्के के न संयताः ? ।
रागद्वेषमनोयोगाभावात्के तु स्तवीमि तान् ॥१८॥

વિષય ઈંદ્રિય સંયોગ અભાવ, થકી ન કો સંયમનો દાવ;
રાગ દ્વેષ વિણ જસ મનયોગ, તે સંયમધારી મૃત્યુલોગ...૨૫૬

'વિષય અને ઈન્દ્રિયનો સંયોગ ન થવાથી કોણ સંયમ પાળતું નથી ? પરંતુ રાગ-દ્વેષનો યોગ જેઓ મનની સાથે થવા દેતા નથી તેઓની હું તો સ્તવના કરું છું.'...૧૮

कषायान् संवृणु प्राज्ञ!, नरकं यदसंवरात् ।
महातपस्विनोऽप्यापुः, करटोत्करटादयः ॥१९॥

સંવર પંડિત સરવ કષાય, જે સેવ્યે સુ નરકગતિ થાય;
પામ્યા મહાતપી પણ ઈણે, કુરુડ-વુરુડ મુખ દુરગતિ તણે....૨૫૭

'હે વિદ્વન્ ! તું કષાયનો સંવર કર. તેનો સંવર નહિ કરવાથી કરટ અને ઉત્કરટ જેવા મહાતપસ્વીઓ પણ નરકને પામ્યા છે.'..૧૯

यस्यास्ति किंचिन्न तपोयमादि,
ब्रूयात्स यत्तत्तुदतां परान् वा
यस्यास्ति कष्टाप्तमिदं तु किं न,
तद्भ्रंशभीः संवृणुते स योगान् ॥२०॥ इन्द्रवज्रा

તપ યમ પ્રમુખ નહીં જેહને, અવિતથ વચને ન બોલે મને;
જેહને છે તપ નિયમસુ કાંઈ, તે ત્રિણ યોગ સંવરે આંઈ...૨૫૮

'જેને તપસ્યા યમ વિગેરે કાંઈપણ નથી તે તો ગમે તેવું બોલે અથવા બીજાને પીડા ઉપજાવે, પણ જેઓએ મહાકષ્ટે કરીને આ તપસ્યાદિક પ્રાપ્ત કર્યુ છે તેઓ તેનો નાશ થઈ જવાની બીક રાખીને યોગનો સંવર કેમ ન કરે ?'..૨૦

भवेत्समग्रेष्वपि संवरेषु,
परं निदानं शिवसंपदां यः ।
त्यजन् कषायादिजदुर्विकल्पान्,
कुर्यान्मनः संवरमिद्धधीस्तम् ॥२१॥ उपजाति

થાતું સકલ સંવરને વિષે, શિવસંપદ કારણ જો રખે;
તજી કષાયાદિક કુવિકલ્પ, કરી મન સંવર તું બુધ જલપ...૨૫૯

'મોક્ષલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવાનુ મોટામાં મોટું કારણ સર્વ પ્રકારના સંવરોમાં પણ મનનો સંવર છે એમ જાણીને સમૃદ્ધબુદ્ધિવાળો જીવ કષાયથી ઉત્પન્ન થયેલા દુર્વિકલ્પોને તજી દઈને મનનો સંવર કરે.'...૨૧

तदेवमात्मा कृतसंवरः स्यात्,
निसङ्गताभाक् सततं सुखेन ।
निःसङ्ग भावादथ संवरस्तद्-
द्वयं शिवार्थी युगपद्भजेत ॥२२॥ उपजाति

તે ઈમ આતમ હવે સંવરી, સદા સુખે સ્રવ સંગ પરિહરિ;
નિઃસંગભાવપણે સંવરે, તે બે શિવપદ યુગપદ વરે...૨૬૦

'ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે કર્યો છે સંવર જેણે એવો આ આત્મા તરત જ વગર પ્રયાસે નિઃસંગતાનો ભાજન થાય છે. વળી નિઃસંગતાભાવથી સંવર થાય છે. માટે મોક્ષનો અભિલાષી જીવ બંનેને સાથે સાથે જ ભજે.'..૨૨

સંવર ગુણ વિસ્તારતા, એ ચવદમ અધિકાર;
શુભચલગતિમાંહે હિવઈ, લિખિસ વચન તે ધાર. ॥

ઈતિ શ્રી મિથ્યાત્ત્વાદિનિરોધાધિકાર:

૧૫-શુભવૃત્તિશિક્ષોપદેશાધિકાર

आवश्यकेष्वातनु यत्न-
माप्तोदितेषु शुद्धेषु तमोऽपहेषु ।
न हन्त्यभुक्तं हि न चाप्यशुद्धं,
वैद्योक्तमप्यौषधमामयान् यत् ॥१॥ (उपजाति)

કરી જીવ યતન આવશ્યક વિષે, જિનભાષિત શુદ્ધ તમપહશિષે;
ઓસડ ન હણે રોગ અશુદ્ધ, અણખાધો વૈદે કહ્યો શુદ્ધ..૨૬૧

'આપ્ત પુરુષોના બતાવેલા શુદ્ધ અને પાપના હણનારા એવા આવશ્યકોમાં યત્ન કર. કારણકે વૈદ્યે બતાવેલુ ઔષધ ખાધુ ન હોય અથવા (ખાધા છતાં પણ જો) અશુદ્ધ હોય તો તે રોગનો નાશ કરી શકતું નથી.'..૧

तपांसि तन्याद्विविधानि नित्यं,
मुखे कटून्यायतिसुन्दराणि ।
निघ्नन्ति तान्येव कुकर्मराशिं,
रसायनानीव दुरामयान् यत् ॥२॥ (उपजाति)

તપ કરી દુહુ વિધિ જીવ નિતપ્રતે, મુખ કટુ પણ ઉત્તર સુખ છતે;
કુકરમરાશિ પ્રતે તો હણે, જેમ રસાયણ રૂજને લણે...૨૬૨

'શરૂઆતમાં કડવાં લાગે તેવાં પરિણામે સુંદર બંને પ્રકારનાં તપો હંમેશા કરવાં, તે કુકર્મના ઢગલાનો તુરત જ વિનાશ કરે છે. જેવી રીતે રસાયણ દુષ્ટ રોગોને દૂર કરે છે તેમ.'..૨

विशुद्धशीलाङ्गसहस्रधारी,
भवानिशं निर्मितयोगसिद्धिः ।
सहोपसर्गांस्तनुनिर्ममः सन् ।
भजस्व गुप्तीः समितीश्च सम्यक् ॥३॥ (इन्द्रवज्रा)

ધરી શીલંગરથ સહસ વિશુદ્ધિ, કરી યોગસિદ્ધિ નિરંતર બુદ્ધ;
નિરમમ પણ ઉપસર્ગ નિજ સહી, સુમતિ ગુપતિ ભજ નિશ્ચલ રહી...૨૬૩

'તું (અઢાર હજાર) શુદ્ધ શીલાંગને ધારણ કરનારો થા, યોગસિદ્ધિ, નિષ્પાદિત થા, શરીર પરની મમતા દૂર કરીને ઉપસર્ગોને સહન કર, સમિતિ અને ગુપ્તિને સારી રીતે ભજ.'..૩

स्वाध्याययोगेषु दधस्व यत्नं,
मध्यस्थवृत्त्यानुसरागमार्थान् ।
अगारवो भैक्षमटाविषादो,
हेतौ विशुद्धे वशितेन्द्रियौधः ॥४॥

સઝાય યોગે કરી જીવ યતન, આગમ ગ્રહી જીવ મધ્યમગ મગન;
વિષાદ ગારવ વિણ લ્યે ભીખ, ઈંદ્રિય વશ કરી એ તુઝ શીખ...૨૬૪

'સજઝાય-ધ્યાનમાં યત્ન કર, મધ્યસ્થ બુદ્ધિથી આગમના અર્થને અનુસાર, અહંકાર મૂકી દઈને ભિક્ષા માટે ફર, તેમજ ઈન્દ્રિયના સમૂહને વશ કરીને શુદ્ધ હેતુમાં વિખવાદ રહિત થા.'...૪

ददस्व धर्मार्थितयैव धर्म्यान्,
सदोपदेशान् स्वपरादि साम्यान् ।
जगद्धितैषी नवभिश्च कल्पै-
र्ग्रामे कुले वा विहराप्रमत्तः ॥५॥ (उपजाति)

દે ધર્માર્થે ધર્મઉપદેશ, ન ધરી નિજ પરભાવ વિશેષ;
જગહિતુયે નવકલ્પાચાર, ગામ પુરે ચલી પ્રમાદ વાર...૨૬૫

'હે મુનિ ! તું ધર્મ પ્રાપ્ત કરવાના હેતુથી એવા પ્રકારના ધર્માનુસાર ઉપદેશો આપ કે જે સ્વ અને પરની બાબતોમાં સમાનપણું પ્રતિપાદન કરનારા હોય. તું જગતનું સારૂં ઈચ્છીને પ્રમાદ વગરનો થઈને ગામ અથવા કુળમાં નવકલ્પી વિહાર કર.'...૫

कृताकृतं स्वस्य तपोजपादि,
शक्तिरशक्तिः सुकृतेतरे च ।
सदा समीक्षस्व हृदाऽथ साध्ये,
यतस्व हेयं त्यज चाव्ययार्थी ॥६॥ (उपजाति)

કૃત અકૃત નિજ તપ જપ પ્રમુખ, શક્તિ અશક્તિ સુકૃત અઘદુઃખ;
સહુ વિચારીને નિજ હદે, હેય ઉપાદેય વલી કરી જૂદે...૨૬૬

'તપ-જપ વિગરે તેં કર્યા છે કે કર્યા નથી, સારાં કામ અને નઠારા કામો કરવામાં શકિત-અશકિત કેટલી છે તે સર્વ બાબતનો હંમેશાં તારા હૃદય સાથે વિચાર કર. તું મોક્ષસુખ મેળવવાની ઈચ્છાવાળો છે. તેથી સાધવાયોગ્ય કાર્યોમાં યત્ન કર અને ત્યાગ કરવા યોગ્ય કાર્યોને છોડી દે.'..૬

परस्व पीडापरिवर्जनात्ते,
त्रिधा त्रियोग्यप्यमला सदाऽस्तु ।
साम्यैकलीनं गतदुर्विकल्पं,
मनो वचश्चाप्यनघप्रवृत्ति ॥७॥ (उपजाति)

પરની પીડાને વરજવે, ત્રિવિધ યોગ તુઝ નિરમલ હવે;
સમતામાંહે તિમ મન રાખ, વચન મલિનતા તજી શુદ્ધ ભાખ...૨૬૭

'બીજા જીવોને ત્રણે પ્રકારે પીડા ન કરવાથી તારા મન-વચન-કાયાના યોગોની ત્રિપુટી નિર્મળ થાય,મન માત્ર સમતામાં જ લીન થઈ જાય, વળી તે તેના દુર્વિકલ્પો તજી દે અને વચન પણ નિરવદ્ય વ્યાપારમાં જ પ્રવૃત્ત થતું રહે.'...૭

मैत्रीं प्रमोदं करुणां च सम्यक्,
मध्यस्थतां चानय साम्यमात्मन् ! ।
सद्भावनास्वात्मलयं प्रयत्नात्,
कृताविरामं रमयस्व चेतः ॥८॥ (उपजाति)

મૈત્રી કરુણા ને પરમોદ, ઉપેક્ષ આણ જીવ સામ્યવિનોદ;
યતને રૂડી ભાવન ભાય, આતમ નિહચલપણે રમાય...૨૬૮

'હે આત્મન્ ! મૈત્રી, પ્રમોદ, કરૂણા અને મધ્યસ્થતાને સારી રીતે ભાવ, (અને તે વડે સમતાભાવ પ્રગટ કર. પ્રયત્ને કરી સદ્ભાવના ભાવીને આત્મલયમાં વિરામ પામીને (તારા) મનને ક્રીડા કરાવ.'...૮

कुर्यान्न कुत्रापि ममत्वभावं,
न च प्रभो! रत्यरती कषायान् ।
इहापि सौख्यं लभसेऽप्यनीहो,
ह्यनुत्तरामर्त्यसुखाभमात्मन् ॥९॥ (इन्द्रवज्रा)

ન કરી કીહાંઈ મમતાભાવ, કષાય ને રતિ અરતિ ન લાવ;
ઈહ સુખ નિઃસ્પૃહપણે લહીશ, પરભવ અનુત્તર સુખ પામીશ...૨૬૯

'હે સમર્થ આત્મન્ ! કોઈપણ વસ્તુ ઉપર મમત્ત્વ ભાવ ન કરવો, તેમજ રતિ, અરતિ અને કષાય પણ ન કરવાં. જયારે તું વાંછારહિત થઈશ ત્યારે તો અનુત્તર વિમાનમાં રહેનાર દેવતાઓનું સુખ પણ તને અહીં મળશે.'...૯

इति यतिवरशिक्षां योऽवधार्य व्रतस्थ -
श्चरणकरणयोगानेकचित्तः श्रयेत ।
सदपि भवमहाब्धिं क्लेशराशिं स तीर्त्वा,
विलसति शिवसौख्यानन्त्यसायुज्यमाप्य ॥१०॥ (मालिनी)

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ

જાણી યતિવૃતિ વ્રતિની એ સીખ, ચરણકરણ ધરી શુદ્ધ ચિત ભીખ;
તો તું તરત ભવોદધિ તરી, વિલસે સારી શિવસુખસિરી...૨૭૦

'યતિવરોના સંબંધમાં (ઉપર પ્રમાણે) બતાવેલી શિક્ષા જે વ્રતધારી (સાધુ અને શ્રાવક) એકાગ્ર ચિત્તથી હૃદયમાં ઠસાવે છે અને ચારિત્ર અને ક્રિયાના યોગોને સેવે છે તે સંસાર સમુદ્રરૂપ ક્લેશનો ઢગલો એકદમ તરી જઈને મોક્ષના અનંત સુખ સાથે તન્મયપણું પામી પોતે આનંદ કરે છે.'...૧૦

ભાખ્યો સારી ચાલમાં, એ પનરમ અધિકાર;
હવે સમતારૂપી સરસ, લિખું શાસ્ત્ર અનુસાર. ॥

ઇતિ શ્રી શુભવૃત્તિશિક્ષોપદેશાધિકાર:

"જેમ સૂર્યની કાંતિ ક્ષણવારમાં અંધકારને ક્ષીણ કરે છે, તેમ સમતા, કોટિ જન્મોથી મેળવેલાં એવા કર્મોનો ક્ષણવારમાં ક્ષય કરે છે."

૧૬-સામ્યસર્વસ્વાધિકાર

अध्यात्मकल्पद्रुम

एवं सदाभ्यासवशेन सात्म्यं,
नयस्व साम्यं परमार्थवेदिन् ।
यतः करस्थाः शिवसंपदस्ते,
भवन्ति सद्यो भवभीतिभेत्तुः ॥१॥ (उपजाति)

ઈમ શુદ્ધ અભ્યાસેં નિજ ચિત્ત, રહિ પરમારથમાં સમચિત્ત;
શિવસંપદ જિમ તુઝ કર થકા, હુવઈ તરત ભાવી શિવસકા...૨૭૧

'હે તાત્ત્વિક પદાર્થના જાણકાર ! આ પ્રમાણે (ઉપર પંદરમાં દ્વારમાં કહેલ) નિરંતર અભ્યાસના યોગથી સમતાને આત્મા સાથે જોડી દે, જેથી કરીને ભવના ભયને ભેદવાવાળી તને મોક્ષસંપત્તિઓ એકદમ હસ્તગત થઈ જાય.'...૧

त्वमेव दुःखं नरकस्त्वमेव,
त्वमेव शर्मापि शिवं त्वमेव ।
त्वमेव कर्माणि मनस्त्वमेव,
जहीह्यविद्यामवधेहि चात्मन् ! ॥२॥ (इन्द्रवज्रा)

તુંહિ જ દુઃખ, તુંહિ જ નરકમાં, તું હિ જસુખ, તું હિ જ શિવગમાં;
તું હિ જ ક્રમ તું હિ જ મનપણે, તુ જ અવજ્ઞા આતમ ઈમ ભણે...૨૭૨

'હે આત્મન્ ! તું જ દુઃખ, તું જ નરક, તું જ સુખ, મોક્ષ પણ તું જ. વળી તું જ કર્મ અને મન પણ તું જ. અવિદ્યાને તજી દે અને સાવધાન થા. '...૨

निःसङ्गतामेहि सदा तदात्मन्नर्थे,
ष्वशेषेष्वपि साम्यभावात् ।
अवेहि विद्वन् ! ममतैवं मूलं,
शुचां सुखानां समतैव चेति ॥३॥ उपजाति

આતમ નિજ આદર નિસ્સંગ, સરવ અરથમાં સમતા અંગ;
આતમ લખિએ સમતા મૂળ, શુદ્ધ સુખ તે સમતા અનુકૂળ...૨૭૩

'હે આત્મન્ ! સર્વ પદાર્થો ઉપર સદા સમતાભાવ લાવીને નિઃસંગપણું પ્રાપ્ત કર. હે વિદ્વન્ ! તું જાણી લેજે કે દુઃખનું મૂળ મમતા જ છે અને સુખનું મૂળ સમતા જ છે.' ...૩

स्त्रीषु धूलिषु निजे च परे वा,
सम्पदि प्रसरदापदि चात्मन् ! ।
तत्त्वमेहि समतां ममतामुग्,
येन शाश्वतसुखाद्वयमेषि ॥४॥ (स्वागता)

સ્ત્રીમાં ધૂલિ નિજપરમાંહ, સંપદ આપદ આતમ આંહ;
તત્વે સમતા મમતા વિના, જે ચાહે તે સુખીઆ ઘના...૨૭૪

'સ્ત્રી ઉપરથી અને ધૂળ ઉપરથી, પોતાના ઉપરથી અને પારકા ઉપરથી, સંપત્તિ ઉપરથી અને વિસ્તૃત આપત્તિ પરથી મમતા મૂકી દઈને હે આત્મન્ ! તું સમતા રાખ, જેથી કરીને શાશ્વતસુખ સાથે ઐક્ય થશે.'...૪

तमेव सेवस्व गुरुं प्रयत्ना-
धीष्व शास्त्राण्यपि तानि विद्वन् !
तदेव तत्त्वं परिभावयात्मन् !,
येभ्यो भवेत्साम्यसुधोपभोगः ॥५॥ उपजाति

યતને તેહ જ તું ગુરુ સેવ, પંડિત તે ભણ શાસ્ત્ર સુલેવ;
આતમ તેહ જ તત્ત્વ પરિભાવ, સમતા સુધા હુવે જે દાવ...૨૭૫

'તે જ ગુરૂની પ્રયત્નથી સેવા કર, તે જ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર અને હે આત્મન્! તે જ તત્ત્વનું તું ચિંતવન કર કે જેનાથી તને સમતારૂપ અમૃતનો સ્વાદ આવે.'...૫

समग्रसच्छास्त्रमहार्णवेभ्यः,
समुद्धृतः साम्यसुधारसोऽयम् ।
निपीयतां हे विबुधा ! लभध्व-
मिहापि मुक्तेः सुखवर्णिकां यत् ॥६॥ इन्द्रवज्रा

સકલ શાસ્ત્ર જોઈ ઉધરી, મેલ્યો એ સમતામૃત કરી;
પીઓ એ લાભી પંડિતાં, એ શિવસુખ આપે છે કિતાં...૨૭૬

'આ સમતા અમૃતનો રસ મોટા મોટા સમગ્ર શાસ્ત્ર સમુદ્રોમાંથી ઉદ્ધર્યો છે. હે પંડિત ! તમે તે રસ પીઓ અને મોક્ષસુખની વાનગી અહીં પણ મેળવો.'...૬

शान्तरसभावनात्मा,
मुनिसुन्दरसूरिभिः कृतो ग्रन्थः ।
ब्रह्मस्पृहया ध्येयः,
स्वपरहितोऽध्यात्मकल्पतरुरेषः ॥७॥ गीति

આતમ શાંતસુધારસ ભર્યો, શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ તિણ કર્યો;
અધ્યાતમ ભાવે ધ્યાઈવો, પરહિત કલ્પતરુ ભાઈવો...૨૭૭

'શાંતરસભાવનાથી ભરપૂર અધ્યાત્મજ્ઞાનના કલ્પવૃક્ષ (અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ) ગ્રંથને શ્રી મુનિસુંદરસૂરિજીએ પોતાના અને પરના હિત માટે રચ્યો તેનું બ્રહ્મ (જ્ઞાન અને ક્રિયા) પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છાથી અધ્યયન કરવું.'...૭

इममिति मतिमानधीत्य चित्ते-
रमयति यो विरमत्ययं भवाद् द्राक् ।
स च नियतमतो रमेत चास्मिन्-
सह भववैरिजयश्रिया शिवश्रीः ॥८॥ आर्यागीति

એ બુદ્ધિવંત ભણી ચિત્તમાંહિ, તરત રમાડી વિરમી તાંહ;
ઈહભવ તે પામી જયસિરી, પરભવ સહજે લ્યે શિવપુરી...૨૭૮

'આ ગ્રંથનું જે બુદ્ધિમાન પુરૂષો અધ્યયન કરીને ચિત્તમાં રમણ કરાવે તે પુરૂષ થોડા વખતમાં સંસારથી વિરકત થઈ જાય અને સંસારરૂપ શત્રુના જયની લક્ષ્મીની સાથે મોક્ષલક્ષ્મીની જરૂર ક્રીડા કરે.'...૮

ઈતિ શ્રી સામ્યસર્વસ્વાધિકારઃ

શાંતસુધારસ પૂરમે, ભાખ્યો એ અધિકાર;
સોલેહી પૂરા ઈહાં, લિખીયા શાસ્ત્રવિચાર. ૧

ચિદાનંદ ભગવાન તું, પરમાતમ ગુણવંત;
અક્ષયનિધિ નિજ સમરતો, પાસે બોધી મહંત. ૨

અમૂરતી ને મૂરતે, થાયે પંચ પ્રકાર;
તેમાં ચરમ કરણ વસે, અંતર કરણ પસાર. ૩

દોઈ ઘડી હવે ઉપશમી, તે વલી આદિ કષાય;
કરવે પડતાં પામીયે, ગુણ સાસાદન ભાય. ૪

તીન મોરની નઈ વલી, ધુરલા ચ્યાર કષાય;
પ્રકૃતિ સાતે ક્ષય કર્યા, ક્ષાયિક ભાવે પ્રાય. ૫

એ મિથ્યાત્વ અભાવથી, તીને બોધિ અરૂપ;
જો હે ચરમકરણપણે, તીને પુજ સરૂપ. ૬

શુદ્ધ અશુદ્ધ વિશુદ્ધમાં, પહિલઈ પુજે આય;
રહતાં હવે ક્ષય ઉપશમી, ચરમ સમય શુદ્ધ પાય. ૭

વેદક બોધિપણું લહે, નિરમલ દલ ઈહાં હોય;
તિણ રૂપી કહિયે બિહૂ, આતમ નિજ ગુણ જોઈ. ૮

બોધ લહી જે કોઈ ઈહાં, નવા લખસ્યે એ શાસ્ત્ર;
ફોરવવા તપ જપ સકતિ, ભજસ્યે તે ભવપાત્ર. ૯

લિખ્યો શાસ્ત્ર ભાષાપણે, સમઝે સગલા લોગ;
ઈમ નરવિજયતણે વચન, ધરમારથ ઉપયોગ. ૧૦

દેખી દેખી વચન તે, લિખીયા મતિ અનુસાર;
પંડિત દેખી સોધજયો, દે દ્રષ્ટિ ઉપકાર. ૧૧

સંવત સતર સત્યોત્તરે, માસ શુકલ વૈશાખ;
રવિવારે પાંચમી દિને, પૂર્ણ થયો અભિલાષ. ૧૨

ખરતર ગછમાંહે સરસ, આચારજ ગુણધાર;
શ્રી જિણચંદ સૂરીસવર, સૌમ્યગુણે સિરદાર. ૧૩

તાસ સીસ ગુરૂ ચરણરજ, સમ તે રંગવિલાસ;
નિજ પર આતમહિત ભણી, કીનો આદરિ જાસ. ૧૪

ભણિજયો ગુણજયો વાંચજયો, એ અધ્યાતમ રાસ;
જિમ જિમ મનમાં ભાવસ્યો, તિમ તિમ થસ્યે પ્રકાસ. ૧૫

www.jaintatvagyanshala.org

આચાર્ય શ્રી સુરેન્દ્રસૂરીશ્વરજી જૈન તત્વજ્ઞાનશાળા

આચાર્ય શ્રી સુરેન્દ્રસૂરીશ્વરજી જૈન તત્વજ્ઞાન-શાળાની શુભ સ્થાપના તપાગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય રામસૂરીશ્વરજી મહારાજા (ડહેલાવાળા) ની પ્રેરણાથી આજથી ૬૨ વર્ષ પહેલાં વિ.સં.૨૦૦૯માં થઈ હતી.

તત્વજ્ઞાનશાળામાં અલગ અલગ વિષયના વિદ્વાન પંડિતો દ્વારા સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોને જૈન દર્શન, ન્યાય-વેદાંત વગરે દર્શનો, જયોતિષ, સંસ્કૃત-પ્રાકૃત, વ્યાકરણ અને સાહિત્ય વગેરે વિષયો ભણાવવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે.

અત્યારે અમદાવાદમાં ઝવેરીવાડ, ઝવેરીપાર્ક, વાસણા અને સાબરમતી- આ ચાર વિસ્તારમાં પાઠશાળા ચાલે છે. તથા સુરતમાં કૈલાશનગર, ગોપીપુરા અને પાલમાં પાઠશાળા ચાલી રહી છે.

તત્વજ્ઞાનશાળામાં ૨૫,૦૦૦થી વધુ હસ્તપ્રતો, ૩૦૦૦થી વધુ તાડપત્રો, અને રત્ન, સુખડ, હાથીદાંત વગેરેની અલભ્ય કલાકૃતિઓ એન્ટિક ચીજોનો વિશાળ સંગ્રહ કરવામાં આવેલ છે. આ બધો જ સંગ્રહ દર વર્ષે જ્ઞાનપંચમીના દિવસે પ્રદર્શન રૂપે ગોઠવવામાં આવે છે. તે વખતે અમદાવાદ શહેરના હજારો ભાવુકો આ અલભ્ય કલાકૃતિઓના દર્શનનો લાભ લે છે.

તત્વજ્ઞાનશાળામાં 'આ.વિ.રામસૂરિ ચિત્કોષ' નામના વિશાળ ગ્રંથભંડારની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. જેમાં અમદાવાદ શાખામાં ૩૫,૦૦૦ થી વધુ પુસ્તકો વિદ્યમાન છે. તથા સુરતશાખામાં ૧૫૦૦૦ થી વધુ પુસ્તકો વિદ્યમાન છે. આ બંને ગ્રંથભંડારનો સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો અને જીજ્ઞાસુ શ્રાવકો પૂરતો લાભ લઈ રહ્યા છે. અમદાવાદ અને સુરત સ્થિત ગ્રંથભંડારમાં વિદ્યમાન પુસ્તકોનો સંપૂર્ણ ડેટા સંસ્થાની વેબસાઈટ www.jaintatvagyan-shala.org પર વિદ્યમાન છે.

તત્વજ્ઞાનશાળા દ્વારા વિવિધ વિષયના પુસ્તકોનું પ્રકાશન પણ કરવામાં આવે છે. સંસ્થા દ્વારા પ્રકાશિત પુસ્તકોની સંપૂર્ણ માહિતી સંસ્થાની વેબસાઈટ પર

ઉપલબ્ધ છે, તથા તે દરેક પુસ્તકોની pdf ફાઈલ વેબસાઈટ પરથી નિઃશુલ્ક ડાઉનલોડ કરી શકાય છે.

તત્વજ્ઞાનશાળા દ્વારા આગમગ્રંથો તથા અન્ય પ્રાચીન ગ્રંથોને સુવર્ણની, રૂપાની અને કાળી શાહીથી સેંકડો વર્ષ સુધી ટકે તેવા કાગળો પર લખાવવામાં આવે છે. સંસ્થા દ્વારા સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોને સંશોધનમાં સહાયક બને તે માટે જૂની લિપી શિખવાડવામાં આવે છે. તથા સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોની વૈયાવચ્ચ, બાળકો માટે ઉનાળુ વેકેશન શિબિરનું આયોજન કરવું વગેરે કાર્યો પણ સંસ્થા દ્વારા થતા રહે છે.

વર્તમાનમાં પરમ પૂજય તપાગચ્છાધિપતિ આચાર્ય દેવ **શ્રીમદ્ વિજય રામસૂરીશ્વરજી મહારાજા (ડહેલાવાળા)**ના શિષ્યરત્ન **પ.પૂ.આ. ભગવંત જગચ્ચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.** સંસ્થાને યોગ્ય માર્ગદર્શન પૂરૂ પાડી રહ્યા છે. અમે આ ક્ષણે તેઓશ્રીને વિનંતી કરીએ છીએ કે તેઓ આજ રીતે સંસ્થાને માર્ગદર્શન આપતા રહે.

નોંધી લો ડાયરીમાં

અમદાવાદ તથા સુરત શહેરમાં વસતા જિજ્ઞાસુ વાચકોને વાંચન માટે કોઈ પુસ્તકની આવશ્યકતા હોય તો તેઓ આચાર્ય સુરેન્દ્રસૂરીશ્વરજી તત્વજ્ઞાનશાળામાં સ્થિત જ્ઞાનભંડારનો લાભ લઈ શકે છે. આપને જોઈતી પુસ્તક જ્ઞાનભંડારમાં છે કે નથી તે સંસ્થાની વેબસાઈટ દ્વારા આપ જાણી શકો છો. તથા નીચેના સંપર્ક સૂત્રોનો પણ ઉપયોગ કરી શકો છો.

web : www.jaintatvagyanshala.org
e-mail : info@jaintatvagyanshala.org

વિશેષ જાણકારી માટે કોન્ટેક નં.

અમદાવાદ :
ગુણવંતભાઈ (ટ્રસ્ટી) મો. ૯૪૨૮૫ ૦૨૪૫૬
પરેશભાઈ (કમિટી) મો. ૯૨૨૭૮ ૫૬૦૬૬

સુરત :
હસમુખભાઈ (ટ્રસ્ટી) મો. ૯૮૯૮૧ ૮૮૮૧૨
તુષારભાઈ (કમિટી) મો. ૯૮૨૫૩ ૯૯૭૩૪

આચાર્ય શ્રી સુરેન્દ્રસૂરીશ્વરજી જૈન તત્વજ્ઞાનશાળા તરફથી પ્રકાશિત પુસ્તકોની યાદી

૧. સુવર્ણાક્ષરીય કલ્પસૂત્ર (પ્રત)	સંસ્કૃત
● ૨. ઉપદેશપ્રાસાદ (પ્રત) ભાગ ૧ થી ૪	સંસ્કૃત
૩. ક્રિયારત્ન સમુચ્ચય	સંસ્કૃત
૪. ચતુર્વિંશતિ જિન ચરિતાનિ	સંસ્કૃત
૫. પ્રમાણનયતત્ત્વલોકાલંકાર (મૂલ + અવચૂરિ)	સંસ્કૃત
૬. અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ (મૂલ)	સંસ્કૃત
૭. અધ્યાત્મ સાર (મૂલ)	સંસ્કૃત
૮. પારમર્ષ સ્વાધ્યાય (મૂલ)	સંસ્કૃત
● ૯. નિયમની નાવ, ઉતારે ભવપાર	ગુજરાતી
● ૧૦. પુનિત પ્રસાદી	ગુજરાતી
● ૧૧. "સુરાજ" નિત્ય સ્મરણિકા	ગુજરાતી
● ૧૨. જ્ઞાનપદ પૂજા	ગુજરાતી
● ૧૩. કલકત્તા પચ્ચક્ખાણ માર્ગદર્શિકા	ગુજરાતી
● ૧૪. દિલ્હી પચ્ચક્ખાણ માર્ગદર્શિકા	ગુજરાતી
● ૧૫. એક રાતની ચોકી (કથા)	ગુજરાતી
● ૧૬. મૈં સાધુ બન જાઉંગા (કથા)	હિન્દી
૧૭. શ્રી શ્રીપાલ રાજા કા રાસ	હિન્દી
૧૮. શ્રી શ્રુતજ્ઞાન અમીધારા	સંસ્કૃત
૧૯. શ્રી જૈન ધર્મ પ્રકરણ રત્નાકર	ગુજરાતી
૨૦. ધાતુ રૂપાવલી	સંસ્કૃત
● ૨૧. કથા મૌકિતકમાલા	ગુજરાતી
● ૨૨. મધુર કથામાલા	ગુજરાતી
૨૩ ગુણવૈભવ પરમ વિભૂતિનો	ગુજરાતી
૨૪ સમ્યગ્દર્શન	ગુજરાતી

● નિશાનીવાળા પુસ્તકો અપ્રાપ્ય છે.

સૂરિરામ પુણ્યસ્મૃતિ ગ્રન્થાવલિ અન્તર્ગત પ્રકાશિત પુસ્તકોની યાદી

●	૧. હેમવિભ્રમ	સંસ્કૃત
●	૨. કવિકલ્પદ્રુમ	સંસ્કૃત
	૩. ગુરુરામ સંસ્મરણ યાત્રા	ગુજરાતી
	૪. ગુરુરામ સંસ્મરણ રાસ	ગુજરાતી
	૫. આર્હત્ દર્શન દિપીકા	ગુજરાતી
	૬. ભવ આલોચના	હિન્દી
	૭. શ્રી સમ્યક્ત્વ સહિત બારવ્રત કી સંક્ષિપ્ત જાનકારી	હિન્દી
	૮. હિમાલયની ગોદમાં, અષ્ટાપદની શોધમાં	ગુજરાતી
	૯. હિમાલયકી ગોદમેં, અષ્ટાપદ કી શોધમેં	હિન્દી
	૧૦. નવ્યન્યાયભાષા પ્રદિપ (પ્રેસમાં)	સંસ્કૃત
	૧૧. Catalogue of Palm-Leaf Manuscripts with Basic Manuscriptology	અંગ્રેજી
	૧૨. સિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસન-બૃહન્ન્યાસ અધ્યાય-૩-પાદ-૪ (આગામી પ્રકાશન)	સંસ્કૃત
	૧૩. આર્હતદર્શન દિપીકા (આગામી પ્રકાશન)	હિન્દી

● નિશાનીવાળા પુસ્તકો અપ્રાપ્ય છે.

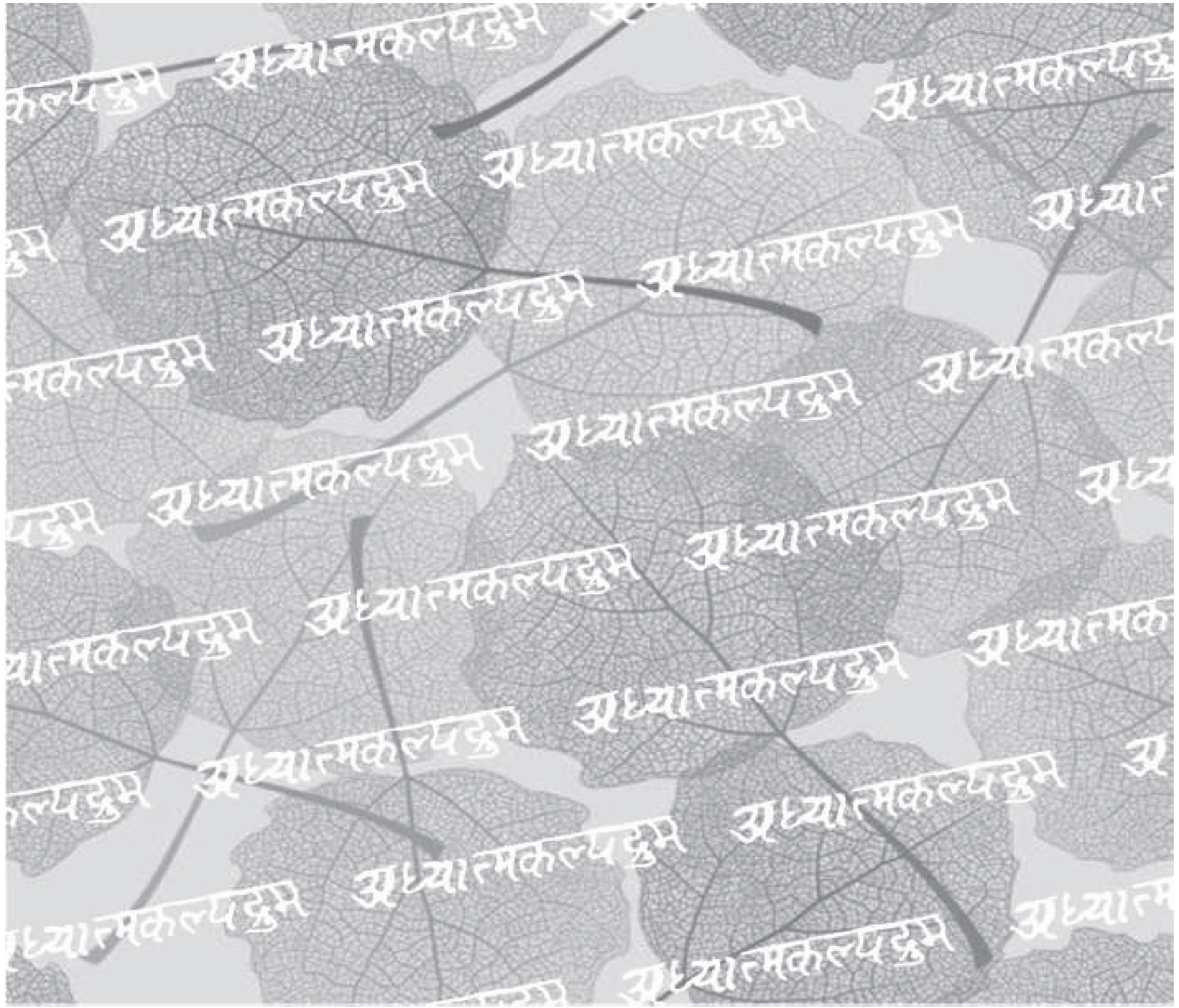
अध्यात्मकल्पद्रुम

આધિ, વ્યાધિ અને
ઉપાધિની
અકળાવનારી પળોમાં
મનને મસ્ત અને
સ્વસ્થ રાખવા
પૂજયપાદ પ્રાતઃ સ્મરણીય,
તપાગચ્છાધિપતિ આ.ભ.શ્રી
વિજય રામસૂરીશ્વરજી મહારાજા
(ડહેલાવાળા)નું
મમળાવવા જેવું મહત્તમ વાકય
‘‘હિંમત રાખો બધુ સારૂ થશે’’
ધ્યાનથી જુઓ...
મુઠ્ઠી ઉંચેરા હાથમાં
તમને આ વાકય દેખાય છે ?

Art S. Chauhan
Palanpur

મુખપૃષ્ઠ પરિચય

પ્રસ્તુત ગ્રંથ 'અધ્યાત્મ' દશા પ્રાપ્ત કરવા માટે કલ્પવૃક્ષ સમાન છે.
તેનું પ્રતિક છે આ વૃક્ષ

અધ્યાત્મરૂપી કલ્પવૃક્ષની છાયામાં બેઠેલ સાધક પરમ આનંદમય અવસ્થાને પામે છે, અને સર્વ દુઃખોથી મુકત થાય છે.
તેવું આ 'ધ્યાનસ્થ' સાધક દ્વારા સૂચિત થાય છે.

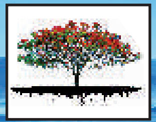

વૃક્ષનું પરિસર ભૂમિથી અદ્ધર ઉઠેલું છે. તે સૂચવે છે કે અધ્યાત્મ ક્ષેત્રમાં પ્રવેશેલ સાધક ક્રમશઃ ઉર્ધ્વારોહણ કરે છે અને તેને સંસારના કોઈ પરિબળો અસર કરી શકતા નથી.

अध्यात्मकल्पद्रुम

આ અક્ષરો પૂજય તપાગચ્છાધિપતિ શ્રીના સ્વહસ્તે લખાયેલા છે. તે પૂજયશ્રીનો આ ગ્રંથ પ્રત્યેનો અહોભાવ સૂચવે છે. આ અક્ષરોનું ધ્યાન પણ અધ્યાત્મ દિશાના દ્વાર ખોલી નાંખે છે.

Just Try...

હિંમત રાખો...બધુ સારૂં થશે...
સૂરિ રામ
જન્મ શતાબ્દી વર્ષ
૧૯૭૩-૨૦૭૩

Mann 81281 45044